

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

**ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

**Γυναίκες και ακροδεξιά στην Ελλάδα: Ανάλυση της υποστήριξης και του ρόλου των γυναικών
στην ακροδεξιά χθες και σήμερα.**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αθηνά Ν. Κόλλια

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή

Βασιλική Γεωργιάδου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Μανίνα Κακεπάκη, Εντεταλμένη Ερευνήτρια Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών

Φανή Κουντούρη, Επίκουρος Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Αθηνά Ν. Κόλλια, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής χρήσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν την χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν αποτελεί αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	4
Εισαγωγή.....	5
Εννοιολόγηση και κύματα της Άκρας Δεξιάς.....	6
Η θέση των γυναικών στην έρευνα για την Άκρα Δεξιά.....	8
Γιατί η Άκρα Δεξιά έλκει τις γυναίκες;.....	11
Τί συμβαίνει στην Ελλάδα;	
Εξέλιξη Άκρας Δεξιάς στην Ελλάδα.....	16
«Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια».....	22
Ελληνική πολιτική κουλτούρα και πολιτική συμπεριφορά.....	24
Εκλογική και πολιτική συμπεριφορά των γυναικών στην Ελλάδα σήμερα.....	27
Γυναικεία παρουσία στην Άκρα Δεξιά. Θέσεις και αναπαραστάσεις των ακροδεξιών γυναικών ως προς τις έμφυλες σχέσεις.....	35
Επίσημη θέση της Χρυσής Αυγής για τις γυναίκες και την οικογενειακή πολιτική...39	
Συμπεράσματα.....	45
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	48

Περίληψη

Στην παρούσα διπλωματική εργασία πραγματοποιείται μία ανάγνωση του φαινομένου της Άκρας Δεξιάς υπό το πρίσμα της μεταβλητής του φύλου. Αρχικά αναλύεται το φαινόμενο της Άκρας Δεξιάς και οριοθετείται το θεωρητικό υπόβαθρο που χρησιμοποιείται για αυτή την ανάλυση. Στη συνέχεια διερευνάται η θέση των γυναικών στην έρευνα για την άκρα δεξιά και αφού διαπιστωθεί η για μεγάλο χρονικό διάστημα παραμέληση της παραμέτρου «φύλο», παρουσιάζονται σύγχρονες θέσεις που αναλύουν την Άκρα Δεξιά και από την σκοπιά των έμφυλων σχέσεων. Επίσης παρουσιάζονται οι λόγοι για τους οποίους οι γυναίκες έλκονται από την Άκρα Δεξιά μέσα από βιβλιογραφική έρευνα και διαπιστώνεται ότι τελικά η συμμετοχή στα ακροδεξιά κόμματα είναι παρόμοια για τα δύο φύλα. Η διαμόρφωση της ακροδεξιάς κοσμοθεωρίας δεν επηρεάζεται από την έμφυλη ταυτότητα παρόλο που τα ακροδεξιά κόμματα είναι εντυπωμένα στην κοινή γνώμη ως «ανδρικά κόμματα». Ακολούθως η εργασία εστιάζεται γεωγραφικά στην Ελλάδα, παρουσιάζεται η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής ακροδεξιάς και διαπιστώνονται οι ιδιαιτερότητες της διαμόρφωσής της σε συνάρτηση με τις κοινωνικοπολιτικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες της ίδιας της χώρας. Αφού γίνει μια αναφορά στην εξέλιξη των δικαιωμάτων των γυναικών στην Ελλάδα, αναλύεται η γενικότερη πολιτική συμπεριφορά των Ελληνίδων σήμερα. Τέλος φωτίζεται η σύγχρονη γυναικεία παρουσία σε ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις μέσα από ανάλυση ιστολογίων γυναικείων ακροδεξιών οργανώσεων, κυρίως του «Μετώπου Γυναικών» της Χρυσής Αυγής που εμφανίζει την πιο συγκροτημένη παρουσία. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες υιοθετούν ακροδεξιές θέσεις για παρόμοιους λόγους ως προς την υποστήριξη της άκρας δεξιάς. Στόχος της εργασίας είναι να μην περιοριστεί στην σύγκριση της συμμετοχής στα ακροδεξιά κόμματα ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες αλλά να αναδείξει το πλαίσιο της πολιτικής κουλτούρας που διαμορφώνει την πολιτική συμπεριφορά. Αναδεικνύεται έτσι ο ρόλος της διαφοροποίησης της κοινωνικής κατανομής εξουσίας ανάλογα με το φύλο και της διαφοροποιημένης κοινωνικής εμπειρίας ανδρών και γυναικών στην διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς.

Εισαγωγή

Ο 21ος αιώνας αποτελεί ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον όπου η έννοια και η σημασία του εθνικού κράτους έχει περιοριστεί, το καπιταλιστικό μοντέλο οικονομίας επικρατεί αλλά παράλληλα η τεχνολογία εισφέρει στην επέκταση των δικτύων επικοινωνίας και δημιουργούνται συνεργατικά μοντέλα, εξελίξεις που επηρεάζουν και την κοινωνική και οικονομική ζωή. Ένα από τα φαινόμενα της μεταϋλιστικής κοινωνίας είναι η επανάκαμψη της ακροδεξιάς τόσο από άποψη εκλογικών αποτελεσμάτων όσο και από άποψη καθημερινότητας. Τα τελευταία χρόνια, η εντυπωσιακή άνοδος της ακροδεξιάς σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και ειδικά στην Ευρώπη έχει κινητοποιήσει πολλές ακαδημαϊκές έρευνες ως προς τους λόγους και την εξέλιξη του εν λόγω φαινομένου. Παρόλα αυτά συχνά παραγνωρίζεται η συμμετοχή γυναικών στην ακροδεξιά. Σιγά σιγά βέβαια μέσα σε αυτό το πλαίσιο της έρευνας αναδείχθηκε και η υποστήριξη και συμμετοχή γυναικών σε ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις, γεγονός που εκ πρώτης όψεως φαίνεται παράδοξο δεδομένου του εγγενούς σεξισμού της εν λόγω ιδεολογίας. Η προκείμενη εργασία αναζητά τις μορφές δραστηριοποίησης των γυναικών στην άκρα δεξιά καθώς και τους λόγους για τους οποίους αποτελεί αυτό το πολιτικό πεδίο πόλο έλξης για τις γυναίκες σήμερα, και αν οι λόγοι αυτοί είναι όντως διαφορετικοί από αυτούς που αφορούν τους άνδρες.

Για πολλούς το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τις ολέθριες συνέπειές του, σηματοδοτούσε και το τέλος των φασιστικών ιδεολογιών. Η πραγματικότητα όμως εμφανίζεται καθημερινά διαφορετική. Η άκρα δεξιά ιδεολογία αποδείχθηκε στην πορεία των χρόνων πιο ανθεκτική και προσαρμοστική και οι πολιτικοί της πιο “δημιουργικοί” ανάλογα με τις ανάγκες κάθε περιόδου. Παρατηρείται λοιπόν μια διαδικασία προσαρμογής αρχικά στο ψυχροπολεμικό περιβάλλον την επαύριο του πολέμου και η σταδιακή υιοθέτηση μιας μεταφασιστικής ατζέντας με παράλληλη συμμετοχή στην πλουραλιστική δημοκρατία. Αυτή η συνεχής δυνατότητα προσαρμογής στα νέα δεδομένα ενδυνάμωσε προοδευτικά τα ακροδεξιά κόμματα στην Ευρώπη, τα οποία αναδύμενα από το πολιτικό περιθώριο άρχισαν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο τόσο στην διαμόρφωση της πολιτικής ατζέντας όσο και της ίδιας της κυβερνητικής πολιτικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αλλά και πρωτοπόρο όλων αυτών των εξελίξεων υπήρξε το γαλλικό Front National, που μετονομάστηκε το 2018 σε Rassemblement National, και αντίστοιχα οι δύο ηγέτες του ο Jean-Marie Le Pen αρχικά και μετέπειτα η κόρη του Marine Le Pen. Αυτή η γαλλική περίπτωση ακροδεξιού κόμματος παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον όχι μόνο για την αντοχή και την εκλογική του απήχηση αλλά κυρίως γιατί άνοιξε το δρόμο για τη μετάλλαξη της πολιτικής ατζέντας αλλά και της πολιτικής φυσιογνωμίας της άκρας δεξιάς.

Σε αυτή την εργασία γίνεται μια επισκόπηση ελληνικής και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας σε σχέση με το φαινόμενο της ακροδεξιάς και σε συνδυασμό με την μεταβλητή του φύλου επιχειρείται να διαγνωσθεί κατά πόσο αυτό επηρεάζει την συμμετοχή στην άκρα δεξιά. Αρχικά αναλύεται η έννοια του φαινομένου και στην συνέχεια προχωρώντας ιστορικά μέσα στην εξέλιξή του δημιουργείται η βάση για την κατανόηση του θέματος. Ακολούθως, παρουσιάζονται αρκετές μελέτες ως προς το θέμα της γυναικείας συμμετοχής στην ακροδεξιά καθώς και η οπτική της

τρέχουσας θεωρίας ως προς τους λόγους για τους οποίους οι γυναίκες εμπλέκονται σε ακροδεξιές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας γίνεται μια ειδικότερη έρευνα ως προς το φαινόμενο και την ιστορική εξέλιξη της ακροδεξιάς στην Ελλάδα και ως προς τη συμμετοχή γυναικών στα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις στο πέρασμα του χρόνου. Ουσιαστικά, επιχειρείται μία ολοκληρωμένη αποτύπωση της συμμετοχής γυναικών στην ακροδεξιά ώστε να καταρριφθεί η κοινώς διαδεδομένη άποψη ότι οι γυναίκες δεν συμμετέχουν ούτε έχουν ρόλο στο ακροδεξιό κομμάτι του πολιτικού φάσματος. Η επιχειρηματολογία επικεντρώνεται πρωτίστως σε βιβλιογραφικές πηγές καθώς τα στοιχεία σε σχέση με τα ακροδεξιά κόμματα ως προς τα γυναικεία μέλη τους είναι ελλιπή. Επίσης αναλύεται ηλεκτρονικό υλικό από τα πιο σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις, τα οποία είναι πολύ δραστήρια και ορατά στο ίντερνετ. Παράλληλα γίνεται σύνδεση με την συνηθισμένη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και επιχειρείται να αποδοθεί η πραγματική εικόνα της εμπλοκής των γυναικών στην ακροδεξιά πέρα από γενικεύσεις ή οντολογικές και ταυτοτικές προκαταλήψεις.

Εννοιολόγηση και κόμματα της Άκρας Δεξιάς

Η εποχή του μεταβιομηχανισμού/μεταυλισμού δημιούργησε τις προϋποθέσεις για την ανάδειξη νέων κομμάτων στην πολιτική σκηνή τόσο από το χώρο της άκρας δεξιάς όσο και από το χώρο της νέας αριστεράς (Πράσινοι). Παρότι οι δύο αυτοί κομματικοί χώροι είναι τόσο διαφορετικοί, αναδείχθηκαν υπό κοινές προϋποθέσεις όπως η αλλαγή των αξιών την εποχή του περάσματος στο μεταβιομηχανικό/μεταυλιστικό περιβάλλον και η αδυναμία των παραδοσιακών κομμάτων της δεξιάς αλλά και της αριστεράς να αντιμετωπίσουν τα νέα αιτήματα και τα νέα δεδομένα που έφερε η νέα εποχή. Ειδικά θα επικεντρωθούμε στο κομμάτι του ακροδεξιού φαινομένου. Μέσα σε όλες αυτές τις εξελίξεις η θέση των γυναικών στην κοινωνία και την πολιτική έχει αλλάξει. Η ανάδειξη των νέων κομμάτων της ακροδεξιάς δεν μένει ανεπηρέαστη από αυτές τις αλλαγές. Στη συνέχεια θα γίνει μια προσέγγιση της ιδεολογικής ταυτότητας της ακροδεξιάς και της εξέλιξής της αλλά και μια σύνδεση με την θέση των γυναικών μέσα σε αυτήν.

Ας δούμε λοιπόν πιο συγκεκριμένα τί είναι η άκρα δεξιά. Πολλοί μελετητές χρησιμοποιούν, προκειμένου να περιγράψουν την πολιτική ιδεολογία των κομμάτων που ανήκουν σε αυτήν την πολιτική οικογένεια, πληθώρα εννοιολογικών ορισμών και αυτό οφείλεται κυρίως στην πολυμορφία του ακροδεξιού φάσματος του πολιτικού άξονα. Πολύ εύστοχα άλλωστε ο Hainsworth (2004: 47) αναφερόμενος στην πολιτική οικογένεια της ακροδεξιάς, κάνει λόγο για μία «πολύπλοκη αλημεία». Έτσι, στην βιβλιογραφία καταγράφονται οι όροι “Άκρα Δεξιά” (far right) (Γεωργιάδου, 2008), “Εξτρεμιστική Δεξιά” (extreme right) (Hainsworth, 2000), “Ριζοσπαστική Δεξιά” (radical right) (Kitschelt & McGann, 1995), “Νεολαϊκισμός” (new populism) (Taggart, 2000), “Εθνοτισμός” (nativism) (Fetzer, 2000), “Αποκλειών Λαϊκισμός” (exclusionary populism) (Betz, 2001), και ακόμα διάφορες εννοιολογήσεις. Αυτή η ποικιλία και πολυμορφία πολλές φορές εμφανίζεται αντιφατική, για παράδειγμα κάποια κόμματα υποστηρίζουν την ελεύθερη οικονομική πολιτική ενώ άλλα είναι υπέρ μιας κρατικής προστατευτικής πολιτικής ενίσχυσης φτωχών εισοδημάτων προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων, αποκλείοντας βέβαια τους

αλλοδαπούς, ο λεγόμενος “προνοιακός σοβινισμός” (welfare/ welfare-state chauvinism) (Betz, 1994: 173-174). Ωστόσο σε όλο το φάσμα αυτής της πολιτικής οικογένειας αναγνωρίζονται κάποιες σταθερές, όπως ο εθνικισμός, η εναντίωση στη πολυπολιτισμικότητα, η αυταρχική και εξουσιαστική θεώρηση και προσέγγιση της πολιτικής, που είναι και αυτές άλλωστε που δημιουργούν το συνδετικό κρίκο μεταξύ τους. Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Ignazi (1996), τα ακροδεξιά κόμματα οργάνωσαν το ιδεολογικό πολιτικό τους προφίλ γύρω από το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας. Κοινός παρανομαστής της Ευρωπαϊκής Άκρας Δεξιάς είναι η βασική της ιδεολογικο-πολιτική ορίζουσα, είναι ο εθνικισμός. (Γεωργιάδου, 2008).

Στην συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποιείται ο όρος “άκρα δεξιά” ως κυρίως ενδείκτης της ιδεολογίας που απαντάται σε όλα αυτά τα κόμματα. Σύμφωνα με τον Hainsworth, το πιο κεντρικό στοιχείο αυτής της ιδεολογίας είναι το έθνος, η εθνική ταυτότητα και από αυτήν ακριβώς την αφετηρία εκκινούν η επιδίωξη για την καθαρότητα του έθνους, η εναντίωση στην μετανάστευση, στο Ισλάμ, στον κομμουνισμό. Στην αρχή στον σκληρό πυρήνα της ακροδεξιάς ιδεολογίας ήταν μια ιδεατή ιδεολογική διασύνδεση με το παρελθόν, το φασισμό και το ναζισμό ενώ τα πιο σύγχρονα ακροδεξιά κόμματα εμφανίζονται ως αντισυστημικά, κρατούν αποστάσεις από το φασισμό και το ναζισμό, χωρίς ωστόσο να τους καταδικάζουν, δηλώνουν πίστη στη δημοκρατία αλλά δεν διστάζουν να «εκφράζουν αντιδημοκρατικές αξίες στον πολιτικό τους λόγο». Όπως επισημαίνεται, ακριβώς αυτό δείχνει ότι τα μεταβιομηχανικά και μεταφασιστικά αυτά κόμματα «αναδεικνύουν τάσεις εκλεκτικής συγγένειας με τον αυταρχικό και αντιδημοκρατικό πυρήνα της άκρας δεξιάς που προέκυψε από τέτοιου είδους συνδέσεις» (Γεωργιάδου 2008: 34). Υπάρχει λοιπόν μια συνέχεια στην εξέλιξη του ακροδεξιού φαινομένου και γι’ αυτό θεωρείται ότι η ανάπτυξη της ακροδεξιάς έγινε σε κυματοειδή μορφή (Mudde 2000, Backer 2004). Μέχρι στιγμής έχουν χαρτογραφηθεί τρία κύματα. Το πρώτο κύμα εντοπίζεται χρονικά μετά τη λήξη του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου και ευαγγελίζεται την ιδεολογία των ολοκληρωτικών καθεστώτων του 1930 και 1940. «Η άκρα δεξιά γίνεται καταφύγιο των διαφόρων φασιστικών και φασιστοειδών καταλοίπων και δεξαμενή του δεξιού εξτρεμισμού» (Γεωργιάδου, 2008: 86). Το δεύτερο κύμα εμφανίζεται τη δεκαετία του 1970 και εναντιώνεται στα συναινετικά μοντέλα διακυβέρνησης και το κοινωνικό κράτος, ενώ υποστηρίζει ένα ριζοσπαστικό οικονομικό φιλελευθερισμό και επαναφέρει την αυταρχική ιδεολογία του “νόμου και της τάξης”. Το τρίτο κύμα αναδύεται στη μετακομμουνιστική εποχή και η «ήττα του αιώνιου αντιπάλου» επαναπροσδιορίζει τον ιδεολογικό προσανατολισμό. Ο εχθρός πλέον είναι μια πολυπολιτισμική κοινωνία και κατ’ επέκταση η μετανάστευση. Ταυτόχρονα με την διατήρηση και επίρρωση της εθνικοκεντρικής προσέγγισης της πολιτικής, του αντιμεταναστευτισμού και της ξενοφοβικής ρητορικής τα ακροδεξιά κόμματα ενισχύουν την πολεμική τους φαρέτρα με ένα νέο στοιχείο. Το καινούριο αυτό στοιχείο είναι η οικειοποίηση συνθημάτων, εννοιών και οργανωτικών δομών που είναι παραδοσιακά ταυτισμένα με την αριστερά, όπως το κράτος πρόνοιας, οικειοποίηση που μολιάζεται με ακροδεξιά ιδεολογία και δημιουργεί τον «προνοιακό σοβινισμό». Όπως αναλύθηκε και πιο πάνω με τον «προνοιακό σοβινισμό» προωθείται μια κρατική προστατευτική πολιτική ενίσχυσης φτωχών εισοδημάτων προς όφελος των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων, αποκλείοντας ωστόσο τους αλλοδαπούς, δημιουργώντας έτσι ένα “κράτος πρόνοιας” αποκλειστικά για το γηγενή πληθυσμό (welfare/ welfare-state chauvinism) (Betz, 1994: 173-174). Στον ακραία εναντιωματικό και αντινεωτερικό τους λόγο προσθέτουν ένα νέο λαϊκίστικο

προφίλ προκειμένου να θολώσουν την εικόνα του ακραίου/εξτρεμιστικού δεξιού κόμματος. Μέσα σε ένα κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον ασταθές και μεταβαλλόμενο, όπως αυτό της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, τα κόμματα του τρίτου κύματος της άκρας δεξιάς εμφανίζονται πιο θελκτικά για τους ψηφοφόρους, με αποτέλεσμα τα κόμματα αυτά να συγκεντρώνουν ψήφους σχεδόν από παντού (Hainsworth, 2004).

Η Θέση των γυναικών στην έρευνα για την Άκρα Δεξιά

Η έρευνα στον τομέα των ακροδεξιών σπουδών ήταν μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 2000 σχεδόν εξ ολοκλήρου επικεντρωμένη στους άνδρες. Οι λόγοι που η πολιτική θεωρείται περισσότερο «ανδρικός χώρος» ανάγεται στην πολιτική κουλτούρα που δημιουργείται ήδη από το παρελθόν. Ο Διαφωτισμός, παρά τις οικουμενικές αναφορές του, αντιμετωπίζει ως κάτι διαφορετικό τις γυναίκες. Τις αναγνωρίζει μεν ως ανθρώπινα όντα δεκτικά δικαιωμάτων αλλά λόγω της υποτιθέμενης ταύτισής τους με το πάθος (συναίσθημα) και όχι το λόγο (λογική) δεν μπορούν να αποτελέσουν μέρος του πολιτικού (Okin, 1979). Αντίστοιχα η λογική αυτή συνέβαλε κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης στη δημιουργία μιας αμιγώς ανδρικής πολιτικής κουλτούρας. Οι γυναίκες στην άκρα δεξιά παραβλέφθηκαν ή θεωρήθηκαν ασήμαντες, σίγουρα δεν θεωρήθηκαν ενεργοί δρώντες μέσα στην ιδεολογική κατασκευή της ακροδεξιάς ή στην κινητοποίηση των δεξιών κινημάτων. Η μελέτη του οργανωμένου ρατσισμού ήταν βαθειά, αλλά δεν υπήρχε ορατότητα με βάση το φύλο. Ως αφοσιωμένοι ρατσιστές συνήθως εμφανίστηκαν οι άνδρες, ενώ οι γυναίκες ρατσίστριες υπήρχαν στις σκιές. Οι γυναίκες θεωρούνται από μόνες τους απολιτικές, προσαρτημένες στο ρατσιστικό κίνημα μόνο μέσω των πολιτικών σχέσεων των συζύγων, των φίλων ή των πατέρων τους. Η λογική είναι κυκλική: Ο οργανωμένος ρατσισμός είναι μια αρσενική περιοχή. Οι γυναίκες που εντάσσονται πρέπει να είναι τα ιδεολογικά εξαρτήματα ρατσιστών ανδρών. Έτσι, οι στάσεις, οι ενέργειες και τα κίνητρα των γυναικών είναι παράγωγες, παρεπόμενες και δεν αξίζουν επιστημονική εκτίμηση (Blee, 2017: 258). Στην πραγματικότητα οι γυναίκες διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση της ακροδεξιάς και για αυτό σταδιακά η έρευνα, αλλά και τα ίδια ακροδεξιά κόμματα, στράφηκαν και προς αυτές.

Στην πλειοψηφία της η ακαδημαϊκή έρευνα γύρω από την πολιτική συμπεριφορά επικεντρώνεται στις συνολικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων και όχι εστιασμένα στις διαφορές σε συγκεκριμένα κόμματα ή πολιτικές ομάδες. Έτσι επικρατεί διαφωνία σχετικά με το αν υπάρχει σαφής διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τον τρόπο που ψηφίζουν και ως προς την γενικότερη ιδεολογική τους τοποθέτηση. Από τη μια μεριά υποστηρίζεται ότι υπάρχει ξεκάθαρο χάσμα φύλων μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς την εκλογική τους συμπεριφορά (Studlar et al 1998, Manza and Brooks, 1999). Ενώ από την άλλη μελετητές υποστηρίζουν ότι το χάσμα αποδυναμώνεται ή και εξαφανίζεται αν προστεθεί η μεταβλητή της αλληλεπίδρασης φύλου και ιδεολογίας. Παράλληλα υπερτονίζεται ότι η ακροδεξιά ευνοήθηκε πολύ από την οικονομική κρίση και από τις εκλογές “δεύτερης τάξης” όπου κέρδισε τις ψήφους διαμαρτυρίας. Υπάρχει έκδηλη η τάση να συναρτάται ευθέως η ανάπτυξη της ακροδεξιάς με τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναδύεται και να θεωρείται ευθεία αντανάκλασή τους ενώ παράλληλα

υποβαθμίζεται ή παραβλέπονται οι συνθήκες που η ίδια αξιοποιεί προκειμένου να αναδυθεί στην πολιτική σκηνή (Γεωργιάδου, 2014). Με λίγα λόγια δεν υπερτερούν οι «παράγοντες της ζήτησης», οι ευνοϊκές συνθήκες μέσα στις οποίες ενδυναμώνεται η ακροδεξιά, αλλά και οι «παράγοντες της προσφοράς», οι επιλογές που η ίδια κάνει, στην οργανωτική της διάρθρωση και οι τρόποι με τους οποίους προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε εποχής και πώς η ίδια αλλάζει το προφίλ της προκειμένου να έλξει περισσότερους υποστηρικτές. Σε μια εποχή ευρέων αλλαγών η ακροδεξιά προβάλλει απλοποιημένες θέσεις, όπως για παράδειγμα για την αντιμετώπιση της ανεργίας θέτει ως λύση το τέλος της μετανάστευσης, την αποδόμηση του κοινωνικού κράτους και τη δημιουργία ελεύθερης αγοράς όπου θα μπορούσε να ανταγωνιστεί ο ντόπιος πληθυσμός επί “ίσοις όροις”. Ενώ παράλληλα αναδεικνύει τη σημασία στην επιστροφή σε πιο παραδοσιακές (και ασφαλείς αφού το παρελθόν ηρωοποιείται) κοινωνικές δομές, όπου ο αρχηγός της οικογένειας, ο άνδρας, θα εργάζεται μόνο.

Τα τελευταία χρόνια, υπήρξαν διάφορες δημοσιεύσεις (όπως Klandermans and Mayer, 2006: Hainsworth, 2008: Mammone et al., 2013: Mering and McCarty, 2013) που παρέχουν περισσότερο ή λιγότερο λεπτομερείς αναφορές και περιγραφές των ακραίων δεξιών φαινομένων σε διάφορες χώρες και για το πώς λειτουργούν και πώς εξελίσσονται. Ωστόσο, σχεδόν ποτέ δεν εξετάζουν συστηματικά σε ποιο βαθμό οι γυναίκες εμπλέκονται σε αυτό, ποιές είναι οι λειτουργίες τους στις δεξιές ομάδες και τί αντίκτυπο έχει η κοινωνική δομή του φύλου στο πλαίσιο τέτοιων κομμάτων και οργανώσεων. Από την πλειοψηφία λοιπόν της ακαδημαϊκής κοινότητας έχει επικρατήσει η άποψη του Mudde (2007), ο οποίος αναφέρεται στα ευρωπαϊκά ακροδεξιά κόμματα ως «Ανδρικά κόμματα» (Männerparteien).

Μία από τις πιο σημαντικές συμβολές της ακτιβιστικής δράσης και θεωρίας του «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού (δεκαετία '60 και '70) ήταν η κριτική που ασκήθηκε στις κοινωνικές επιστήμες λόγω της “παράλειψης” των γυναικών, της αποσιώπησης ή της ανακριβούς περιγραφής των εμπειριών τους στις έρευνες, στις αναλύσεις και στα ευρήματα. Εκτός από την κριτική για την απουσία των γυναικών από την ακαδημαϊκή έρευνα και το κυρίαρχο γνωστικό και επιστημολογικό corpus, ασκήθηκε κριτική και στη μεθοδολογία που σε πολλές περιπτώσεις θεωρήθηκε ανεπαρκής, διότι απέτυχε να συμπεριλάβει και να περιγράψει τις οπτικές των γυναικών (Αβδελά & Ψαρρά, 1997: Ackerly & True, 2018: Fonow & Cook, 2005). Ωστόσο, οι πρόσφατες πολιτικές εξελίξεις και η ορατότητα που δίνεται πλέον στην ακροδεξιά αλλά και η σημασία που δίνουν τα ίδια τα ακροδεξιά κόμματα στις γυναίκες, οδήγησε στην έρευνα της συμμετοχής τους σε αυτά τα κόμματα και τους λόγους που τις οδηγούν σε αυτή την κατεύθυνση και βλέπουμε παρακάτω προσπάθειες ανάλυσης του φαινομένου από τη σκοπιά του φύλου.

Στον αντίποδα λοιπόν, των «ανδροκρατούμενων ακροδεξιών κομμάτων» του Mudde (2007) βρίσκεται ο «φεμινιστικός» της Farris (2007)¹. Η Farris παρατηρεί ότι ένα από τα εντυπωσιακά χαρακτηριστικά που διακρίνουν τα σύγχρονα ευρωπαϊκά εθνικιστικά κόμματα από τα αντίστοιχα παλαιότερα είναι η επίκληση της ισότητας των φύλων (και περιστασιακά των δικαιωμάτων της lgbtq κοινότητας), μέσα σε μία κατά τα άλλα ξενοφοβική ρητορική (Farris, 2017:11). Ενώ από τη μία, τα κόμματα αυτά παρουσιάζουν παντελή έλλειψη ενδιαφέροντος για την επεξεργασία

---

1 Ελεύθερη απόδοση στα ελληνικά του όρου «femonationalism», που χρησιμοποιεί η συγγραφέας

συγκεκριμένων πολιτικών για την προώθηση της ισότητας των φύλων, από την άλλη προωθούν όλο και περισσότερο την αντισλαμική τους ατζέντα στο όνομα των δικαιωμάτων των γυναικών.

Η Mayer (2012) υποστηρίζει ότι αυτή η στροφή των εθνικιστών στην θεματική των δικαιωμάτων των γυναικών οφείλεται στην προσπάθεια εκμοντερνισμού της ατζέντας τους, προκειμένου να αυξήσουν τις γυναίκες ψηφοφόρους τους. Επίσης αυτή η σύνδεση του αντισλαμισμού και των δικαιωμάτων των γυναικών συνδέθηκε και με τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο στο Αφγανιστάν, μετά την επίθεση κατά των Δίδυμων Πύργων στις 11/9/2001. Η επίθεση αυτή εμφανίστηκε ότι έγινε προκειμένου να σώσουν τις μουσουλμάνες γυναίκες από την καταπίεση των οπισθοδρομικών μουσουλμάνων ανδρών. Εντυπώθηκε έτσι στην κοινή συνείδηση πως οι μουσουλμάνοι άνδρες δεν σέβονται τα δικαιώματα των γυναικών. Υπήρξαν μάλιστα και αρκετές φεμινιστικές ομάδες που στήριζαν αυτή τη λογική και υποστήριζαν αυτόν τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο ασχέτως άλλων πολιτικών τοποθετήσεων. Σε αυτό το ίδιο πλαίσιο υιοθετήθηκαν και υποστηρίχθηκαν οι προτάσεις για την απαγόρευση της μαντήλας σε κάποια ευρωπαϊκά κράτη, όχι μόνο από την ακροδεξιά αλλά και από φιλελεύθερους και φεμινιστικές ομάδες. Οι μουσουλμάνες γυναίκες παρουσιάζονται, έτσι, ως αδύναμες, έχουσες ανάγκη προστασίας και χειραφέτησης ενώ ο σεξισμός και η πατριαρχία παρουσιάζονται ως αποκλειστικά χαρακτηριστικά των μουσουλμάνων ανδρών.

Η Farris (2017) προχωρά ακόμα περισσότερο και υποστηρίζει ότι ο «φεμινεθνικισμός» είναι μια φιλοσοφία, μια κοινή πεποίθηση της ακροδεξιάς, των φιλελεύθερων και κάποιων φεμινιστικών ομάδων για την αξιακή υπεροχή της Δύσης, στο ζήτημα των δικαιωμάτων των γυναικών, έναντι του υπόλοιπου “Άλλου”. Επιπρόσθετα, υποστηρίζει ότι ο «φεμινεθνικισμός» αποτελεί ιδεολογικό σχηματισμό, καθώς η κινητοποίηση της ισότητας των φύλων από εθνικιστικά κόμματα αλλά και από φιλελεύθερους και φεμινιστικές ομάδες και φεμοκράτες², με τρόπους που εντείνουν την ξενοφοβία, εξυπηρετεί συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα. Γίνεται εδώ λόγος για τις πολιτικές των “πολιτιστικών” τρόπων μετακίνησης των πληθυσμών όπως τα προγράμματα ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών. Προκειμένου να χορηγηθεί άδεια παραμονής θα πρέπει οι αιτούντες να ενστερνιστούν τις κύριες πολιτιστικές αρχές των χωρών υποδοχής. Έτσι η ισότητα των φύλων παρουσιάζεται ως πυλώνας του δυτικού κόσμου και ο σεβασμός της μετατρέπεται σε προϋπόθεση εγκατάστασης. Βέβαια αυτή η κατά τα άλλα αθώα πολιτική περιέχει και οικονομικό άξονα. Οι μετανάστριες απασχολούνται στην πλειοψηφία τους ως εργαζόμενες στην οικιακή οικονομία και στην οικονομία της φροντίδας ανθρώπων. Σε συνδυασμό με τον νεοφιλελεύθερο επαναπροσδιορισμό των πολιτικών κοινωνικής πρόνοιας (ιδιωτικοποιήσεις υπηρεσιών), εργασίας και μετανάστευσης στα πλαίσια της χρηματοπιστωτικής κρίσης, γίνεται αντιληπτό γιατί προτιμάται το γυναικείο εργατικό δυναμικό έναντι του ανδρικού, που απασχολείται σε άλλους τομείς. Συγκεκριμένα η Farris κάνει λόγο για «εξειδικευμένη μετανάστευση» προκειμένου να δημιουργηθεί ένας «αποθεματικός στρατός εργατικού δυναμικού». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο και την λεγόμενη προσπάθεια χειραφέτησης των μουσουλμάνων γυναικών επιτυγχάνεται ακριβώς το αντίθετο. Οι γυναίκες μετανάστριες εργάζονται στην ιδιωτική σφαίρα (καθαρίστριες, φροντίστριες

---

² Χρησιμοποιεί η συγγραφέας τον όρο femocrats = feminists+bureaucrats όπως εμφανίζεται στο βιβλίο Inside Agitators της Hester Eisenstein

παιδιών και ηλικιωμένων), επιτρέποντας έτσι στις δυτικές γυναίκες και άνδρες να εργαστούν στη δημόσια σφαίρα. Δημιουργείται με αυτόν τον τρόπο μία σύζευξη ρατσισμού και σεξισμού.

Κλείνοντας τη θεματική της σύνδεσης φύλου και ακροδεξιάς στην ακαδημαϊκή έρευνα, κρίνεται σημαντικό να παρουσιαστεί και η θέση ότι η υποστήριξη των δικαιωμάτων των γυναικών από την ακροδεξιά κρύβει κινδύνους για το ίδιο το φεμινιστικό κίνημα και τις κατακτήσεις του. (Arıcoğlu, 2018). Με την υποστήριξη, έστω και χωρίς πραγματική πρόθεση, των αρχών της ισότητας από την ακροδεξιά η ίδια η έννοια του φεμινισμού επαναπροσδιορίζεται και από συνεχή αγώνα για ισότητα των φύλων αποκτά συντηρητική νοηματοδότηση. Δεν αφορά ένα συνεχόμενο αγώνα για ίσες κοινωνίες αλλά λαμβάνει ως δεδομένο ότι η ισότητα μεταξύ των φύλων έχει επέλθει και αποτελεί κατάκτηση του δυτικού κόσμου. Εργαλειοποιείται με αυτό τον τρόπο από τους συντηρητικούς και την ακροδεξιά ως στοιχείο που διαχωρίζει «Εμάς» από τους «Άλλους» και λειτουργεί ως επιχείρημα των αντιμεταναστευτικών και αντισλαμικών θέσεων. Καταλήγει λοιπόν ότι ο φεμινιστικός αγώνας είναι πιο επίκαιρος από ποτέ και δεν αφορά μόνο ζητήματα γυναικείων δικαιωμάτων αλλά δικαιωμάτων γενικότερα.

Γιατί η Άκρα Δεξιά έλκει τις γυναίκες;

Μελέτες, όπως αυτές των Blee και Deutsch 2012: 1, Bacchetta και Power 2002, Meret 2015, Kötting, Bitzan, Petö 2017, ανέδειξαν την συμμετοχή αλλά και τον ρόλο των γυναικών στις ακροδεξιές οργανώσεις. Είναι επίσης σημαντικό το γεγονός ότι η βασική ιδεολογία για τον ρόλο των γυναικών στην κοινωνία που υποστήριζε ο ιστορικός φασισμός είναι η ίδια - με επιδράσεις βέβαια από την σημερινή εποχή - σε όλες τις σύγχρονες ακροδεξιές ομάδες. Φαίνεται μάλιστα ακριβώς αυτή η ιδεολογία να είναι και το κλειδί στον συσχετισμό του φύλου και την υποστήριξη σε αυτές τις οργανώσεις.

Η Michaela Köttig συνδέει την προτίμηση στην Άκρα Δεξιά με το οικογενειακό ιστορικό και την προσωπική βιογραφία. Συγκεκριμένα υποστηρίζει πώς η σιωπή γύρω από βιώματα της περιόδου του Εθνικοσοσιαλισμού έσπασε μόλις στην τρίτη γενιά Γερμανών, που μνείται, μέσα σε ένα κλίμα μυστικοπάθειας, στις ιστορίες των παππούδων – ιστορίες με πολλά θύματα και πολλή οδύνη. Το υπόστρωμα της γένεσης του δεξιού εξτρεμισμού είναι εξαιρετικά σύνθετο. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που δεν ανάγεται επ' ουδενί σε ένα συγκεκριμένο αστερισμό συνθηκών του παρελθόντος, όπως π.χ. Γερμανία και Εθνικοσοσιαλισμός ή στη σημερινή απουσία προσανατολισμού σε συνδυασμό με ολοένα πιο εξατομικευμένους τρόπους ζωής ή σε δυσμενείς κοινωνικές συνθήκες (ανεργία, δύσκολη παιδική ηλικία). Κάθε ένας απ' αυτούς τους παράγοντες μπορεί να λειτουργήσει ως καταλύτης για μια σειρά εναλλακτικών δυνατοτήτων δράσης και εξέλιξης, που δεν έχουν καμιά σχέση με τον δεξιό εξτρεμισμό. Για να δημιουργηθούν συνθήκες πρόσφορες στον δεξιό εξτρεμισμό πρέπει να υπάρξει μια ειδοποιός σύνδεση και σύζευξη τριών επιπέδων, δηλαδή της οικογενειακής ιστορίας, του κοινωνικού παράγοντα και της ατομικής βιογραφίας. Σε ό,τι αφορά τους εφήβους, πρέπει να υπάρχει ένα παρελθόν της γενιάς των παππούδων στην περίοδο του Εθνικοσοσιαλισμού, το οποίο η γενιά αυτή αποσιώπησε από την επόμενη, τη γενιά των γονέων. Έτσι οι έφηβοι (δηλ. η τρίτη γενιά) εισπράττουν σιωπή απ' τους γονείς, με αποτέλεσμα να μαθαίνουν για την περίοδο αυτή από τους παππούδες, που είχαν πάνω

κάτω την ηλικία τους στη δεκαετία του 1930, και να ταυτίζονται με τις ιστορίες τους. Με αυτόν τον τρόπο το παρελθόν ηρωοποιείται μέσα σε ένα ωραιοποιημένο, από την προσωπική ανάμνηση των παππούδων, πέπλο. Ένας παράγοντας που ενισχύει τις διεργασίες αυτές είναι ότι οι σχέσεις μεταξύ γονέων και παιδιών σε τέτοιες οικογένειες δεν προσφέρουν συναισθηματική σταθερότητα, με αποτέλεσμα τα παιδιά να αναπτύσσουν μεγαλύτερη εγγύτητα με τη γιαγιά και τον παππού. Επίσης σε περιόδους οικονομικών δυσκολιών και δυσαρέσκειας με το υπάρχον πολιτικό σύστημα είναι πιο πιθανή η αποδοχή μιας πιο μακρινής “καλύτερης εποχής”. Επιπρόσθετα σημαντικοί είναι και οι κοινωνικοί παράγοντες: ακροδεξιές οργανώσεις φέρνουν νεαρές γυναίκες σε επαφή με διάφορα κοινωνικά ζητήματα, απέναντι στα οποία καλούνται να πάρουν θέση – π. χ. ανεργία, μετανάστευση κ.λ.π. Σε ένα περιβάλλον πολλαπλών απτών προβλημάτων καθημερινότητας, όπως είναι η ανεργία, η ακροδεξιά προσφέρει έτοιμες απλοϊκές λύσεις, δεν φοβάται να κατηγορήσει τους “ενόχους” (το πολιτικό σύστημα, την αριστερά, τους μετανάστες) και να υποστηρίξει ή και να προχωρά σε βίαιο ακτιβισμό, ο οποίος μέσω της μεγάλης προβολής από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κερδίζει το πλεονέκτημα του εντυπωσιασμού. Σε κάθε περίπτωση, η προτίμηση των γυναικών συναρτάται πάλι στενά με το οικογενειακό ιστορικό, αλλά και την ατομική βιογραφία (Kötting, 2017).

Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας των ακροδεξιών οργανώσεων και κομμάτων, ο οποίος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιδεολογία και το λόγο τους ως προς την ενότητα του έθνους και των επιμέρους ακροδεξιών ομάδων και εν γένει η λογική του *völkisch* εθνικισμού³ δίνει την αίσθηση της κοινότητας, της αλληλεγγύης, της οικογένειας και των κοινωνικών δεσμών. Είναι σύνηθες περίοδοι κρίσεων και κοινωνικών ανατροπών να ευνοούν αυτήν την παράμετρο (Blee, 2002). Όσο περισσότερο προχωράμε στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον και τα άτομα αποξενώνονται, δημιουργείται σε πολλούς ανθρώπους η ανάγκη της αίσθησης του ανήκειν και της ένταξης σε ομάδες. Οι ακροδεξιές οργανώσεις προσφέρουν αυτή την αίσθηση καθώς δημιουργούν κλειστούς πυρήνες, τα μέλη των οποίων τα ενώνει η διαφοροποίησή τους από τους άλλους. Με αυτό τον τρόπο τα άτομα κοινωνικοποιούνται σε ένα ασφαλές -για τα ίδια- περιβάλλον. Παράλληλα, η διαιρετική τομή που βασίζεται στο φύλο γεφυρώνεται σιγά σιγά και γενικότερα όσο περισσότερο χειραφετείται η γυναίκα και συμμετέχει στην αγορά εργασίας τόσο αρχίζει να ψηφίζει με τα κριτήρια που ψηφίζουν και οι άνδρες (Givens, 2004). Επιπλέον γίνεται άμεση σύνδεση της γυναικείας ψήφου με το επάγγελμα (Kitschelt 1995; Mayer 2002; Givens 2004). Επιπρόσθετα ζητήματα όπως η οικογένεια και η οικονομία δεν γνωρίζουν την διαιρετική τομή του φύλου, καθώς τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες ενστερνίζονται με τον ίδιο τρόπο την ιδέα της οικογένειας και επιπρόσθετα υποστηρίζουν για τους ίδιους λόγους την μία ή την άλλη οικονομική πολιτική. Οπότε όταν αυξάνονται τα ποσοστά μετανάστευσης και ανεργίας αυξάνεται και η υποστήριξη στην άκρα δεξιά (Golder, 2003) και από τα δύο φύλα δεδομένου ότι προσφέρει απλοϊκές εξηγήσεις και προτείνει δραστικά μέτρα. Στην Ευρώπη, ως κρίσιμος παράγοντας για την υποστήριξη της Άκρας Δεξιάς από τις γυναίκες, είναι η πίστη στον σημαντικό τους ρόλο ως μητέρων, πράγμα το οποίο τους δημιουργεί αίσθημα ανωτερότητας και εκτίμησης στο σπίτι. Διαφορετικά είναι τα πράγματα στις ΗΠΑ όπου διαδραματίζει περισσότερο ρόλο η βία και η εμμονή με την διαφορετικότητά τους από τους “άλλους”, καθώς και η ανάγκη για ιδιωτικότητα και αποκρυφισμό (Baccheta and Power 2002). Τέλος, σύμφωνα με την Givens (2004)

3 *völkisch* εθνικισμός είναι η αντίληψη περί καθαρότητας και ενότητας του Γερμανικού Volk (λαός)

ο προτεσταντισμός και ο καθολικισμός λειτουργούν ως ανάχωμα στην Άκρα Δεξιά, καθώς οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται περισσότερο μέσω της θρησκείας, που τις στρέφει περισσότερο προς την συντηρητική δεξιά. Στην Ελλάδα βέβαια αρκετοί Ιεράρχες και εκπρόσωποι της θρησκευτικής ηγεσίας πολλές φορές έχουν στηρίξει ανοιχτά την Χ.Α και η σύνδεση με τη θρησκεία αποτελεί σημαντικό εκλογικό πόρο για την Άκρα Δεξιά. Επίσης οι επικρατούσες θρησκείες και η ακροδεξιά διαθέτουν την ίδια ατζέντα σε σχέση με το θέμα διακοπής της κύησης, γεγονός που στρέφει βαθειά θρησκευόμενους άνδρες και γυναίκες στην ακροδεξιά κατεύθυνση δια μέσου της θρησκείας. Επομένως όσο δύσκολο είναι να ορίσουμε την έννοια της “Άκρας Δεξιάς” άλλο τόσο είναι και να οριοθετήσουμε τους λόγους που οδηγούν στην στήριξή της, αφού ανά χώρα και οργάνωση ποικίλουν τα ακροδεξιά ρεύματα, τα οποία σε μεγάλο βαθμό επηρεάζονται από την κοινωνική δομή μέσα στην οποία δρουν και αναπτύσσονται.

Το 2005 η Terri E. Givens επιχειρεί να συγκρίνει στοιχεία από έρευνες που έχουν διεξαχθεί στην Αυστρία (FPÖ), τη Γερμανία (REP) και τη Γαλλία (FN) προκειμένου να διαπιστώσει αν υπάρχει συγκεκριμένη τυπολογία των ψηφοφόρων των ακροδεξιών κομμάτων. Ελέγχει ειδικότερα τους παράγοντες φύλου, ηλικίας, τάξης και εκπαίδευσης σε συνάρτηση και με τον παράγοντα χρόνο. Το φύλο δεν αποτελεί μια παραδοσιακή διαιρετική τομή, ωστόσο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ακροδεξιά ψήφο. Σε σχέση με το φύλο λοιπόν, οι έρευνες και στις τρεις χώρες δείχνουν ότι οι άντρες ψηφίζουν την ακροδεξιά περισσότερο από τις γυναίκες και το γεγονός αυτό παρουσιάζει μια διαχρονικότητα. Οι γυναίκες τείνουν να ψηφίζουν περισσότερο τα παραδοσιακά κόμματα, χωρίς να παραγνωρίζουμε και το γεγονός ότι οι γυναίκες αποτελούν το 52% του εκλογικού σώματος συγκριτικά με τους άνδρες που αποτελούν το 48% και αυτό ανεβάζει τα ποσοστά των κομμάτων που υποστηρίζονται από το γυναικείο εκλογικό σώμα. Πολλοί ερευνητές προσπάθησαν να καθορίσουν την αιτία αυτής της τάσης με τις κυριότερες απόψεις να είναι οι ακόλουθες. Η νοσταλγία για το ακροδεξιό παρελθόν που συνήθως ελκύει τους άνδρες φαίνεται πως δεν συγκινεί τις γυναίκες, ενώ η γυναικεία χειραφέτηση τρομάζει τους άνδρες και τους συντηρητικοποιεί (Perrineau, 2016). Επίσης, η αναζήτηση μιας πατρικής φιγούρας, ενός αρχηγού-προστάτη είναι πιο διαδεδομένη στους άνδρες (Perrineau, 2016). Παράλληλα, οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται περισσότερο με την ενασχόληση με τη θρησκεία και πηγαίνουν στην εκκλησία περισσότερο συγκριτικά με τους άνδρες, γεγονός που διαφοροποιεί τον τρόπο με τον οποίο ψηφίζουν τα διαφορετικά φύλα (Betz, 1994). Επιπρόσθετα υποστηρίζεται ότι η βίαιη φύση αυτών των κομμάτων απωθεί τις γυναίκες (Mayer, 2002) αν και η ίδια η Givens παρατηρεί ότι ακόμα και κόμματα με λιγότερο βίαιο προφίλ, όπως το FPÖ στην Αυστρία, δεν παρουσιάζουν μεγαλύτερο ποσοστό στην γυναικεία προτίμηση. Ωστόσο τα αποτελέσματα των εκλογών στην πράξη και η εξέλιξη και διαφοροποίηση του προφίλ των ακροδεξιών κομμάτων δείχνει πως αυτοί οι παράγοντες δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία και φαίνεται πως τελικά ιδεολογικά τα δύο φύλα δεν παρουσιάζουν τόσο μεγάλες διαφορές. Ζητήματα όπως η μετανάστευση και οι πολιτικές κατά της διακοπής της κύησης φαίνεται πως έχουν καταρρίψει αυτές τις θεωρίες και παίζουν σημαντικότερο ρόλο στην εκλογική προτίμηση.

Άλλοι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι στην πραγματικότητα το ζήτημα των αξιών είναι το ίδιο στα δύο φύλα και ειδικότερα ότι αυτά έλκονται με τον ίδιο τρόπο από την υποστήριξη παραδοσιακών οικογενειακών αξιών. Αυτό δε που διαφοροποιεί άνδρες και γυναίκες ως προς τις

πολιτικές τους επιλογές είναι οι διαφορετικές εργασιακές τους συνθήκες (Kitschelt 1995, Mayer 2002). Σύμφωνα με τον Kitschelt και την Mayer οι εργάτες του μπλε κολάρου καταλήγουν στην ακροδεξιά γιατί η οικονομική τους θέση υποβαθμίστηκε περισσότερο από την παγκοσμιοποίηση. Και ακριβώς επειδή οι γυναίκες είναι λιγότερο πιθανό να εργάζονται σε θέσεις μπλε κολάρου δεν ελκύονται τόσο από την ακροδεξιά. Ωστόσο, η τελευταία οικονομική κρίση φαίνεται ότι επηρέασε πολλαπλά επαγγέλματα, οπότε η μεταβλητή «εργασία» μάλλον δεν μπορεί να παρέχει σταθερά αποτελέσματα διαφοροποίησης ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Ενώ το ζήτημα των παραδοσιακών αξιών που ωθούν προς την ακροδεξιά, παραμένει πιο σταθερό και στις αξίες αυτές, όπως αναλύθηκε παραπάνω, δεν εμφανίζουν μεγάλη διαφοροποίηση τα δύο φύλα.

Πλέον, οι σημαντικότεροι λόγοι που οι ψηφοφόροι υποστηρίζουν τα ακροδεξιά κόμματα είναι οι ίδιοι για τους άνδρες και τις γυναίκες: οι ψηφοφόροι και των δύο φύλων ψηφίζουν κόμματα της ΑΔ κυρίως λόγω του ότι είναι εθνικιστές και λόγω της αντίθεσής τους στη μετανάστευση, ή λόγω της υποστήριξής τους στην απαγόρευση της διακοπής της κύησης, λόγοι που έχουν αναδειχθεί σε “σημαίες” της ακροδεξιάς. Γενικά, δεν υπάρχουν συνεπή μοτίβα μεταξύ των χωρών σχετικά με τις στάσεις των δύο φύλων που εξηγούν τις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα επαναλαμβανόμενα ευρήματα ανά χώρα. Παρά τα ευρήματα αυτά, οι Spierings και Zaslove (2015) υποστηρίζουν ότι το αποκαλούμενο «χάσμα μεταξύ των φύλων» συχνά υπερτονίζεται. Με άλλα λόγια, φαίνεται ότι τα λαϊκιστικά ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα, σε σχέση με την υποστήριξή τους υπό το πρίσμα της μεταβλητής του φύλου είναι από πολλές απόψεις απλώς μια πιο ριζοσπαστική εκδοχή των κεντροδεξιών κομμάτων. Δεδομένου ότι οι γυναίκες υποστηρίζουν τα συντηρητικά και κεντροδεξιά κόμματα, ανάλογα με τις οικονομικές συνθήκες που συνεχώς μεταβάλλονται και το πολιτισμικό υπόβαθρο ανά χώρα, είναι εξίσου πιθανό να στραφούν σε πιο “ριζοσπαστικές” επιλογές.

Η ακροδεξιά σκηνή στη Γερμανία, για παράδειγμα, έχει υιοθετήσει από καιρό μιαν άλλη στρατηγική. Για μεγάλη χρονική περίοδο κρατούσε αποστάσεις από τους κοινωνικούς θεσμούς και φρόντιζε να ξεχωρίζει συνειδητά από το κυρίαρχο ρεύμα – και ως προς την εμφάνιση. Πιο πρόσφατα εμφανίζεται να προσπαθεί να το υπονομεύσει, συμμετέχοντας π.χ. σε αθλητικούς συνδέσμους ή σε πρωτοβουλίες πολιτών, με σκοπό τη σταδιακή διάδοση ακροδεξιών στάσεων και απόψεων. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι προωθούν στις γυναίκες - μέλη τους την ιδέα της συμμετοχής στην εκπαίδευση, ως εκπαιδευτικών, αλλά και σε μορφωτικά κέντρα, προκειμένου να υλοποιήσουν τον «φυσικό» στόχο τους, δηλαδή την εκπαίδευση των νέων και το μπόλιασμα των νέων γενιών με την ακροδεξιά τους ρητορική. Το 2017 το AfD (Εναλλακτική για τη Γερμανία), ακροδεξιό και αντιμεταναστευτικό κόμμα εισήλθε στη Γερμανική Ομοσπονδιακή Βουλή (Bundestag). Για πρώτη φορά ένα ακροδεξιό κόμμα το πετυχαίνει αυτό ύστερα από την ήττα του Ναζισμού σε μια χώρα όπου λόγω του βεβαρημένου παρελθόντος υπάρχουν θεσμικές δικλείδες, και μάλιστα έχοντας ως αναπληρώτρια επικεφαλής του μία γυναίκα, την Alice Weidel. Στο πρόσωπό της συνδυάζονται πολλά ασυμβίβαστα στοιχεία με την στήριξη της ακροδεξιάς, καθώς πρόκειται για μια δυναμική, μορφωμένη, δεδηλωμένη ομοφυλόφιλη γυναίκα.

Το 2005 η συλλογικότητα ακροδεξιών γυναικών Mädelring Thüringen (MRT) προσπάθησε να προωθήσει τον όρο «εθνικιστικός φεμινισμός», αλλά αντιμετωπίστηκε με φαιδρότητα. Για όλες

τις πτέρυγες της ακροδεξιάς, ανεξάρτητα από τις όποιες προσπάθειες αλλαγής προφίλ έχουν γίνει, ο φεμινισμός και η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου (gender mainstreaming) χρησιμεύουν ως αρνητικό στερεότυπο. Το κοινωνικό φύλο ενέχει κινδύνους για την κατασκευή της «εθνικής κοινότητας», με βάση την οποία αποδίδονται στους άνδρες και στις γυναίκες σαφείς ρόλοι λόγω φύλου. Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες σήμερα είναι ενεργές σε πολλούς τομείς, τους υπενθυμίζεται ωστόσο το εθνικό καθήκον της μητρότητας (Julian Lang, 2013). Κυρίαρχα ζητήματα της γυναικείας ακροδεξιάς ατζέντας ανά τον κόσμο είναι οι αμβλώσεις, τα διαφυλετικά ζευγάρια και η ομοφυλοφιλία, καθώς θεωρείται ότι αποτελούν τους λόγους που γεννιούνται λιγότερα λευκά παιδιά, διαβρώνεται ο θεσμός της οικογένειας και κατ' επέκταση το ίδιο το έθνος.

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, τα πιο προσαρμοστικά ακροδεξιά κόμματα στην αντιπροσωπευτική Δημοκρατία, προκειμένου να διεισδύσουν στο γυναικείο εκλογικό σώμα, παρουσιάζουν ένα διαφορετικό πρόσωπο από το σύνηθες και χρησιμοποιούν ακριβώς την ισότητα των φύλων προς όφελός τους. Η Farris συγκεκριμένα (2017: 44), υποστηρίζει ότι με αυτή τη διαδικασία η ακροδεξιά έχει καμουφλάρει την πολιτική της ισότητας των φύλων ως «εθνικοποιημένη» πολιτική. Από άλλους συγγραφείς η διαδικασία αυτή παρουσιάζεται ως «φυλετικοποίηση του σεξισμού». Οι ακροδεξιού αξιοποιούν ένα αφήγημα που είναι εσωστρεφές, αναφέρεται στο παρελθόν και όμως είναι καθησυχαστικό. Καίρια μηνύματα είναι «ο φόβος του άλλου» και «η απειλή του ξένου». Ωστόσο είναι πρόθυμοι να προωθήσουν στην πολιτική σκηνή «ισχυρές γυναίκες»: για παράδειγμα ένα από τα γυναικεία πρόσωπα της ιταλικής δεξιάς είναι μια βουλευτής που χάρισε στις άλλες γυναίκες βουλευτές (της Λέγγα του Βορρά) σπρέι πιπεριού – λόγω της βίας κατά των γυναικών. Αναγνωρίζεται λοιπόν η γυναικεία χειραφέτηση, αναγνωρίζεται η σεξουαλική απελευθέρωση και ανάγεται σε ένα άλλο επίπεδο, σε ζήτημα εθνικό. Τώρα λοιπόν, επειδή οι δυτικές γυναίκες που χρειάζονται “προστασία” θεωρούνται σεξουαλικά δραστήριες και απελευθερωμένες, γίνεται μάχη όχι μόνο για να τις προστατεύσουν, αλλά και για να υπερασπιστούν οι ίδιοι οι άνδρες-προστάτες τη σεξουαλική απελευθέρωση από την απειλή που θέτουν οι μετανάστες. Τα ακροδεξιά κόμματα «αντιμετωπίζουν την ισότητα των φύλων ως πρότυπο έναντι του οποίου μπορεί να μετρηθεί ένας ανώτερος εθνικός εαυτός έναντι των κατώτερων ξένων» (Scrinzi, 2017 : 133).

Στη Γαλλία χαρακτηριστικά, η Marine Le Pen παρουσιάζει τους μετανάστες «ως απειλή για την οικογένεια και ως σεξουαλική απειλή για τις γυναίκες, αλλά και ως απειλή για την ισότητα των φύλων, τη σχέση μεταξύ της ουσιαστικής κατασκευής του φύλου και της οικογένειας, αφενός, η πολιτισμική διαφορά και το έθνος από την άλλη, διατηρείται στο επίκεντρο της ιδεολογίας του NF σήμερα » (Scrinzi 2017:135). Αναδεικνύει τη γαλλική κουλτούρα ιδιαίτερα και τις δυτικές αξίες γενικά ως σύμβολο της ισότητας των γυναικών. Αναφέρεται στην «ελεύθερη και γεμάτη αυτοπεποίθηση γυναίκα που έχει κατασκευάσει το μοντέλο της γαλλικής κουλτούρας σε όλη της την ιστορία» (Eltchaninoff, 2018: 46). Μερικές φορές δεν επιτίθεται απευθείας στους μουσουλμάνους, αλλά αυτό γίνεται δια μέσου της υπεράσπισης των δικαιωμάτων των γυναικών: «Στη Γαλλία σεβόμαστε τις γυναίκες, δεν τις χτυπούμε, δεν τις ζητάμε να κρυφτούν πίσω από ένα πέπλο σαν να ήταν ακάθαρτες. (Εμείς οι γυναίκες) Πίνουμε κρασί όταν θέλουμε, μπορούμε να επικρίνουμε τη θρησκεία και να μιλάμε ελεύθερα » (Smith, 2017). Η ακροδεξιά στη Γαλλία ενώ είναι κατά της πολυπολιτισμικότητας χρησιμοποίησε το νόμο για την απαγόρευση της μαντίλας το

2011 και καμουφλάρισε τον βαθύ αντιμουσουλμανισμό της προωθώντας μια πολιτική “υπέρ των δικαιωμάτων των γυναικών”, άσχετα αν στην πραγματικότητα ο νόμος αφαιρεί το δικαίωμα επιλογής από τις ίδιες τις γυναίκες. Την Παγκόσμια Ημέρα της Γυναίκας το 2017 έγραψε η Λε Πεν μια δημοσίευση στο τακτικό της blog, Notebooks of Hope: « Με μένα, οι Γάλλοι θα παραμείνουν ελεύθεροι », και επικεντρώθηκε σε αυτό που έθεσε ως τη μεγαλύτερη απειλή για τα δικαιώματα των γυναικών: «την άνοδο του ισλαμικού φονταμενταλισμού στις γειτονιές μας και στις πόλεις μας.» Έτσι το φύλο αποκτά μεγάλη σημασία στην άκρα δεξιά, σε ρητορικό επίπεδο και μέσω των μηνυμάτων του. Γύρω από τις γυναίκες δημιουργείται μια ανάγκη προστασίας από τους “απολίτιστους ξένους που δεν σέβονται τα δικαιώματά τους και τις υποτιμούν και τις βιάζουν”. Από τη μία προβάλλεται η επιθετική, ισχυρή αρρενωπότητα και ο ρόλος προστάτη των δυτικών ανδρών και από την άλλη η ευάλωτη μητρική θηλυκότητα, μέρη τα οποία αποτελούν τα δύο μισά ενός “υγιούς” συνόλου. Σε τέτοιες ρητορικές θέσεις, σε συνδυασμό με τις ιδεολογικές προκείμενες της ΑΔ, γίνεται επίκληση στους άνδρες για επείγουσα και απαραίτητη προστασία των «ευάλωτων και απειλούμενων λευκών γυναικών» αλλά και εν γένει των χριστιανών στο θρήσκευμα πολιτών, των οποίων η τεκνοποίηση και αναπαραγωγή παιδιών θεωρείται από την άκρα δεξιά ουσιαστικής σημασίας για «το μέλλον της φυλής», του «έθνους» ή της «θρησκείας» έναντι των “μουσουλμάνων εισβολέων”. Η ρητορική της δυνατής ανδρικής φύσης είναι επίσης κομβικής σημασίας στην υποστήριξη από εκείνους καθώς γίνεται ακριβώς επίκληση σε αυτή τους τη “φύση” και εναντίον του εξωτερικού εχθρού ή εναντίον του εκάστοτε “Άλλου”.

Εν ολίγοις, οι μελετητές δεν πρέπει πλέον να υποθέτουν ότι η δραστηριότητα των γυναικών στην άκρα δεξιά είναι βοηθητική αυτής των ανδρών, ούτε να αγνοήσουν τον στρατηγικό ρόλο του φύλου στα ακροδεξιά κινήματα και κόμματα. Ειδικά αυτό συμβαίνει σε μια εποχή, όπως η σημερινή, όπου η ακροδεξιά ασκεί ενδεχομένως μεγαλύτερη επίδραση από αυτή που αποτυπώνεται στα εκλογικά αποτελέσματα, καθώς καταφέρνει να επηρεάζει την πολιτική ατζέντα και να επιμολύνει την πολιτική σκηνή και τα υπόλοιπα κόμματα με τις ιδέες της.

Τί συμβαίνει στην Ελλάδα;

Εξέλιξη Ακρας Δεξιάς στην Ελλάδα

Η εκλογική επιτυχία της Χρυσής Αυγής από τις τοπικές εκλογές του 2010 και την επακόλουθη ένταξή της στο ελληνικό κοινοβούλιο μετά τις εθνικές εκλογές του 2012, καθώς και το γεγονός ότι κατάφερε να γίνει η τρίτη πολιτική δύναμη στην Ελλάδα, επέστησε την προσοχή σε ένα φαινόμενο -εκείνο της ελληνικής άκρας δεξιάς- που δεν είχε θεωρηθεί προηγουμένως σημαντικό ή καλύτερα είχε παραμείνει στο παρασκήνιο και γι’ αυτό είχε εκφύγει του ερευνητικού ενδιαφέροντος και της προσοχής της κοινής γνώμης. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο ότι οι φασιστικές ιδέες δεν είναι καινούργιες στην ελληνική κοινωνία και έχουν βαθύτερες ρίζες. Η δικτατορία του Μεταξά, η

περίοδος της Κατοχής και η συνεργασία πολλών Ελλήνων με το Γερμανό κατακτητή και η ιδεολογική ταύτισή τους μαζί του- , τα Δεκεμβριανά, ο Εμφύλιος και η δικτατορία του 1967-1974 είναι κομμάτια της ελληνικής ιστορίας τα οποία όχι μόνο δεν παραγράφονται αλλά λειτουργούν και ως “εύφορο “έδαφος” για την κατοινή ΑΔ. Την περίοδο της λεγόμενης Μεταπολίτευσης έγινε προσπάθεια από τον ευρύτερο δημοκρατικό χώρο να ξεχαστεί αυτή η πλευρά της ελληνικής κοινωνίας και να στρέψει το βλέμμα η χώρα στο μέλλον σε ένα κλίμα συμφιλίωσης. Η πραγματικότητα βέβαια αποδεικνύει πως ο ευρύτερος ακροδεξιός χώρος παρέμεινε ενεργός και στο παρασκήνιο με διάσπαρτες στιγμές ορατότητας και βίαιου ακτιβισμού μέχρι την περίοδο της οικονομικής κρίσης κατά την οποία η άκρα δεξιά έγινε σημαντικός παίκτης της πολιτικής ζωής της χώρας. Το 2011 ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ) συμμετέχει στην κυβέρνηση του Λουκά Παπαδήμου, στη συνέχεια οι Ανεξάρτητοι Έλληνες το 2015 συμμετέχουν στην κυβέρνηση του Αλέξη Τσίπρα, ενώ η Χρυσή Αυγή σταδιακά αναδείχθηκε σε τρίτη πολιτική δύναμη. Στην τριακονταετία 1975-2004 έχουν καταμετρηθεί 110 νέα κόμματα με ακροδεξιό προφίλ, αλλά κάποια από τα οποία είχαν εκλογική επιρροή και κάποια άλλα όχι (Γεωργιάδου 2018: 22, 29). Η Άκρα Δεξιά δεν ήταν τόσο αδύναμη όσο αποτυπωνόταν εκλογικά. Έχουν μεγάλη σημασία και τα “ανεπιτυχή” εγχειρήματα καθώς «ανέπτυξαν έντονο και με διάρκεια ακτιβισμό, δημιουργώντας θύλακες που ορισμένοι από αυτούς παρέμειναν ενεργοί και μετά την υποχώρηση της οργάνωσης στο εσωτερικό της οποίας εκκολάφθηκαν» (Γεωργιάδου, 2018). Ακολουθεί λοιπόν μια συνοπτική ιστορική αναδρομή στα πιο γνωστά κόμματα και τις οργανώσεις της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα προκειμένου να αποκτήσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα του φαινομένου και να δούμε ποιά είναι και η θέση και ο ρόλος των γυναικών εντός αυτής.

Ένα πρώτο δείγμα φασιστικής ή πρωτοφασιστικής οργάνωσης εμπνευσμένης κατά τα πρότυπα του Χίτλερ και του Μουσολίνι εμφανίζεται στην Ελλάδα την περίοδο του Μεσοπολέμου. Σε ένα περιβάλλον όπου επικρατεί ένας βαθύς αλτρωτισμός, την περίοδο του Εθνικού Διχασμού εμφανίζονται και δρουν οι λεγόμενοι “Επίστρατοι”, μια παρακρατική οργάνωση των αποστρατευμένων αντιβενιζελικών μετά το διάταγμα Ζαΐμη το 1916 (Μαυροκορδάτος 1996:189). Η πιο σημαντική βέβαια φασιστική οργάνωση του Μεσοπολέμου δημιουργήθηκε και έδρασε στη Θεσσαλονίκη τις δεκαετίες του 1920 και 1930 και είναι γνωστή ως Τρία Έψιλον (ΕΕΕ), “Εθνική Ένωση Ελλάς”. Ιδρύθηκε από πρόσφυγες της Μικράς Ασίας και η ιδεολογία τους είχε ως κύριους άξονες τον αντικομμουνισμό και τον αντισημιτισμό. Η Θεσσαλονίκη, άλλωστε, αυτή την περίοδο βρίσκεται σε πολιτικό αναβρασμό και συνιστά πυρήνα πολιτικών ζυμώσεων. Παράλληλα η πολύμορφη εθνοτική της σύσταση, με τους Εβραίους να φτάνουν το ένα τρίτο του πληθυσμού της και η ποικιλία άλλων βαλκανικών λαών, την καθιστούν χώρο εντάσεων. Ως οργάνωση, η ΕΕΕ, συμμετείχε σε επίσημες παρελάσεις και είχε αναπτύξει παραστρατιωτική δράση ενώ λόγω της αντικομμουνιστικής της δράσης, οι τοπικές αρχές την ανέχονταν ή και συνεργάζονταν μαζί της. Σε κάθε περίπτωση δεν παρουσίαζαν προθυμία δίωξης της (Μαυροκορδάτος 1983:258-259). Το πιο γνωστό περιστατικό που συνδέθηκε με τη δράση της ήταν η μανιώδης αντισημιτική εκστρατεία που η οργάνωση εξαπέλυσε σε συνεργασία με την εφημερίδα «Μακεδονία» της Θεσσαλονίκης, και οδήγησε σε αρκετά βίαια περιστατικά με αποκορύφωμα τον Ιούλιο του 1931 το πογκρόμ του Κάμπελ, μιας εβραϊκής συνοικίας που πυρπολήθηκε (Mazower 2004: 413-416). Παρά την δίωξη

του αρχισυντάκτη της εφημερίδας και μελών της οργάνωσης για υποκίνηση των επεισοδίων, στη δίκη που έλαβε χώρα ένα χρόνο μετά, αθωώθηκαν όλοι (Mazower 2004: 386).

Αυτές οι πρώιμες ακροδεξιές οργανώσεις έδρασαν περιορισμένα μεν σε τοπικό επίπεδο αλλά συνέβαλαν σε σημαντικό βαθμό στην αναζωπύρωση των εθνικιστικών συναισθημάτων και των βίαιων ενστίκτων των κοινωνιών όπου έδρασαν, πολλώ δε μάλλον σε μια εποχή πολλαπλών εθνικών διενέξεων όπως οι Βαλκανικοί Πόλεμοι που ενίσχυσαν τους εθνοτικούς ανταγωνισμούς. Οι οργανώσεις δε αυτές διαλύθηκαν από την δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά την 4η Αυγούστου του 1936, όχι για ιδεολογικούς λόγους αλλά κυρίως γιατί πλέον η εθνικιστική και αντικομμουνιστική δράση ήταν η επίσημη γραμμή. Η πολιτική του Μεταξά, την περίοδο της δικτατορίας που επέβαλε 1936-1941, είχε δύο βασικούς στόχους: αφενός την «αναστύλωση του εθνικού φρονήματος και την επαναφορά των μεγάλων και ευγενών παραδόσεων του γένους και αφετέρου την ασφάλεια του έθνους από κάθε εξωτερικό κίνδυνο, η οποία δεν μπορούσε να διασφαλιστεί στις συνθήκες του κομματικού καθεστώτος» (Παπαδημητρίου 2006: 168). Πρωταρχικός ιδεολογικός άξονας του καθεστώτος ήταν ο εθνικισμός και ο αντικομμουνισμός και η ανάδειξη, μέσα από μια πολιτιστική/πολιτισμική καθαρότητα, του «Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού» (Clogg 1999: 196). Όραμα σαφώς επηρεασμένο από την γερμανική λατρεία για την Αρχαία Ελλάδα, υποστήριζε πως οι σύγχρονοι Έλληνες οφείλουν να είναι οι συνεχιστές του Αρχαίου και του Βυζαντινού Πολιτισμού και ότι πρέπει να έχουν ως σκοπό τη φυλετική ενότητα και καθαρότητα του έθνους (Βατικιώτης 2005: 40). Προς επίρρωση αυτού του στόχου και κατά τα ναζιστικά πρότυπα δημιούργησε την “Εθνική Οργάνωση Νέων” (ΕΟΝ), στις δραστηριότητες της οποίας περιλαμβάνονταν στρατιωτική εκπαίδευση, αθλητικές διοργανώσεις, επιβλητικές παρελάσεις και άλλες εθνικιστικές γιορτές. Το ιδανικό πολίτευμα για το Μεταξά είναι η στρατοκρατική Σπάρτη, η οποία αποτέλεσε βασικό σύμβολο της νεολαίας για δράση, δόξα και μεγαλείο, σωστή αγωγή, χαλύβδινη πειθαρχία και αγάπη προς τη φύση (Ελένη Μαχαίρα 1987: 84)

Ο ίδιος ο Μεταξάς γράφει στο ημερολόγιό του:

“ Η Ελλάς έγινε από της 4ης Αυγούστου Κράτος αντικομμουνιστικό, Κράτος αντικοινοβουλευτικό, Κράτος ολοκληρωτικό. Κράτος με βάση αγροτική και εργατική, και κατά συνέπεια αντιπλουτοκρατικό. Δεν είχε βέβαια κόμμα ιδιαίτερο να κυβερνά. Αλλά κόμμα ήταν ο Λαός, εκτός από τους αδιόρθωτους κομμουνιστάς και τους αντιδραστικούς παλαιοκομματικούς”

(Ιωάννης Μεταξάς “Το προσωπικό Ημερολόγιο”, 2005)

Το καθεστώς του Μεταξά ήταν απόλυτα επηρεασμένο ιδεολογικά από τον Φασισμό και τον κορπορατισμό του και παρά τις όποιες φιλολαϊκές και φιλεργατικές δηλώσεις του αρχηγού του, το οποίο έργο του και η γενικότερη οικονομική πολιτική του χαρακτηρίστηκε από τη βαθειά αντιφιλελεύθερη και αντιμαρξιστική κοσμοθεωρία του (Παπαδημητρίου, 2006:172). Γύρω από το πρόσωπο του Ιωάννη Μεταξά και του καθεστώτος του δημιουργήθηκε ένας μύθος που αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τις μεταπολεμικές οργανώσεις της Άκρας Δεξιάς. Δεν έλειψαν βέβαια και οι οργανώσεις κατά τη διάρκεια του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου και της Κατοχής. Θαυμαστές του ναζισμού και του φασισμού, συνεργάζονται με τους Γερμανούς. Πιο γνωστή οργάνωση είναι η

«Εθνική Ένωση Ελλάς» που μετονομάστηκε σε «Εθνικόν και Σοσιαλιστικόν Κόμμα της Ελλάδος» και ήταν από τις οργανώσεις που έδρασαν με πολλές βιαιότητες μαζί με το ξένο κατακτητή. Ακόμα γνωστή ήταν και η οργάνωση «Χ» του Γεωργίου Γρίβα, η οποία υπήρξε μια μικρή ομάδα μερικών εκατοντάδων μελών των γνωστών «Χιτών». Η δράση της χαρακτηρίστηκε περισσότερο από αντικομμουνισμό παρά από δράση κατά των κατακτητών γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται φιλικά από τους Γερμανούς (Richter, 2011: 66-67). Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο του Εμφυλίου το αντικομμουνιστικό μένος συσπείρωσε το λεγόμενο Κέντρο, την κατεστημένη Δεξιά όσο και τις ακροδεξιές οργανώσεις με αποτέλεσμα τόσο οι Χίτες όσο και τα Τάγματα Ασφαλείας, οι μηχανισμοί της κατοχικής κυβέρνησης, να επανενταχθούν στην μεταπολεμική μνήμη ως “εθνικόφρονες” και να μην λογοδοτήσουν ποτέ για τα εγκλήματά τους την περίοδο της Κατοχής, ενώ το 1946 κατεβαίνουν και στις εκλογές ως «Κόμμα Χιτών Εθνικής Αντιστάσεως». Τα γεγονότα του Δεκέμβρη 1944 και ο Εμφύλιος Πόλεμος (1946-1949) μετασηματίζουν την Ελληνική Δεξιά και διαμορφώνουν την κουλτούρα της (Βατικιώτης 2005:24). Τη θέση της «Μεγάλης Ιδέας» στην ιδεολογική παρακαταθήκη των ακροδεξιών και δεξιών παίρνει το «Έπος του Σαράντα» και ο μόνιμος εξωτερικός κίνδυνος από τις γειτονικές χώρες και φυσικά ο κίνδυνος του κομμουνισμού. Στη συνέχεια το κόμμα του «Ελληνικού Συναγερμού» του Παπάγου, κάτω από την ομπρέλα της νέας διαιρετικής τομής μεταξύ “εθνικοφρόνων” και “μη εθνικοφρόνων”, χαρακτηρισμός που συνεπάγεται και τον χαρακτηρισμό ως κομμουνιστών, απορροφά όλα τα ρεύματα της ακροδεξιάς, προπολεμικούς, κατοχικούς και εμφυλιοπολεμικούς (Παπαδημητρίου, 2006) και σηματοδοτεί τον ευρύτερο χώρο της δεξιάς και της εκλογικής της επικράτησης μέχρι και το 1963.

«Η πολυσυλλεκτικότητα του Παπάγου και η πετυχημένη στρατηγική της “εμφυλιοπολεμικής λήθης” οδήγησε όλους τους μικρούς ακροδεξιούς σχηματισμούς να απωλέσουν την εκλογική τους δύναμη έναντι του Ελληνικού Συναγερμού» (Τσίρας, 2011 :82), γεγονός που οδήγησε στην πολιτική και ιδεολογική του επικράτηση αυτή την περίοδο. Παράλληλα, η δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη στη Θεσσαλονίκη το Μάιο του 1963 φέρνει στο φως «ένα ανεπίσημο ακροδεξιό παρακράτος» που εξυπηρετεί και λειτουργεί πλάι στο επίσημο κράτος (Clogg, 1999 260-261). Η Ακροδεξιά της περιόδου ακόμα αναπολεί το μεταξικό καθεστώς και μέσα σε αυτό το κλίμα κάποιοι αξιωματικοί δημιουργούν τη συνωμοτική οργάνωση ΙΔΕΑ (Βούλγαρης, 2008 :61) και μερικοί από αυτούς προχωρούν στο πραξικόπημα της 21ης Απριλίου. Την περίοδο αυτή τα διάφορα ακροδεξιά μορφώματα συνεργάστηκαν με το καθεστώς.

Μεγάλος θιασώτης του Μεταξά και του “έργου” του είναι ο Κωνσταντίνος Πλεύρης, ο οποίος ιδρύει το 1965 το Κόμμα της 4ης Αυγούστου, όνομα εμπνευσμένο φυσικά από την ημερομηνία επιβολής της μεταξικής δικτατορίας. Ο Κ. Πλεύρης διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της ακροδεξιάς της Ελλάδας καθώς μέσα από τα βιβλία και τις μονογραφίες που εκδίδει θεωρείται ο βασικός θεωρητικός της ελληνικής ακροδεξιάς. Ο ίδιος ο Πλεύρης επηρεάζεται από τον καθηγητή πολιτειολογίας Δ. Βεζανή, ο οποίος τον μυεί σε μια φυλετική εκδοχή του “ελληνικού εθνικισμού” (Γεωργιάδου, 2018 :35-36). Ακριβώς αυτή η υιοθέτηση του ιδεολογήματος περί “ελληνικού εθνικισμού” χαρακτηρίζει όλη την ελληνική ακροδεξιά από εδώ και πέρα και λειτουργεί «ως εύσχημο καμουφλάζ της φασιστικής/ναζιστικής ταυτότητας, η οποία δια μέσου αυτού του ιδεολογήματος μεταγράφεται σε εθνικιστική/εθνικοσοσιαλιστική, με την οποία

αυτοπροσδιορίζεται ο συγκεκριμένος χώρος» (Γεωργιάδου, 2018: 37). Το κόμμα της 4ης Αυγούστου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ιδεολογική διαμόρφωση της ακροδεξιάς μέσω της εκδοτικής του δραστηριότητας αλλά και γιατί μέσα από εξαγγελίες του φαίνεται ότι έχει μελετήσει σε βάθος τόσο το ναζιστικό καθεστώς όσο και τον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης του NSDAP (το ναζιστικό κόμμα του Χίτλερ), έτσι γαλουχείται η επόμενη γενιά εθνικιστών και τίθενται τα οργανωτικά μοντέλα και τα σχέδια δράσης που αναγνωρίζονται στην πλειοψηφία των επόμενων ακροδεξιών μορφωμάτων. Μέσα από τη βιβλιογραφία του Πλεύρη γίνεται εμφανές ότι είναι βαθειά ρατσιστής και αντισημίτης και είναι από τους πρώτους που εισαγάγει τον ιστορικό αναθεωρητισμό στην Ελλάδα, ιδέες όπως το ότι οι Εβραίοι δεν ήταν θύματα του Ναζισμού αλλά του κομμουνισμού αλλά και προβάλλει “επιστημονικές θέσεις” που δικαιολογούν τον βιολογικό ρατσισμό και δικαιώνουν την ανωτερότητα της ελληνικής φυλής (Γεωργιάδου, 2018: 49). Τέλος το Κ4Α συνεργάζεται με τη Χούντα της 21ης Απριλίου, ο Πλεύρης μάλιστα λαμβάνει επιτελικές θέσεις προπαγάνδας. Στην πορεία βέβαια διαφωνεί καθώς «δεν υπήρξε το καθεστώς τόσο ολοκληρωτικό», και ριζοσπαστικοποιείται μέσα από τους δεσμούς που δημιουργεί με άλλα ακροδεξιά κόμματα της Ευρώπης. «Το Κόμμα της 4ης Αυγούστου ήταν όχι μόνο ένα φυτώριο στελεχών – ένα είδος κομματικής σχολής -, αλλά και μια ιδεολογική και οργανωτική μήτρα από την οποία αναδείχθηκε η σύγχρονη ακροδεξιά όπως τη γνωρίσαμε μετά το 1974» (Γεωργιάδου, 2018 :56).

Η περίοδος της Μεταπολίτευσης λειτουργεί τραυματικά για τον ακροδεξιό χώρο και αποτελεί την περίοδο απόσχισης της από την κατεστημένη Δεξιά. Την ελληνική δεξιά πλέον εκπροσωπεί η Νέα Δημοκρατία του Κωνσταντίνου Καραμανλή ο οποίος επηρεασμένος από τον Γάλλο Πρόεδρο De Gaulle προωθεί έναν πιο ριζοσπαστικό φιλελευθερισμό, με αποτέλεσμα οι ακροδεξιοί να του χρεώνουν τόσο την ουδέτερη στάση που τήρησε στην κατάργηση της Βασιλείας το 1974 όσο και τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ. Μέσα σε αυτό το κλίμα οι διάφοροι ακροδεξιοί σχηματισμοί που δημιουργούνται, Εθνική Παράταξη, Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα (ΕΝΕΚ), Εθνική Δημοκρατική Ένωση (ΕΔΕ) κλπ, αποφασίζουν να κατέβουν αυτόνομα στις εκλογές παρ’ όλη την αντίθεση στην αστική Δημοκρατία. Επιπρόσθετα αυτή την περίοδο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο οι εκδοτικές απόπειρες του ακροδεξιού χώρου, με πιο σημαντικές «Το δεκαπενθήμερο εθνικιστικό Περιοδικό Το Κίνημα», η εφημερίδα «4η Αυγούστου» και η «εθνικοσοσιαλιστική Περιοδική Έκδοση Χρυσή Αυγή». Το «Κίνημα» υπήρξε σημαντικός πυρήνας της ακροδεξιάς ρητορείας και ιδεολογίας της εποχής. «Εγκωμιάζε το παρελθόν, το οποίο χρονικά εκτεινόταν από την εποχή του Ι. Μεταξά μέχρι και τη Χούντα της 21ης Απριλίου, ήταν υπέρ ενός status quo ante και αποστρεφόταν την Μεταπολίτευση» (Γεωργιάδου, 2018: 69). Άλλωστε αυτές οι εκδόσεις λειτουργούν ως πηγή γνώσης για τον τρόπο λειτουργίας της ακροδεξιάς αλλά και των πολιτικών ζυμώσεων και διενέξεων στο εσωτερικό της. Στην συνέχεια εμφανίστηκε η Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕΝ), η οποία συγκέντρωσε γύρω της όλο το φιλοχουντικό ακροδεξιό κομμάτι. Εμφανίζεται δε, ως ένα ανοικτά χουντικό κόμμα και ο πραγματικός αρχηγός είναι ο Γεώργιος Παπαδόπουλος, το διάγγελμα του οποίου ακούστηκε στην ιδρυτική εκδήλωση της ΕΠΕΝ, τον Ιανουάριο του 1984 και έδωσε τις κύριες πολιτικές κατευθύνσεις του κόμματος (Γεωργιάδου, 2018: 102). Θα πρέπει εδώ να τονιστεί ότι πρώτος γραμματέας της νεολαίας του νεοϊδρυθέντος κόμματος ήταν ο Νίκος Μιχολιάκος, μετέπειτα αρχηγός της Χρυσής Αυγής, ενώ αργότερα τη θέση αυτή πήρε ο Μάκης Βορίδης, γνωστός για την εμπλοκή του σε βίαιο ακροδεξιό ακτιβισμό και πλέον σήμερα

μέλος και Υπουργός της Νέας Δημοκρατίας. Είναι επίσης σημαντικό το γεγονός ότι η ΕΠΕΝ καταφέρνει το 1984 να λάβει ποσοστό 2,29% και εκπροσώπηση στο Ευρωκοινοβούλιο με ένα βουλευτή, όπου συμμετέχει στην Ομάδα της Ευρωπαϊκής Δεξιάς μαζί με το γαλλικό Front National (FN) και το ιταλικό Movimento Sociale Italiano (MSI). Ξεκινά έτσι μια νέα προοπτική συνεργασίας και αλληλεπίδρασης στην ευρύτερη ακροδεξιά της Ευρώπης.

Μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα η εγχώρια ακροδεξιά μοιράζεται ανάμεσα στην κατεστημένη Δεξιά και μικρές οργανώσεις. Χαρακτηρίζεται από ανομοιογένεια και πολυδιάσπαση, με αποτέλεσμα η συνολική της δύναμη να μην αποτυπώνεται εκλογικά και σε αριθμούς. Οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις που προέκυψαν μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων δεν αφήνουν ανεπηρέαστη και την ελληνική ακροδεξιά και παρατηρείται μία αναγέννηση στον ακροδεξιό χώρο. Η ακροδεξιά του «τρίτου κύματος», όπως αναλύθηκε πιο πάνω εκπροσωπείται σε πρώτη φάση από το «Ελληνικό Μέτωπο», πολιτικού απογόνου της ΕΠΕΝ και μιμητή του γαλλικού Front National (Εθνικό Μέτωπο). Τα ιδεολογικά μοτίβα της μεταπολιτευτικής ακροδεξιάς είναι κυρίαρχα και τροφοδοτούνται από τις ανάγκες της περιόδου: ο αλτρωτισμός, ο αντιφιλελευθερισμός, ο αντικοινοβουλευτισμός, η καθολική εναντίωση στο πολιτικό κατεστημένο, η αρχή της «εθνικής προτεραιότητας» («Πρώτα οι Έλληνες»), όπως και εκείνη της «υπεροχής του εθνικού συμφέροντος» έναντι οποιουδήποτε άλλου, η μείξη στοιχείων ελεύθερης οικονομίας και κοινωνικο-οικονομικής αλληλεγγύης, την οποία το κράτος πρόνοιας οφείλει να αναγνωρίζει κατ' αποκλειστικότητα στο γηγενή πληθυσμό (αρχή κοινωνικού σοβινισμού), έμφαση στα ζητήματα του «νόμου και της τάξης», η εναντίωση στη μετανάστευση και απόρριψη του πολιτισμικού πλουραλισμού καθώς και η αιτιακή απόδοση της αύξησης της ανεργίας και της εγκληματικότητας με την μετανάστευση (Γεωργιάδου, 2018: 141). Τα ίδια μοτίβα θα αναγνωσθούν και στον Λαϊκό Ορθόδοξο Συνασπισμό (ΛΑ.ΟΣ), του Γιώργου Καρατζαφέρη το 2000, μετά την διαγραφή του τελευταίου από τη Νέα Δημοκρατία. Άλλωστε στο ΛΑ.ΟΣ θα προσχωρήσει και το Ελληνικό Μέτωπο το 2005. Το 1997 ο Κώστας Καραμανλής κάνει «άνοιγμα στο μεσαίο χώρο» μια ιδέα που παρέμεινε ασαφής και γενική αλλά για τα παραδοσιακά δεξιά στελέχη της Ν.Δ αποτελούσε απομάκρυνση από τον ιδεολογικό πυρήνα του κόμματος. Έτσι το ΛΑ.ΟΣ καταφέρνει να συγκεντρώσει στους κόλπους του παραδοσιακούς συντηρητικούς δεξιούς, εθνικοσοσιαλιστές (Κ. Πλεύρης πρεσβύτερος) και τους ακροδεξιούς εθνικιστές ριζοσπάστες του «Ελληνικού Μετώπου» του Βορίδη. Τόσο ο αρχηγός όσο και τα στελέχη του ΛΑ.ΟΣ αρνούνται την κατηγοριοποίηση τους στην ακροδεξιά άσχετα αν συνεργάζονται εκλογικά και κομματικά με στελέχη και οργανώσεις στους οποίους αναγνωρίζουν την ακροδεξιά ταυτότητα (Γεωργιάδου, 2018: 154). Η δημιουργία του ΛΑ.ΟΣ συμπίπτει χρονικά με μια περίοδο όπου επικρατεί απογοήτευση για την καθεστηκυία πολιτική τάξη και αποστιγματίζεται σταδιακά η ακροδεξιά ψήφος. Ενώ όσο περισσότερη ορατότητα αποκτά από τα ΜΜΕ τόσο περισσότερο διεισδύει στην κεντρική πολιτική σκηνή και αφήνει το περιθώριο. Τέλος το ΛΑ.ΟΣ εγκαινιάζει την εποχή όπου η ελληνική Ακροδεξιά δηλώνει την πίστη της στην Δημοκρατία και απενοχοποιείται εσωτερικά η συμμετοχή στην εκλογική διαδικασία.

Κλείνοντας αυτή την περιδιάβαση στα πιο γνωστά κόμματα/οργανώσεις της ακροδεξιάς στην Ελλάδα, δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στην Χρυσή Αυγή, το κόμμα που κατάφερε να συσπειρώσει ένα μεγάλο ακροδεξιό και συντηρητικό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας και να

βγει τρίτο κόμμα στις εθνικές εκλογές αλλά και το κόμμα που λόγω του έντονου βίαιου ακτιβισμού του (από πλημμεληματικές υποθέσεις έως τις δολοφονίες των Σαχζάντ Λουκμάν και του Παύλου Φύσσα) διώκεται ως εγκληματική οργάνωση. Η Χ.Α ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1980 και πρόκειται για ένα κόμμα νεοναζιστικής και φασιστικής ιδεολογίας (Ψαρράς 2012, Κορωναίου κ.ά. 2015). Τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξής της βρισκόταν στο περιθώριο εκλογικά αλλά ήταν ενεργή σε επίπεδο οργάνωσης και βίαιου ακτιβισμού. Ο αρχηγός της άλλωστε, Νίκος Μιχαλολιάκος, είχε περάσει από πολλά ακροδεξιά μορφώματα, ήταν γνωστός για τις σχέσεις του με τον δικτάτορα Παπαδόπουλο, ενώ έχει στο ενεργητικό του αρκετές διώξεις για βίαιες πράξεις. Έχει δηλώσει απερίφραστα τις ιδεολογικές του καταβολές και την εθνικοσοσιαλιστική και φασιστική του κατεύθυνση:

Στις 03/03/2012 σε ομιλία στα γραφεία της ΧΑ: «... δεν μας νοιάζει αν θα μπορούμε στη βουλή .. αυτοί εκεί έξω είναι μία μάζα, ένας όχλος που του έχουν κάνει πλύση εγκεφάλου και δεν ξέρει τι του γίνεται... κάποτε θα μπορούμε στη βουλή είτε με εκλογές είτε χωρίς εκλογές... θα είμαστε η έκπληξη των εκλογών... εμείς δεν είμαστε Λε-Πεν, εμείς είμαστε η σπορά των νικημένων του 1945, οι εθνικοσοσιαλιστές, οι φασίστες... είμαστε οι μαχητές που θα ακονίσουν αν χρειαστεί τις ξιφολόγχες στα πεζοδρόμια για να απελευθερώσουμε τις πατρίδες μας από τον Εβραίο που έχει καθίσει στο σβέρκο ολόκληρου του κόσμου»⁴.

Αναδύθηκε από το περιθώριο το 1993 με αφορμή το λεγόμενο «Μακεδονικό Ζήτημα» (την ονομασία της γειτονικής Βόρειας Μακεδονίας), και έκτοτε κηδεμονεύει σε σημαντικό βαθμό στον εθνικιστικό χώρο. Αν και η πρώτη εκλογική της επιτυχία, το 2010 5,29% στο δήμο Αθηναίων, θεωρήθηκε τυχαία και «σημείο των καιρών» απέδειξε ότι δεν αποτελεί άλλο ένα εφήμερο ακροδεξιό μόρφωμα. Μάλιστα η ιδιαιτερότητά της σε σχέση με άλλα αντίστοιχα κόμματα είναι ότι σε αυτήν «το ιδεολογικό της φορτίο και οι πρακτικές του ακτιβισμού που ακολουθεί είναι αλληλένδετες, με τη μία διάσταση (ιδεολογία/θέσεις) να υποστηρίζεται από την άλλη (οργάνωση/πρακτική)» (Γεωργιάδου, 2018:171-172). Βασικές πολιτικές θέσεις ο εθνικοφυλετισμός/ εθνικισμός, ο κοινωνικός σοβινισμός, ο νατισβισμός και η απόλυτη εναντίωση στη μετανάστευση. Η δομή και λειτουργία του κόμματος είναι παραστρατιωτικού τύπου στη λογική των «ταγμάτων εφόδου», γεγονός που δεν αποκρύβει. Η οργάνωση βασίζεται πάρα πολύ στις τοπικές οργανώσεις απ' όπου διαχέεται τόσο η ιδεολογία όσο και η βίαιη δράση της. Εκτός από την οικονομική κρίση και την απογοήτευση από την κατεστημένη πολιτική τάξη η Χ.Α οφείλει την εκλογική της επιτυχία και στην μεγάλη ορατότητα που απέκτησε από τα ΜΜΕ, πολλές φορές σε σημείο ηρωοποίησης.

«Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια»

Η παραπάνω ανάλυση της εξέλιξης της ακροδεξιάς στην Ελλάδα καταδεικνύει δύο σημαντικά δεδομένα. Αφενός την σταθερή και συνεχόμενη ύπαρξη ακροδεξιών θέσεων στην ελληνική κοινωνία και αφετέρου την απουσία καταγεγραμμένης γυναικείας παρουσίας στα

---

4. (Από το υπόμνημα της πολιτικής αγωγής στη δίκη της Χ.Α: <https://jailgoldendawn.com/2014/11/11/%ce%bc%ce%b9%cf%87%ce%b1%ce%bb%ce%bf%ce%bb%ce%b9%ce%ac%ce%ba%ce%bf%cf%82-%ce%b5%ce%af%ce%bc%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b5-%ce%b7-%cf%83%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%ac-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%b7> τελευταία πρόσβαση 10/1/2020)

ακροδεξιά κόμματα και τις οργανώσεις. Εξάιρεση αποτελεί η Νίκη Γαλάνη, η οποία ήταν υπεύθυνη έκδοσης του περιοδικού «Το Κίνημα». Η Pettman (1996: 34) υποστηρίζει ότι ενώ ο εθνικισμός δεν είναι ενιαίος και ομοιογενής και εμφανίζεται στο χώρο και το χρόνο με διαφορετικές μορφές, παρατηρούνται πολλές ομοιότητες στην εθνικιστική ρητορική σε σχέση με το ρόλο των γυναικών και τον τρόπο με τον οποίο αυτές αναπαρίστανται στην ακροδεξιά κοσμοθεωρία. Στην εθνικιστική ρητορεία δε το κράτος είναι αρσενικό, το έθνος θηλυκό και η πατρίδα μητέρα (Pettman, 1996:188). Μια ανάλογη διαπίστωση υποστηρίζει και η Έφη Γαζή (2011) στην ανάλυση της εξέλιξης του συνθήματος «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια». Άσχετα από το πώς εξελίχθηκε ιστορικά κάθε ακροδεξιά οργάνωση στην Ελλάδα το τρίπτυχο «Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια» απαντάται σε όλα τα ακροδεξιά και συντηρητικά κόμματα ανά τα χρόνια και περιέχει τις βασικές ιδεολογικές αρχές της ακροδεξιάς.

Μέσα από την αναζήτηση της ιστορίας και των ριζών αυτής της κεντρικής συνθηματικής φράσης, από την Έφη Γαζή στο βιβλίο της «Πατρίς Θρησκεία Οικογένεια. Ιστορία ενός συνθήματος 1880-1930» αναδεικνύονται οι ιδεολογίες και οι ιδεοπολιτικές συγκρούσεις της περιόδου αλλά και πώς διαμορφώθηκε η ακροδεξιά πολιτική σε σχέση με τα δύο φύλα και το ρόλο της οικογένειας. «Σε αυτό το τρίπτυχο, η πατρίδα προβάλλει ως η μακραιώνη εστία του έθνους ενώ το έθνος προσδιορίζεται καθοριστικά -αν όχι αποκλειστικά- από τη σχέση του με την θρησκεία. Η οικογένεια κατανοείται στο πλαίσιο της πατριαρχικής δομής όπου οι ρόλοι των φύλων είναι άνισοι και αυστηρά οριοθετημένοι.» (Έφη Γαζή, 2011).

Από το 19ο αιώνα στην Ελλάδα υπάρχουν ομάδες και τάσεις που υποστηρίζουν την αναμόρφωση της κοινωνίας μέσω του χριστιανισμού και της οικογένειας και το σύνθημα αυτό έχει κυρίως αυτή την κατεύθυνση. Στη συνέχεια την περίοδο του «γλωσσικού ζητήματος» το σύνθημα συνδέθηκε με τους αντιδημοτικιστές. Καθώς οι αντιπαραθέσεις που προέκυψαν υπερέβαιναν το γλωσσικό ζήτημα και υπήρξαν σημαντικά πολιτικές, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην διάχυση του «κοινωνικού λόγου» περί «πατρίδος, θρησκείας, οικογένειας». Παρατηρείται δε, μια κλιμάκωση των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων, καθώς κατά την περίοδο 1900-1920, οι σοσιαλιστικές και οι φεμινιστικές ιδέες, οι μεταβολές των έμφυλων ρόλων και σχέσεων και ο αστικός τρόπος ζωής δημιούργησαν μια γενικότερη αίσθηση κρίσης αξιών και πριμοδότησαν τον συντηρητισμό. Ο λόγος περί «πατρίδος, θρησκείας, οικογένειας» αποκτά νέους φορείς και νέους οπαδούς και γίνεται η μετάβαση από τις χριστιανικές απόπειρες «ηθικής αναμόρφωσης» στη συγκρότηση προγραμμάτων «εθνικής αναμόρφωσης». Στην δεκαετία του 1920 το σύνθημα αποκτά σημαντική θέση στο δημόσιο λόγο ενώ στις αρχές τις δεκαετίας του 1930 το υπό εξέταση τρίπτυχο είχε πια εδραιωθεί και είχε λάβει τον χαρακτήρα «συνθηματικής φράσης». Τον καιρό του Μεταξά, όλοι φαίνονταν να γνωρίζουν πια για τι μιλούσαν, όταν αναφέρονταν σε αυτές τις έννοιες.

Τόσο στην δικτατορία του Μεταξά όσο και στην δικτατορία των Συνταγματαρχών αυτό το τρίπτυχο υπήρξε κομβικής σημασίας, ενώ όλοι οι ακροδεξιοί σχηματισμοί, που είχαν άλλωστε ως πρότυπο την μεταξική ιδεολογία μετέρχονται το σύνθημα τόσο στον δημόσιο λόγο τους όσο και στην χάραξη της ιδεολογίας τους. Μπορεί να μην υπάρχει ορατή γυναικεία παρουσία αλλά οι ιδέες για τους έμφυλους ρόλους και την σημασία της οικογένειας επηρεάζουν την αθέατη έστω συμμετοχή των γυναικών στην ακροδεξιά. Θα σταθούμε ειδικά στην έννοια της οικογένειας και στο

ρόλο των γυναικών μέσα σε αυτή. Η οικογένεια για την ακροδεξιά αποτελεί βασικό ιδεολογικό μηχανισμό. Ο Χίτλερ είχε γράψει στο «Ο Αγών μου», ότι «η οικογένεια είναι το μικρότερο πλην όμως το σημαντικότερο συστατικό στοιχείο του κρατικού μηχανισμού». Η οικογένεια διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στην κοινωνικοποίηση των ατόμων. «Η οικογένεια είναι η μικρογραφία του Έθνους που θα προσφέρει έτοιμη στα παιδιά την εικόνα του όμοιου, του οικείου και του άλλου, του ξένου» (Ιωακείμογλου, 2007: 53). «Το παιδί αποδέχεται αυτή την προκατασκευασμένη εικόνα ως μοναδική δυνατότητα που έχει για να υπάρξει ως υποκείμενο» (Althusser, 1994). Η οικογένεια, στην ακροδεξιά ιδεολογία είναι ταυτισμένη με τις γυναίκες, οπότε οι γυναίκες είναι οι φορείς της ιδεολογίας που μεταλαμπαδεύεται στις νέες γενιές. «Το εθνικό αίσθημα είναι η προέκταση των οικογενειακών δεσμών που βυθίζουν τις ρίζες τους στην καθήλωση στο δεσμό με την μητέρα» (Reich, 1975). Η ακροδεξιά ιδεολογία διυλίζεται μέσα από την οικογένεια γι' αυτό και ο ρόλος των γυναικών είναι σημαντικός. Επομένως παρά το γεγονός ότι η παρουσία γυναικών στα ακροδεξιά κόμματα, εκτός από εξαιρέσεις, φαίνεται μεμονωμένη, η περιοδολόγηση της ακροδεξιά της Ελλάδας και η ανάλυση της ιδεολογίας της αναδεικνύουν τον αφανή αλλά σημαντικό ρόλο και την κομβικής σημασίας θέση των γυναικών σε αυτά.

Ελληνική πολιτική κουλτούρα και πολιτική συμπεριφορά

Προκειμένου να αναλυθεί η συμμετοχή των γυναικών στην Ακροδεξιά στην Ελλάδα, είναι σημαντικό να δούμε το ιστορικό πλαίσιο γύρω από την γυναικεία χειραφέτηση και τις συνθήκες διαμόρφωσης της πολιτικής συμπεριφοράς τους. Δεν γίνεται να παραβλεφθεί το γεγονός ότι οι διαφοροποιήσεις στην κοινωνική κατανομή της εξουσίας, ανάλογα με το φύλο, καθώς και η διαφοροποιημένη κοινωνική εμπειρία ανδρών και γυναικών επιδρούν σημαντικά στην διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς και κουλτούρας. Στην Ελλάδα η χειραφέτηση των γυναικών ήρθε πιο αργά από τις υπόλοιπες χώρες, αν τη συνδέσουμε με το δικαίωμα ψήφου. Σύμφωνα με στοιχεία του οργανισμού ισότητας το κομμάτι αυτό είναι ακόμα πίσω ειδικά αν αναλογιστούμε ότι μόλις στις 27-11-2019 178 βουλευτές του ελληνικού κοινοβουλίου καταψήφισαν την παραπομπή προς αναθεώρηση του Άρθρο 5, παράγραφος 2, του ελληνικού Συντάγματος, το οποίο εγγυάται την προστασία όλων όσων βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια, χωρίς διακρίσεις, μην προωθώντας ουσιαστικά τις νομοθετικές ρυθμίσεις για την απαγόρευση των διακρίσεων που σχετίζονται και με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα ή τα χαρακτηριστικά φύλου.

Η πορεία για την απονομή ίσων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στις Ελληνίδες, υπήρξε μακριά και ιδιαίτερη (Avdela : 1991). Το 1921 ο πρωθυπουργός Γούναρης επαναφέρει ένα παλαιότερο αίτημα στη Βουλή για ψήφο των γυναικών αλλά προκαλούνται βίαιες αντιδράσεις από πολλούς πολέμιους της ιδέας. Η πρόταση επιστρέφει εκ νέου το 1924 και μετά από ακόμα πέντε χρόνια διαμάχης, υπερψηφίζεται και με Προεδρικό Διάταγμα. Στις 5 Φεβρουαρίου 1930, αναγνωρίστηκε το δικαίωμα μόνο του εκλέγειν για τις Ελληνίδες. Βέβαια σε περιορισμένη μορφή αφού το δικαίωμα ψήφου ίσχυε μόνο για τις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές και αφορούσε μόνο στις εγγράμματες Ελληνίδες γυναίκες, που είχαν συμπληρώσει το 30ο έτος της ηλικίας τους. Έτσι, για πρώτη φορά οι γυναίκες ψήφισαν στις δημοτικές εκλογές της 11ης Φεβρουαρίου 1934. Οι

προκαταλήψεις, η μη εγγραφή στους εκλογικούς καταλόγους και ο μεγάλος αριθμός αναλφάβητων γυναικών έχει ως αποτέλεσμα να ψηφίσουν μόλις 240 – 480 γυναίκες.

Το ζήτημα των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών επιλύεται με το νόμο 2159 στις 18 Μαΐου 1952, με τον οποίο παραχωρείται και το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. Ωστόσο δεν ασκείται το δικαίωμα στις προσεχείς εκλογές του Νοεμβρίου αφού δεν είχαν ενημερωθεί οι εκλογικοί κατάλογοι. Λίγους μήνες αργότερα, όμως, σε επαναληπτικές εκλογές που διεξήχθησαν στη Θεσσαλονίκη, εξελέγη η πρώτη γυναίκα βουλευτής. Χρειάστηκαν ακόμα χρόνια για να φτάσουμε στο Σύνταγμα του 1975 όπου επιτέλους αναγνωρίστηκε ότι «οι Έλληνες και οι Ελληνίδες είναι ίσοι» (Avdela :1991).

Χρειάστηκαν χρόνια διαμαρτυριών και αγώνων του φεμινιστικού κινήματος και των γυναικείων οργανώσεων προκειμένου οι γυναίκες να αποκτήσουν ίσα δικαιώματα με τους άνδρες. Για πολλά χρόνια υπήρχε η αντίληψη ότι η πολιτική αποτελεί αποκλειστικά ανδρικό χώρο και ότι ο “φυσικός” προορισμός των γυναικών ήταν η ενασχόληση με την οικογένεια. Η κρατούσα άποψη για την πολιτική συμμετοχή των γυναικών αποτυπώνεται γλαφυρά σε ένα απόσπασμα από την εφημερίδα «Νέα Ημέρα» της 20ης Μαρτίου 1928:

«Ορισμένα τινά Ελληνικά θήλεα ζητούν να δοθή ψήφος εις τας γυναίκας. Σχετικώς με το ίδιον τούτο θέμα διαπρεπέστατος επιστήμων είχεν άλλοτε αναπτύξει από του βήματος της Βουλής το επιστημονικώς πασίγνωστον, άλλως τε, γεγονός ότι παν θήλυ διατελεί εις ανισόρροπον και έξαλλον πνευματικήν κατάστασιν ωρισμένας ημέρας εκάστου μηνός... Νεώτεροι και ακριβέστεροι έρευναι καταδεικνυσιν ότι ου μόνον ωρισμένας ημέρας, αλλά δι' όλου του μηνός τελούσιν άπαντα τα θήλεα εις πνευματικήν και συναισθηματικήν ανισορροπίαν, τινά δε μετρίαν, τα πλείστα δε σφοδροτάτην και ακατάσχετον, άτε και παντοιοτρόπως εκδηλουμένων και κλιμακουμένων συν τω χρόνω... Επειδή εν τούτοις αι ημέραι αύται, δεν συμπίπτουν ως προς όλα τα θήλεα, είναι αδύνατον να ευρεθή ημέρα πνευματικής ισορροπίας και ψυχικής γαλήνης όλων των θηλέων, ώστε την ευτυχή εκείνην ημέραν να ορίζονται αι εκάστοτε εκλογαί. Η γυναικεία συνεπώς ψήφος είναι πράγμα επικίνδυνον, άρα αποκρουστέον». Ο δε γνωστός συγγραφέας Εμμανουήλ Ροΐδης είχε πει υποτιμητικά: «Δύο επαγγέλματα αρμόζουν εις τας γυναίκας. Εκείνα της νοικοκυράς και της εταίρας»....

Ακριβώς λόγω της υποτίμησης της συμμετοχής των γυναικών στα πολιτικά δρώμενα είναι δυσχερής η ανεύρεση πηγών για τη δράση του αντίστοιχου ελληνικού φεμινιστικού κινήματος. Παρουσιάζει ενδιαφέρον λοιπόν το γεγονός ότι μέσα σε ένα τέτοιο εχθρικό πολιτικό περιβάλλον αναπτύχθηκε ένας πρωτοφεμινιστικός λόγος, ο οποίος βέβαια αναπτύχθηκε μέσα σε ένα απόλυτα εθνικιστικό πλαίσιο. Από τις πιο γνωστές Ελληνίδες φεμινίστριες ήταν η Καλλιρρόη Παρρέν, η οποία ξεκίνησε στις 8 Μαρτίου 1887 να εκδίδει την εβδομαδιαία εφημερίδα «Εφημερίς των Κυριών», η οποία αποτελούσε το πρώτο έντυπο που γραφόταν από γυναίκες και απευθυνόταν σε γυναίκες. Η πρώτη γυναικεία εφημερίδα γνώρισε τη μεγάλη ανταπόκριση του κόσμου, φτάνοντας τα 5.000 αντίτυπα, εντός και εκτός Ελλάδος, το 1892, ενώ πρωτοστάτησε σε κινήματα υπέρ των γυναικών, με αποκορύφωμα την υποβολή στην κυβέρνηση Τρικούπη 2.850 υπογραφών γυναικών υπέρ της γυναικείας εκπαίδευσης, αλλά και σε εθνικό επίπεδο, με συμμετοχή στη διεθνή εκστρατεία για τον πόλεμο του 1897. Η ίδια η Καλλιρρόη Παρρέν ήταν πολύ δραστήρια υπέρ της γυναικείας χειραφέτησης και έβαλε σε σημαντικό βαθμό το λιθαράκι της στην πολιτική και κοινωνική απελευθέρωση των γυναικών. Μετά από δικά της διαβήματα, η κυβέρνηση Θ.

Δηλιγιάννη επέτρεψε τη φοίτηση των γυναικών στο Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο, όταν πλέον αυτό είχε γενικευθεί στην Ευρώπη. Παράλληλα το 1895 απευθύνθηκε στον τότε πρωθυπουργό Χ. Τρικούπη, ζητώντας την κατοχύρωση των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών. Αργότερα, το 1921 διοργάνωσε το δεύτερο γυναικείο συνέδριο στην Ελλάδα, με αποτέλεσμα να πείσει τον τότε πρωθυπουργό Δ. Γούναρη να τοποθετηθεί προσωπικά υπέρ την χορήγησης ψήφου (Αβδελά και Ψαρρά : 1985).

Η Καλλιρρόη Παρρέν θεωρήθηκε “αναρχική” από την εποχή της στο ζήτημα της γυναικείας χειραφέτησης, ποιές ήταν ωστόσο οι πολιτικές της πεποιθήσεις; Η «Εφημερίς των Κυριών» αποτέλεσε ένα συλλογικό εγχείρημα κάποιων γυναικών που διεκδίκησαν την είσοδό τους στην πολιτική ζωή, μέσα από το οποίο εκφράστηκε ένας πρωτοφeminιστικός λόγος για τα ελληνικά δεδομένα. Αυτό βέβαια που συνήθως παραβλέπεται ή και αποσιωπάται είναι ότι η εν λόγω εφημερίδα ήταν σαφώς πολιτικά τοποθετημένη και έπαιρνε σαφή πολιτική θέση και εξέφραζε με άμεσο τρόπο την πολιτική σκέψη τόσο της εποχής όσο και της εκδότριάς του. Η Παρρέν προερχόμενη από ένα συγκεκριμένο πολιτικό περιβάλλον και συγκεκριμένη κοινωνική τάξη και εκφράζοντας τις γυναίκες του ίδιου αυτού περιβάλλοντος προωθούσε μέσα από την εφημερίδα έναν παραδοσιακό και συντηρητικό πολιτικό λόγο πλήρως εναρμονισμένο με τις αλυτρωτικές αντιλήψεις της περιόδου. Ο φεμινισμός της λοιπόν και ο πολιτικός της λόγος είναι απόλυτα εθνικιστικός. Άλλωστε ήταν ανοιχτά μοναρχική και φανατικά αντιβενιζελική. Μέσα από το έντυπο «Εφημερίς των κυριών» προβάλλεται κυρίως ο πατριωτικός ρόλος των γυναικών ενώ γίνεται σαφής αναφορά σε έννοιες όπως η φυλή και η ανύψωση του έθνους μέσω της οικογένειας. Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο της Παρρέν «Αι Εορταί των ελληνικών Πόθων» (τ.χ 1015, 1η έως 15 Ιανουαρίου 1912), καθώς και ειδικά αφιερώματα και θαυμασμός για τη Γερμανία σε άρθρα όπως «Η καλλιέργεια της Φυλής εις την Γερμανία» της Μαρίας Πινέλλη (τ.χ 1042 1 έως 30 Σεπτεμβρίου 1913), όπου η εστία της οικογένειας και ο ρόλος της γυναίκας εντός αυτής είναι το κεντρικό ζήτημα. Μέσω της εφημερίδας από την αρχή της κυκλοφορίας της διαχέονται εθνικιστικές ιδέες και εισχωρούν όχι ιδιαίτερα διαδεδομένες έως τότε, έννοιες όπως η “φυλή” σε μια Ελλάδα πολυεθνική και σε συνεχή πολεμικό αναβρασμό, οπότε συμβάλει στην ενδυνάμωση των εθνικιστικών αισθημάτων και ανταγωνισμών. Παράλληλα κοινή δράση και πορεία είχαν το Λύκειο Ελληνίδων και ο «Εθνικός Σύνδεσμος των Ελληνίδων», οργανώσεις που μαζί με την εφημερίδα των κυριών στήριξαν το καθεστώς Μεταξά και αναγνωρίστηκαν από αυτό (Αβδελά, 2010). Σίγουρα υπήρξαν και άλλες φεμινιστικές τάσεις και δράσεις, με διαφορετικό πολιτικό προσανατολισμό αλλά εν προκειμένω αναλύεται η όχι τόσο παράλογη, όπως αποδεικνύεται, ιδεολογική σύνδεση των γυναικών με την άκρα δεξιά. Είναι ξεκάθαρο ότι τόσο η εφημερίδα όσο και οι συγκεκριμένες οργανώσεις γυναικών διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην διάδοση εθνικιστικής και ρατσιστικής πολιτικής και προώθησαν μια πολύ συγκεκριμένη θέση των γυναικών πλήρως εναρμονισμένη με τις ακροδεξιές θέσεις, ενώ παράλληλα λειτούργησαν ως οργανωτικός πυρήνας διάχυσης αυτών των ιδεών και αντίστοιχης δράσης. Δεν είναι τυχαίο ότι ο συντηρητισμός της ελληνικής κοινωνίας της εποχής “επιτρέπει” μόνο μια εθνικιστική προσέγγιση της πολιτικής από τις γυναίκες, αποτυπώνοντας έτσι τις βαθιές δομές που θα επηρεάσουν και μετέπειτα την πολιτική κουλτούρα της χώρας.

Εκλογική και πολιτική συμπεριφορά των γυναικών στην Ελλάδα σήμερα

Η πολιτική συμμετοχή αποτελεί ένα ευρύ πεδίο μελέτης, μία έκφανση του οποίου αποτελούν τόσο η εκλογική συμπεριφορά όσο και η συμμετοχή σε δομές λήψης αποφάσεων. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί οι εκλογικές διαδικασίες προσφέρουν εμπειρικό υλικό. Ωστόσο η χρήση του εμπειρικού υλικού χωρίς τη διάσταση του φύλου ως σύστημα σχέσεων ιεράρχησης εξουσίας οδηγεί συμπεράσματα χωρίς κατανόηση του φαινομένου. Μια ανάλυση των exit poll⁵ των πρόσφατων εκλογών στην Ελλάδα επιβεβαιώνει τη θεωρία του χάσματος των φύλων ως προς την εκλογική προτίμηση προς την άκρα δεξιά:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ψήφος ανά Φύλο

ΦΥΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
ΣΥΡΙΖΑ	31,8	39,2	35,5
ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ	28,8	27,4	28,1
ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ	9,0	4,9	7,0
ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ	4,4	3,8	4,1
ΚΚΕ	6,0	5,2	5,6
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ	3,9	3,5	3,7
ΠΑΣΟΚ – ΔΗΜΑΡ	6,5	6,1	6,3
ΕΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΩΩΝ	3,7	3,1	3,4
ΛΑΪΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	2,5	3,3	2,9
ΑΛΛΟ ΚΟΜΜΑ	3,4	3,5	3,5

Τα παραπάνω στοιχεία προκύπτουν από το Exit Poll της Κάπα Research που πραγματοποιήθηκε την ημέρα των εκλογών της 20ής Σεπτεμβρίου 2015 σε δείγμα 5.000 ψηφοφόρων και δημοσιεύθηκε στις ιστοσελίδες in.gr, tovima.gr και tanea.gr

Στον επόμενο πίνακα γίνεται ανάλυση του εκλογικού αποτελέσματος της 7ης Ιουλίου 2019, σε άρθρο της εφημερίδας στις 14/7/2019 (τελευταία πρόσβαση 20/2/2020). Τόσο στο exit poll του 2015 (9% έναντι 4,9%) όσο και στο εκλογικό αποτέλεσμα του 2019 (4% έναντι 2%) τα ποσοστά των ψηφοφόρων ανδρών της Χ.Α. είναι διπλάσια από αυτά των γυναικών ψηφοφόρων. Ενώ το 2019 συμβαίνει κάτι αντίστοιχο με την Ελληνική Λύση που συμμετέχει για πρώτη φορά στις εκλογές (5% έναντι 3%).

5 Δημοσκοπήσεις έξω από τα εκλογικά τμήματα (exit polls), όπου το ερώτημα αφορά το τί ψήφισαν

Το προφίλ των ψηφοφόρων

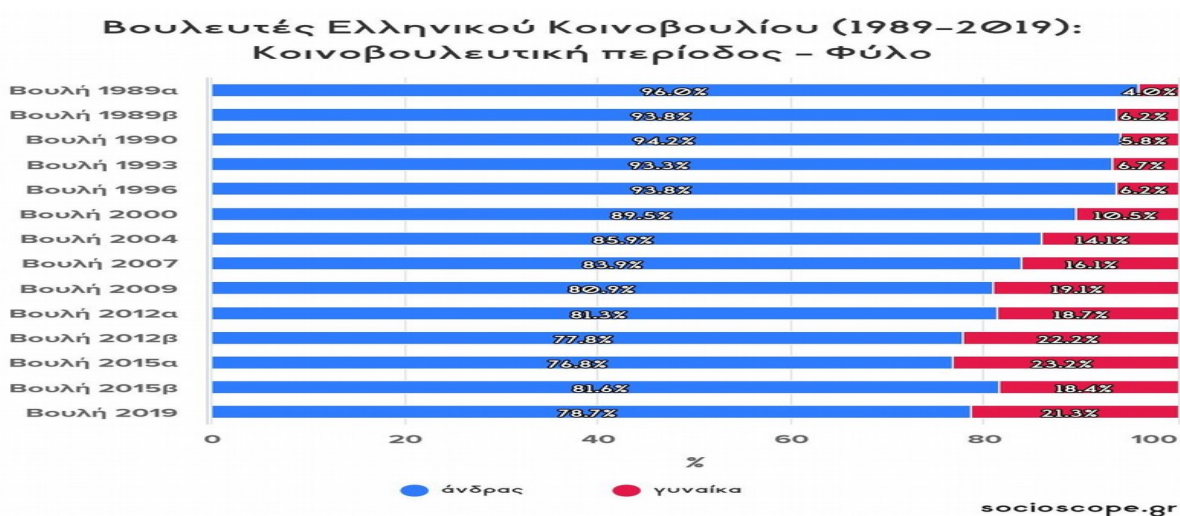
ΠΙΝΑΚΑΣ 1	Ν.Δ.	ΣΥΡΙΖΑ	ΚΙΝ.ΑΛΛ.	ΚΚΕ	Χ.Α.	ΕΛΛ. ΛΥΣΗ	ΜΕΡΑ25	ΛΟΙΠΟΙ
ΣΥΝΟΛΟ	39,9%	31,5%	8,1%	5,3%	2,9%	3,7%	3,4%	5,3%
ΦΥΛΟ								
Ανδρες	40%	28%	9%	6%	4%	5%	4%	5%
Γυναίκες	40%	36%	7%	5%	2%	3%	3%	5%
ΗΛΙΚΙΑ								
17 - 24	30%	38%	5%	4%	5%	4%	6%	8%
25 - 34	31%	36%	6%	6%	5%	3%	6%	7%
35 - 44	42%	27%	7%	5%	4%	5%	4%	7%
45 - 54	40%	31%	7%	4%	3%	4%	4%	6%
55 - 64	37%	37%	8%	7%	2%	3%	2%	4%
65 +	48%	26%	12%	5%	2%	4%	1%	2%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ								
Δημοτικό	40%	34%	11%	6%	2%	5%	2%	2%
Γυμνάσιο - Λύκειο	39%	32%	7%	5%	4%	5%	3%	5%
ΑΕΙ/ΤΕΙ	41%	30%	8%	6%	2%	2%	5%	6%
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ								
Αγρότες	42%	26%	10%	5%	7%	3%	1%	5%
Ελ. Επαγγελματίες	44%	27%	7%	5%	3%	3%	6%	5%
Μισθωτός Δημ. Τομέα	33%	37%	8%	5%	3%	5%	3%	7%
Μισθωτός Ιδιωτ. Τομέα	38%	30%	7%	6%	4%	4%	5%	6%
Ανεργοί	29%	42%	4%	5%	5%	4%	3%	7%
Φοιτητές	35%	39%	4%	4%	2%	2%	6%	8%
Νοικοκυρές	49%	32%	7%	4%	1%	3%	1%	3%
Συνταξιούχοι	45%	28%	12%	5%	2%	4%	1%	3%

Στα πλαίσια της έρευνας της πολιτικής επιστήμης, μετά τη φάση κατά την οποία αγνοήθηκε η γυναικεία πολιτικότητα, υπερτονίζονται οι διαφορές στην πολιτική συμπεριφορά των δύο φύλων και μάλιστα η πολιτική συμπεριφορά των γυναικών ενδιαφέρει κυρίως σε αντιπαράθεση από αυτή των ανδρών. Ενώ οι διαφορές που παρατηρούνται αντιμετωπίζονται ταυτόχρονα και ως εξηγήσεις. Το χάσμα μεταξύ των δύο φύλων θεωρείται δεδομένο και πράγματι τα εμπειρικά στοιχεία εκεί οδηγούν. Ωστόσο το επίπεδο συντηρητισμού και συμμετοχής/υποστήριξης ακροδεξιών κομμάτων έχει να κάνει περισσότερο με την κοινωνική εμπειρία και την κοσμοαντίληψη. Παράλληλα κάποιες άλλες εμπειρικές έρευνες έδειξαν ότι οι νατιβιστικές τάσεις ανδρών και γυναικών συγκλίνουν σε ευρύτερο πλαίσιο αφού οι μεν άνδρες παρουσιάζονται πιο αρνητικοί απέναντι σε άλλα έθνη και κουλτούρες, αλλά οι γυναίκες παρουσιάζονται ως περισσότερο ξενοφοβικές (Givens, 2005:113).

Στη συνέχεια θα δούμε τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων καθώς αυτό δίνει μια εικόνα της πολιτικής κουλτούρας που έχει δημιουργηθεί ως προς την πολιτική δράση των γυναικών. Οι πολιτικές για την ενίσχυση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές και διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι αποτέλεσμα τόσο της επιστημονικής σκέψης -ιδίως της φεμινιστικής θεωρίας- και του πολιτικού στοχασμού όσο και των διεκδικήσεων των γυναικείων κινημάτων. Αν και σε όλες τις δημοκρατικές χώρες οι γυναίκες έχουν πλήρη δικαιώματα, ωστόσο η πολιτική εξουσία παραμένει κυρίαρχα ανδρική και παραμένει ζητούμενο να διερευνηθεί περαιτέρω κατά πόσον η αρχή της οικουμενικότητας της ιδιότητας του πολίτη διασφαλίζει την ισότιμη πρόσβαση όλων των υποκειμένων σε αυτή (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002).

Η απουσία των γυναικών / του φύλου στις διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στην έμφυλη κατανομή της εξουσίας και στη διαφοροποιημένη κοινωνική εμπειρία ανδρών και γυναικών, οι οποίες επιδρούν στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς τους, αφορά και την πολιτική επιστήμη. Μέχρι τη δεκαετία του '60, η πολιτική επιστήμη χαρακτηρίζεται από την απόλυτη απουσία της όποιας αναφοράς στο φύλο, ως παραμέτρου της πολιτικής διαδικασίας, ενώ μέχρι τη δεκαετία του '80, στον κυρίαρχο ανδροκρατικό λόγο της πολιτικής επιστήμης, οι διαφοροποιήσεις αυτές συνήθως γίνονται αντιληπτές α-ιστορικά και συχνά παραπέμπουν στη «φύση» της γυναίκας και ως εκ τούτου θεωρούνται αποδεκτές. Παράλληλα, η πολιτική επιστήμη δεν συσχετίζει την περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες με τη δομή και τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος, το οποίο δεν εναρμονίζεται με τις ανάγκες και την πραγματικότητα της καθημερινής τους ζωής. Η μειωμένη πολιτική συμμετοχή και πολιτική παρουσία των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων δεν εγείρει ούτε κοινωνικό προβληματισμό, ούτε θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90. Η φεμινιστική κριτική στην πολιτική επιστήμη πυροδότησε την ανάπτυξη ενός νέου πεδίου μελέτης που ονομάστηκε «γυναίκες και πολιτική» (women and politics), το οποίο την 20ετία, 1970-1990, γνώρισε μεγάλη άνθιση, παρά το γεγονός ότι το κυρίαρχο ρεύμα στην πολιτική επιστήμη συνέχισε να αγνοεί τη φεμινιστική επιστημολογία (Tripp & Hughes, 2018: 242). Παρά τους μεγάλους αγώνες για την ισότητα, οι άνδρες κυριαρχούν στους θεσμούς εκπροσώπησης, ενώ οι γυναίκες καταλαμβάνουν λιγότερο από το ¼ του συνόλου των εδρών στα νομοθετικά όργανα σε παγκόσμια κλίμακα.

Η συμμετοχή των γυναικών στον πολιτικό βίο είναι περιορισμένη είτε λόγω της λειτουργίας των ίδιων των κομμάτων είτε λόγω της κοινωνικής κατασκευής που τις θέλει «να ασχολούνται λιγότερο με την πολιτική από ότι οι άνδρες». Το 2008 με το Άρθρο 3 του Ν.3636/2008 καθιερώθηκε για πρώτη φορά η ποσόστωση, σύμφωνα με την οποία ο αριθμός των υποψηφίων από κάθε φύλο στους συνδυασμούς των κομμάτων πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων στο σύνολο της επικράτειας.

Πηγή: socioscope.gr, ανοιχτά κοινωνικά δεδομένα

Στον παραπάνω πίνακα στις κοινοβουλευτικές περιόδους για το διάστημα 1989 – 2019 το 84% των εκλεγμένων βουλευτών είναι άνδρες και το 16% γυναίκες. Η κοινοβουλευτική σύνθεση με τον χαμηλότερο αριθμό γυναικών είναι η περίοδος 1989α με μόλις 4% γυναίκες. Το υψηλότερο ποσοστό καταγράφεται την περίοδο 2015α με το ποσοστό των γυναικών να ανέρχεται στο 23,2%.

Πίνακας 1. Συμμετοχή εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις των ετών 1996, 2000, 2004, 2007, 2009, 2012 & 2015⁵²

ΣΥΝΟΛΟ ΕΚΛΕΓΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ													
Έτος	Σύνολο	Γυναίκες	%Γ	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΡΙΖΑ	ΛΑΟΣ	ΑΝΕΛ	ΔΗΜΑΡ	ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ	ΔΗΚΚΙ	ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ
				%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ		
1996	300	19	6,3	4,3	5,6	18,2	30,0					11,1	
2000	300	31	10,3	10,8	8,0	18,2	33,3					0,0	
2004	300	39	13,0	15,4	10,3	25,0	16,7					0,0	
2007	300	48	16,0	20,6	11,2	31,8	14,3	10,7					
2009	300	52	17,3	21,3	12,1	19,0	15,4	6,7					
2012 (Μάιος)	300	56	18,7	9,8	11,1	26,9	32,7	-	27,3	31,6	4,8		
2012 (Ιούνιος)	300	63	21,0	9,1	13,9	33,3	35,2	-	35,0	29,4	5,5		
2015 (Ιανουάριος)	300	70	23,3	15,4	13,2	26,7	30,2	-	23,1	-	11,8		23,5
2015 (Σεπτέμβριος)	300	56	18,6	-	14,6	25,0	22,7	-	20,0	-	11,1	-	10,0

Πηγή: Μοσχοβάκου 2015

Σύμφωνα με στοιχεία από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), η εφαρμογή του μέτρου της ποσόστωσης ωστόσο δεν είχε κάποιο θετικό αντίκτυπο στο ποσοστό των εκλογών του 2009, αφού παρατηρήθηκε αύξηση ίση περίπου με αυτήν όλων των προηγούμενων εκλογών. Οι εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015, ανεβάζουν τον αριθμό των εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο σε 70 γυναίκες (αύξηση 2,3% σε σχέση με τις εκλογές του Ιουνίου του 2012). Κατά την εν λόγω κοινοβουλευτική περίοδο το ποσοστό των εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο ανήλθε στο 23,3% και αποτελεί το υψηλότερο ποσοστό που έχει σημειωθεί στη χώρα μας. Οι εθνικές εκλογές της 20ης Σεπτεμβρίου 2015 δεν διενεργήθηκαν με σταυρό προτίμησης, αλλά με δεσμευμένους συνδυασμούς (λίστες) όπως ορίζει ο εκλογικός νόμος (Ν.3231/2004). Στη συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση για πρώτη φορά από το 2009, που εφαρμόστηκε η κατά φύλο ποσόστωση σε επίπεδο εθνικών εκλογών, ο αριθμός των βουλευτριών μειώνεται. Ειδικότερα, μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015, στο Εθνικό Κοινοβούλιο εκλέγονται πενήντα έξι (56) γυναίκες, δηλαδή δεκατέσσερις (14) λιγότερες σε σχέση με εκείνες που είχαν εκλεγεί -με σταυρό προτίμησης- τον Ιανουάριο της ίδιας χρονιάς (Μοσχοβάκου, 2015).

Πίνακας 3. Κατά φύλο συμμετοχή εκπροσώπων της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τις περιόδους 2009-2014⁵⁶

	Ευρωεκλογές 2009		Ευρωεκλογές 2014	
	Έδρες	Ποσοστό %	Έδρες	Ποσοστό %
Άνδρες	15	68%	16	76%
Γυναίκες	7	32%	5	24%
Σύνολο	22	100%	21	100%

Πηγή ΚΕΘΙ 2014

Τα αποτελέσματα των εκλογών του 2015 είναι άκρως απογοητευτικά σε σχέση με τη συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά κέντρα λήψης αποφάσεων. Στη συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση για πρώτη φορά από το 2009 που εφαρμόστηκε η κατά φύλο ποσόστωση σε επίπεδο εθνικών εκλογών, ο αριθμός των βουλευτριών μειώνεται. Ειδικότερα, μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 στο Εθνικό Κοινοβούλιο εκλέγονται πενήντα έξι γυναίκες, δηλαδή δεκατέσσερις λιγότερες σε σχέση με εκείνες που είχαν εκλεγεί -με σταυρό προτίμησης- τον Ιανουάριο της ίδιας χρονιάς. Από την επεξεργασία της απόφασης του Αρείου Πάγου, σε σύνολο 1.195 υποψηφίων για τις Ευρωεκλογές του 2019, οι άνδρες υποψήφιοι είναι 685 (57,3%) και οι γυναίκες υποψήφιες 510 (42,7%). Από τις 21 θέσεις που κατέχει η Ελλάδα στην Ευρωβουλή, τις 5 θέσεις κατέλαβαν γυναίκες (23,8%) και τις 16 άνδρες (76,2%). Από την άλλη δεν μπορούμε παρά να σημειώσουμε ότι με βάση τα αποτελέσματα για τις ευρωεκλογές ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών στο ευρωκοινοβούλιο παραμένει καθηλωμένος σε εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά (23,8% έναντι 37% που ήταν ο μέσος όρος για την ΕΕ το 2014) και μάλιστα είναι λίγο χαμηλότερο από το ποσοστό γυναικών που εξελέγησαν στο ευρωκοινοβούλιο το 2014 (24% γυναίκες και 76% άνδρες). Έτσι, σε σύνολο 21 ευρωβουλευτών/-τριών, οι άνδρες είναι δεκαέξι (16) και οι γυναίκες πέντε (5). (ΚΕΘΙ, 2015)

Τα αποτελέσματα από τις πρόσφατες εκλογές το 2019 επίσης δείχνουν μικρή συμμετοχή γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων

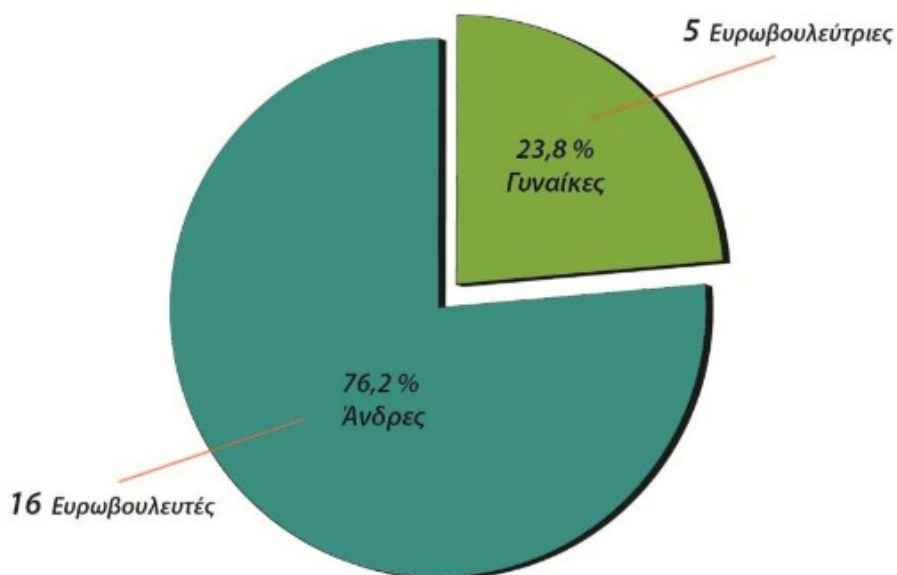
Πίνακας 2. Αποτελέσματα Ευρωεκλογών 2019 ανά κόμμα και φύλο ⁵⁵

ΚΟΜΜΑ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΩΝ & ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΡΙΩΝ
ΝΔ	5	3	8
ΣΥΡΙΖΑ	5	1	6
ΚΙΝΑΛ	1	1	2
ΚΚΕ	2	0	2
ΧΑ	2	0	2
ΕΛΛ. ΛΥΣΗ	1	0	1
ΣΥΝΟΛΟ	16	5	21
ΠΟΣΟΣΤΑ	76,2%	23,8%	100%

Πηγή ΚΕΘΙ 2019

Τα ποσοστά δείχνουν ότι η συμμετοχή και εκλογή γυναικών σε όλα τα κόμματα είναι μικρή και όχι μόνο στα ακροδεξιά (ΧΑ και Ελλ. Λύση)

Ποσοστό εκλεγμένων βουλευτ(ρι)ών ανά φύλο στις Ευρωεκλογές 2019

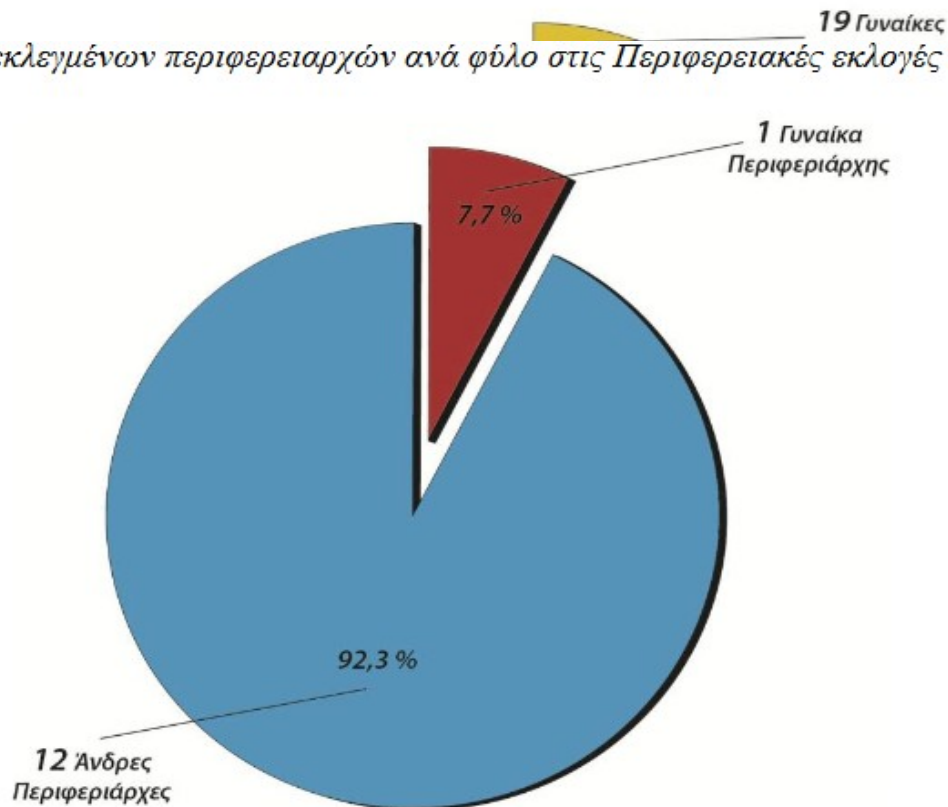

Πηγή: Γενική Γραμματεία Ισότητας 2019. Αντίστοιχα και στις Δημοτικές και Περιφερειακές Εκλογές, η συμμετοχή των γυναικών όπως αναλύεται στα γραφήματα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας στο 21ο ενημερωτικό σημείωμα για τα αποτελέσματα των αυτοδιοικητικών και ευρωπαϊκών εκλογών του 2019:

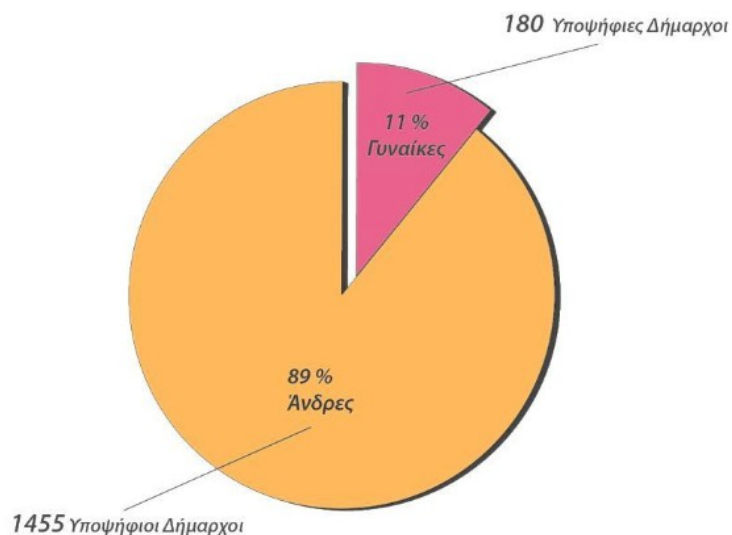

Ποσοστό εκλεγμένων δημάρχων ανά φύλο στις Δημοτικές εκλογές 2019

Ποσοστό εκλεγμένων περιφερειάρχων ανά φύλο στις Περιφερειακές εκλογές 2019

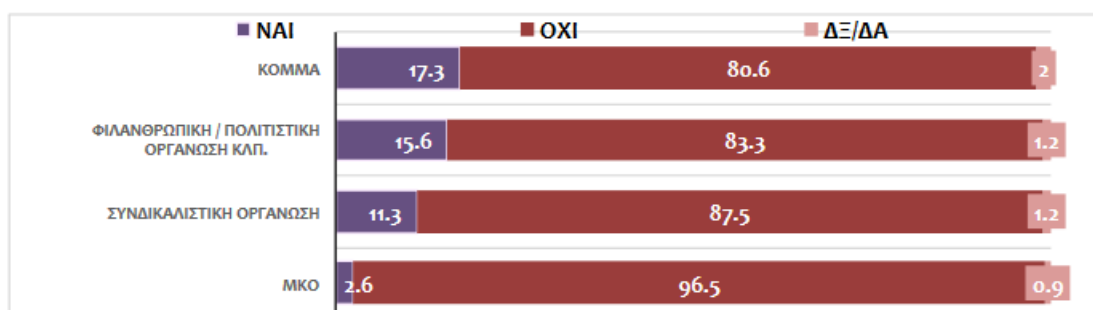

Το μικρό ποσοστό βέβαια εκλεγμένων γυναικών επηρεάζεται και από το μικρό ποσοστό συμμετοχής τους ως υποψήφιες

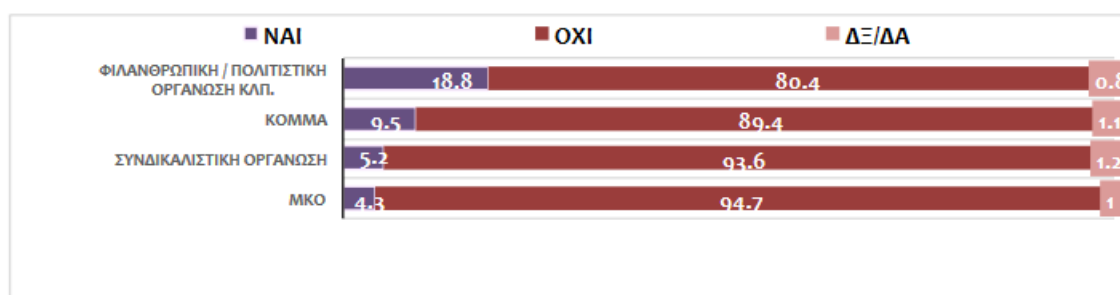

Γράφημα 2. Ποσοστό υποψήφιων δημάρχων ανά φύλο στις Δημοτικές εκλογές 2019¹¹

Παράλληλα σύμφωνα με μια πρόσφατη έρευνα του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (Βουγιούκα και Παπαγιαννοπούλου, 2019) ως προς την συμμετοχή και εκπροσώπηση σε δομές λήψης αποφάσεων: Στην ερώτηση για το εάν την παρούσα περίοδο είναι μέλη σε διάφορες οργανώσεις ή άλλους φορείς το 17,3% των ερωτηθέντων/-εισών απάντησε ότι είναι μέλος σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση, ενώ το 13,2% δήλωσε ότι είναι μέλος σε κάποιο κόμμα. Σε

Γράφημα 2. Συμμετοχή ανδρών σε οργάνωση ή φορέα

Γράφημα 3. Συμμετοχή γυναικών σε οργάνωση ή φορέα

συνδικαλιστική οργάνωση είναι μέλος το 8,1% και σε ΜΚΟ δήλωσε ότι συμμετέχει το 3,5%. Διαφαίνεται, πάντως ότι η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος δεν μετέχει ως μέλος σε κάποια οργάνωση ή φορέα, καθώς τα αρνητικά ποσοστά συμμετοχής ανά κατηγορία κυμαίνονται από 81,8% έως 95,6%.

Σε ανάλυση κατά φύλο προκύπτει ότι οι άνδρες είναι κυρίως μέλη σε κόμμα (17,3%) και σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (15,6%), σε αντίθεση με τις γυναίκες, οι οποίες κατά 18,8% είναι κυρίως μέλη σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση, ενώ σε μονοψήφια ποσοστά κυμαίνεται η συμμετοχή τους σε κόμμα, συνδικαλιστική οργάνωση και ΜΚΟ. Διαφαίνεται ότι, με εξαίρεση τις φιλανθρωπικές/πολιτιστικές οργανώσεις, η συμμετοχή των γυναικών υπολείπεται από αυτή των ανδρών. Στην ερώτηση που τέθηκε στις γυναίκες του δείγματος, για τον εάν αυτές προσωπικά έχουν σκεφτεί να ασχοληθούν με την πολιτική, η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε ότι δεν το έχει σκεφθεί (89,1%), ενώ μόνο το 8,4% των ερωτηθεισών γυναικών έχει σκεφτεί να δραστηριοποιηθεί στον χώρο της πολιτικής, κυρίως στις νεότερες ηλικίες 17-44 ετών και κυρίως με επίπεδο εκπαίδευσης ΑΕΙ -πανεπιστήμιο εξωτερικού/μεταπτυχιακά, με ποσοστό 15,4%. Μικρότερο ενδιαφέρον για συμμετοχή στην πολιτική δήλωσαν οι μεγαλύτερες ηλικίες 65+ ετών, με ποσοστό

μόλις 0,6 % Σχετικές έρευνες στην Ελλάδα συγκλίνουν στο ότι οι γυναίκες εκδηλώνουν περιορισμένο πολιτικό ενδιαφέρον, έχουν πιο διαδεδομένη αίσθηση αναποτελεσματικότητας για τη δυναμική πολιτική συμμετοχή τους (Παντελίδου-Μαλούτα, 1992, 2012) και μάλιστα, η μειωμένη παρουσία των γυναικών στις πολιτικές δομές συνιστά μία από τις εκφράσεις της αλλοτριωμένης σχέσης τους με την πολιτική (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014: 17). Παράλληλα, συμμετέχουν σαφώς λιγότερο σε όλες τις δομές της θεσμοθετημένης πολιτικής διαδικασίας και, ιδιαίτερα, στα πολιτικά κόμματα (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, 2007).

Τέλος διεξήχθη μια έρευνα από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών την περίοδο 2011-2012, με τίτλο «Η ελληνική κοινωνία αντιμέτωπη με την κρίση: Οι επιπτώσεις της κρίσης στο επίπεδο ζωής και στις συμπεριφορές των κατοίκων της περιοχής της Αττικής» (Υπεύθυνος Καθηγητής Θ. Μαλούτας), όπου στόχος ήταν να εξεταστεί η έμφυλη διάσταση της πολιτικής συμμετοχής σε συνθήκες κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, με βασικό ερευνητικό ερώτημα το κατά ποσό η μεταβλητή του φύλου συνιστά στοιχείο διαφοροποίησης. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας δεν υπήρξε διαφοροποίηση λόγω φύλου, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, καθώς γυναίκες και άνδρες υιοθέτησαν ανάλογες συμμετοχικές πρακτικές. Οπότε ο διαφοροποιητικός παράγοντας δεν είναι το φύλο αλλά η διαφορετική πολιτική κουλτούρα που δημιουργήθηκε σε διαφορετικό κοινωνικό περιβάλλον.

Γυναικεία παρουσία στην ακροδεξιά. Θέσεις και αναπαραστάσεις των ακροδεξιών γυναικών ως προς τις έμφυλες σχέσεις

Σε γενικές γραμμές τα στοιχεία για την γυναικεία πολιτική δράση στην Ελλάδα είναι ελλιπή. Για την περίοδο 1936-1941 στοιχεία για την ένταξη και δράση γυναικών στην άκρα δεξιά παρουσιάζει η Μαρία Chr Alvanou. Στο Κόμμα της 4ης Αυγούστου, η ελληνική φυλή ούσα ανώτερη πολιτιστικά, θα εκπολιτίσει τον υπόλοιπο κόσμο. Και οι γυναίκες ως μητέρες έχουν προεξέχουσα θέση, καθώς φέρουν στον κόσμο και εκπαιδεύουν τα νέα μέλη της φυλής. Κατά το σπαρτιατικό μοντέλο τα παιδιά ανήκουν στο έθνος και οι μητέρες τα προετοιμάζουν όσο καλύτερα μπορούν. Για τον εθνικισμό η οικογένεια και τα μέλη της είναι η λειτουργική ιδιότητα του κράτους. Το γυναικείο σώμα αντιμετωπίζεται ως αναπαραγωγικό σκεύος, αλλά η σεξουαλική ελευθεριότητα αποθαρρύνεται γιατί θέτει σε κίνδυνο την οικογενειακή συνοχή. Στην φασιστική νεολαία του Μεταξά (Ε.Ο.Ν) συμμετέχουν και κορίτσια αλλά ενώ τα αγόρια λαμβάνουν στρατιωτική εκπαίδευση, των κοριτσιών η εκπαίδευση περιορίζεται σε καθημερινά, οικογενειακά θέματα. Η συμμετοχή στις οργανώσεις του καθεστώτος αποτελεί μια μορφή κοινωνικοποίησης και εξόδου από το σπίτι αλλά μέσα στα περιορισμένα πατριαρχικά πλαίσια και χωρίς να ξεπερνούν τα έμφυλα όρια, οι γυναίκες είναι τόσο ελεύθερες όσο το επιτρέπει η πατριαρχική αντίληψη στον εθνικισμό. Μάλιστα η συμμετοχή ήταν υποχρεωτική, πολλές γυναίκες λοιπόν συμμετείχαν για να μην θεωρηθούν κομμουνίστριες ή εχθροί του έθνους, γεγονός που μειώνει την πολιτική ταύτιση με το καθεστώς. Σε κάθε περίπτωση υπήρξαν γυναίκες που συμμετείχαν συνειδητά ιδεολογικά και ενεργά αλλά και άλλες που δεν το επέλεξαν (Alvanou, 2017).

Στο ενδιάμεσο η παρουσία των γυναικών δεν μνημονεύεται ιδιαίτερα, αλλά όλες οι οργανώσεις έχουν ιδεολογική σύνδεση με το κόμμα της 4ης Αυγούστου και καταλήγουν, ως επί το πλείστο, στην Χρυσή Αυγή (π.χ ΕΠΕΝ). Στην Χρυσή Αυγή δε, υπάρχει γυναικεία οργάνωση «Μέτωπο Γυναικών» από τον ιστότοπο της οποίας αντλούνται τα περισσότερα στοιχεία σε σχέση με την ακροδεξιά γυναικεία παρουσία. Οι θέσεις της Χ.Α στο εν λόγω ιστολόγιο είναι ξεκάθαρες:

“..εμείς οι ελληνίδες, μέλη του Λαϊκού Συνδέσμου, έχοντας βαθύτατη συναίσθηση της καταστροφής που επιφέρει το φεμινιστικό πνεύμα της εποχής μας, είμαστε ενάντια σε κάθε λογής διακηρύξεις για την ισότητα των δύο φύλων.....Η υποτιθέμενη απελευθέρωση της γυναίκας την αποπροσανατολίζει και από την πραγματική ουσία του ύψιστου ρόλου της, την Μητρότητα. Δηλαδή την υποχρέωση και την ύπατη τιμή να φέρει στον κόσμο και να αναθρέψει τα νέα βλαστάρια στον κορμό της φυλής, ώστε να γεφυρώσει μέσω του παρόντος, το παρελθόν και το μέλλον. Πιστεύουμε ότι η μητρότητα είναι ένα ιερότατο καθήκον.”⁶

Από το ιστολόγιο του Μετώπου Γυναικών της Χρυσής Αυγής μπορούμε να αντλήσουμε πολλά δεδομένα για την ιδεολογία και την κοσμοθεωρία αλλά και τη θέση των Ελληνίδων ακροδεξιών, όπως προβάλλεται από την ίδια γυναικεία ομάδα του κόμματος. Είναι ενδεικτικό ότι ενώ στα ελληνικά το ιστολόγιο προβάλλεται ως «μέτωπο γυναικών για τον λαό και την πατρίδα» στα αγγλικά είναι ξεκάθαρη η αναφορά στη λευκή φυλή «white women front». Προβάλλεται μάλιστα η γυναίκα μέλος της Χ.Α η οποία είναι δυναμική με την κλασική αμφίεση των χρυσαυγιτών μαύρα ρούχα και μπλουζάκι Χ.Α και υπάρχει και ένα λογότυπο που αναφέρει «πάντα έτοιμη». Οι θεματικές του ιστολογίου

περιλαμβάνουν «ιδεολογική βιβλιοθήκη» όπου περιλαμβάνονται όλες οι “σωστές” κατά το κόμμα ιστορικές πηγές καθώς και εθνικιστικά και πολιτικά βιβλία, επιλογές τέχνης, ένθετο «μαγειρείο» όπου ανάμεσα σε συνταγές για φυτικά καλλυντικά και παραδοσιακές ελληνικές συνταγές προβάλλεται το ιδανικό, σύμφωνα με το Μέτωπο Γυναικών, ελληνικό νοικοκυριό, για το οποίο είναι υπεύθυνη η γυναίκα και παραπέμπει σε παλαιότερα χρόνια όπου μόνο ο άνδρας εργαζόταν και η γυναίκα ζούσε στην ιδιωτική της σφαίρα, στο ιδιωτικό της βασίλειο όπου ήταν κυρίαρχη. Στην ειδική θεματική για την θέση της γυναίκας οι αντιλήψεις του μετώπου είναι ξεκάθαρες:

“Ο Λαϊκός Σύνδεσμος αντιμετωπίζει την γυναίκα με απόλυτο σεβασμό, αναγνωρίζοντας τον ουσιαστικό ρόλο της. Τα όσα έχουν ειπωθεί από διάφορους περί μη αποδοχής γυναικών και πλήρους ανυπαρξίας αυτών στους κόλπους του Λαϊκού Συνδέσμου είναι αβάσιμα και καλλιεργούν εσκεμμένα έναν ακόμη μύθο για εμάς. Σεβόμαστε τον σημαντικότερο ρόλο της γυναίκας μέσα στην ζωή, στεκόμαστε όμως πολέμιοι στον ρόλο που έχει αποδοθεί στην γυναίκα στην σημερινή εξισωτική εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται ως φεμινιστική. Μια εποχή όπου η κίβδηλη ισότητα των δύο φύλων έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο, ώστε αξίες όπως της οικογένειας, της

---

6 Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών - whitewomenfront : http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_26.html. Τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

μητρότητας και της οικοδέσποινας γκρεμίζονται, για να θεμελιωθούν στην θέση τους άλλες πολύ κατώτερας σημασίας και ποιότητας.”⁷

Η έκτρωση θεωρείται «έγκλημα κατά της φυλής» και παρουσιάζεται ως ένας φρικτός φόνος για «οικονομικά οφέλη των γιατρών». Ενώ «Μόνο το 2% του παγκόσμιου πληθυσμού είναι λευκές γυναίκες σε ηλικία αναπαραγωγής!». Επίσης τονίζεται με έμφαση ότι υπάρχει υπερπροβολή των ομοφυλοφίλων, «που έχει πάρει διαστάσεις μάστιγας» και η «λαθροεισβολή μουσουλμάνων οι οποίοι γεννούν συνέχεια» στοιχεία απειλητικά προς την οικογένεια και κατ'επέκταση για την ίδια τη φυλή. «Οφείλουμε να εξασφαλίσουμε την ύπαρξη της Φυλής μας και το μέλλον των παιδιών μας!» Γίνεται μάλιστα ειδική αναφορά και παραπομπή στα πλέον γνωστά ρατσιστικά ιστολόγια ανά τον κόσμο με σαφείς αναφορές στην παντοδυναμία της λευκής φυλής. Η παραπομπή έχει τον χαρακτηριστικό τίτλο «WHITE WOMEN ONLY», «Λευκές Γυναίκες Μόνο»:

- [*Garden mama](https://gardenmama.typepad.com/my_weblog/) https://gardenmama.typepad.com/my_weblog/ Εκ πρώτης όψεως φαίνεται να είναι ένα απλό ιστολόγιο με προτάσεις για οικιακές δουλειές αλλά στην πραγματικότητα μετά από μια πιο προσεκτική περιήγηση, γίνεται αντιληπτό ότι προβάλλει την παραμονή των γυναικών εντός του σπιτιού, στον ιδιωτικό τους χώρο, προκειμένου να φροντίζουν και να ανατρέφουν “σωστά” τα παιδιά τους.
- [*Women for Aryan Unity](http://www.wau14.com/) <http://www.wau14.com/> Και μόνο το όνομα του ιστολογίου είναι ενδεικτικό του περιεχομένου του, «Γυναίκες για την άρεια ενότητα». Όπως αναλύεται σε άρθρο του ιστολογίου «Southern Poverty Law Center» με τίτλο «Women Extremist Organizations Stake their Claim on the Web» (<https://www.splcenter.org/fighting-hate/intelligence-report/1999/women-extremist-organizations-stake-their-claim-web> τελευταία πρόσβαση 20/12/2019) για την παρουσία των ακροδεξιών οργανώσεων στο ίντερνετ :

«Αυτή είναι η ιστοσελίδα της ομάδας «Occidental Pan-Aryan Crusader», η οποία εδρεύει στον Καναδά και με κεφάλαια στην Αυστραλία. Η ίδια η ομάδα περιγράφει ως κύριο στόχο της την υποστήριξη της αμερικανικής νεοναζιστικής οργάνωσης «National Alliance». Το ιστολόγιο γυναίκες υπέρ ενός κινήματος που περιγράφει τις γυναίκες ως «ευνουχισμένες» (sic) επειδή «δεν χρειάζονται πλέον στο σπίτι» και τους άνδρες ως «θυληπρεπείς» διότι έχουν «διδάχθει τις δεξιότητες των συζύγων τους».

- [*Women of caliber](https://womenofcaliber.wordpress.com/category/politics/) <https://womenofcaliber.wordpress.com/category/politics/> Πρόκειται για σελίδα που υποστηρίζει την οπλοφορία και την στρατιωτική εκπαίδευση των γυναικών και δίνει οδηγίες για την αυτοάμυνα.
- [*Education & Homeschooling](https://www.stormfront.org/forum/f28/) <https://www.stormfront.org/forum/f28/> Πρόκειται για ένα ραδιοφωνικό σταθμό που ονομάζεται, σε ελεύθερη μετάφραση, «Λευκή Υπερηφάνεια Παντού», ο οποίος μεταξύ άλλων προωθεί την εκπαίδευση των παιδιών στο σπίτι προκειμένου να εκπαιδευτούν και να γαλουχηθούν “σωστά”, σύμφωνα με την ακροδεξιά τους ιδεολογία, μακριά από τα ψέματα που προωθούνται, όπως υποστηρίζουν οι ακροατές αλλά και οι υπεύθυνοι του σταθμού, από το εκπαιδευτικό σύστημα.

---

⁷ Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών – whitewomenfront : http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_26.html. Τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Στο άρθρο «Women Extremist Organizations Stake their Claim on the Web», που αναφέρθηκε και πιο πάνω παρουσιάζεται η ύπαρξη και άλλων ιστολογίων που λειτουργούν και προβάλλουν τις θέσεις ακροδεξιών γυναικών, απευθύνονται σε γυναίκες ακροδεξιές και προωθούν την ακροδεξιά ρητορική και αντίληψη ως προς τις έμφυλες σχέσεις.

Στη συνέχεια, από το «Μέτωπο Γυναικών», προβάλλονται πολύ συγκεκριμένα πρότυπα γυναικών άρρηκτα συνδεδεμένα με εθνικιστικά ακόμα και ναζιστικά πρότυπα. Πέρα από τις «ηρωίδες - αγωνίστριες» και τις γυναίκες της Σπάρτης, γίνεται ειδική μνεία σε γυναίκες που διαδραμάτισαν πολύ σημαντικό ρόλο στην διάδοση του εθνικοσοσιαλισμού και θεωρούνται άξιες τόσο για την εθνικοσοσιαλιστική τους δράση αλλά και γιατί δεν απαρνήθηκαν ποτέ τη δράση τους και την πίστη τους στον Αδόλφο Χίτλερ.

“Η αρχαία Σπαρτιάτισσα, οι ηρωίδες του 1821, οι Ελληνίδες δασκάλες και μητέρες του Μακεδονικού Αγώνα, οι Ηπειρώτισσες γυναίκες του Έπους της Πίνδου, είναι μερικά από τα φωτεινά παραδείγματα, που σηματοδοτούν την παρουσία, την προσφορά και την αξία της Ελληνίδας ως Μητέρας, Συντρόφου και Συμπολεμίστριας”⁸

“Η Savitri Devi είναι μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες, μυστηριώδεις και πολυσχιδείς φυσιογνωμίες της Πανάριας ιδεολογικής κοινότητας. Ελληνίδα στην καταγωγή από την πλευρά του πατέρα της, Αγγλίδα από τη μητέρα της, μεγαλωμένη στη Γαλλία, και σύζυγος Ινδού βραχμάνου, η ζωή της καθορίστηκε από την αναζήτηση της Πατρίδας, τον επαναπροσδιορισμό της ευρωπαϊκής της ταυτότητας πέρα από τον ιουδαϊσμό και τον χριστιανισμό, την ανακάλυψη μιας ζωντανής άριας θρησκείας στην Ινδία, και εν τέλει την ταύτισή της με τον Εθνικοσοσιαλισμό και τη λατρεία στο πρόσωπο του Αδόλφου Χίτλερ.”⁹

“Το 1930, όταν ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία, η Σίτσα Καραϊσκάκη υπήρξε σύμβουλος στο υπουργείο Προπαγάνδας. Την εποχή εκείνη κυκλοφόρησε στα γερμανικά το βιβλίο της «Το Τρίτο Ράιχ μέσα από τα γυαλιά μου» στο οποίο ανέφερε γεγονότα της εποχής και επιτεύγματα της εθνικοσοσιαλιστικής διακυβέρνησης. Το 1934 προσπάθησε μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Χρυσόστομο, τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας και τους Μητροπολίτες Λήμνου και Λέσβου, να υλοποιήσει μια μορφή πανευρωπαϊκής αντικομμουνιστικής χριστιανικής συνεργασίας. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1936 στο Βερολίνο είχε τη διοργάνωση της ελληνικής συμμετοχής από πλευράς τύπου και προπαγάνδας.”..... “Μετά την ίδρυση της ΕΟΝ από τον Μεταξά υπήρξε βασική αρθρογράφος του περιοδικού «ΝΕΟΛΑΙΑ». Συνεργάστηκε και με ένα ακόμη περιοδικό της εποχής τη «ΝΕΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ» που έκδιδε ο καθηγητής της Ανωτάτης Εμπορικής Ιωάννης Τουρνάκης και συγκέντρωνε έναν ευρύ κύκλο εθνικιστών διανοουμένων. Στο περιοδικό αυτό η Καραϊσκάκη δημοσίευε διάφορα λογοτεχνικά κείμενα ξένων εθνικιστών συγγραφέων, μελέτες για τον Γερμανικό εθνικοσοσιαλισμό, την ισπανική Φάλαγγα, το εθνικοσοσιαλιστικό θέατρο και κινηματογράφο, ενώ τον Αύγουστο του 1937 δημοσίευσε ένα άρθρο για το βελγικό κίνημα των Ρεξιστών του Λεόν Ντεγκρέλ.”..... “Πριν από την απελευθέρωση η Σίτσα Καραϊσκάκη έφυγε στη Γερμανία όπου

---

⁸ Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών-http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_26.html τελευταία πρόσβαση 8/1/2020

⁹ Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών-<http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/06/savitri-devi.html> τελευταία πρόσβαση 28/12/2019

συνέχισε τη δράση της στο πλαίσιο της συνεργασίας της με την κατοχική εξόριστη κυβέρνηση Τσιρονίκου που έδρευε στη Βιέννη. Από τα Ειδικά Δικαστήρια Δοσιλόγων καταδικάστηκε τρεις φορές σε θάνατο για την προπαγανδιστική της δράση, αργότερα όμως αμνηστεύτηκε.”¹⁰

Αντιεβραϊκά συνθήματα και οι αναθεωρητικές τάσεις της ακροδεξιάς είναι διάχυτες σε όλη τη σελίδα. Επίσης σύνδεσμοι παραπέμπουν σε όλο το αρχείο για το περιοδικό “Νεολαία”, που ξεκίνησε να κυκλοφορεί τον Οκτώβριο του 1938 και ήταν προπαγανδιστικό του Ιωάννη Μεταξά και της δικτατορίας του. Οι γυναίκες υποστηρίκτριες του «Μετώπου Γυναικών της Χ.Α» γνωρίζουν πολύ καλά ποιές είναι οι ιδέες που υποστηρίζουν.

Επίσημη θέση της Χρυσής Αυγής για τις γυναίκες και την οικογενειακή πολιτική

Η επίσημη θέση της Χ.Α αποτυπώνεται γλαφυρά ως εξής:

ΜΕΙΖΟΝ ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟ

Υπεράνω της δυσχερούς οικονομικής θέσης της χώρας και της διάλυσης του κράτους τίθεται ένας ακόμη μεγαλύτερος κίνδυνος για τον Ελληνισμό. Αναφερόμαστε στο δημογραφικό μαρασμό του Έθνους μας. Με απλά λόγια σε λίγα χρόνια θα είμαστε μειοψηφία μέσα στην ίδια μας τη χώρα. Πέρα από το πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης, που μπορεί να λυθεί με αυστηρά κατασταλτικά μέτρα, υπάρχει και η υπογεννητικότητα. Για την επίλυση αυτού του μείζονος ζητήματος η Χρυσή Αυγή θέτει ως προαπαιτούμενα τα εξής:

- Φορολογικές ελαφρύνσεις για όλα τα ζευγάρια που αποκτούν παιδί. Δυστυχώς τα νέα φορολογικά μέτρα της συγκυβέρνησης χτυπούν την οικογένεια, αντί να την ενισχύουν, απτή απόδειξη του εθνομηδενισμού του πολιτικού συστήματος.

- Εφάπαξ απόδοση χρηματικής βοήθειας σε κάθε νέο Έλληνα που γεννιέται. Η πρόταση αυτή έγινε πιο συγκεκριμένη εντός της βουλής. Η Χρυσή Αυγή συνέταξε σχέδιο νόμου για μείωση κατά 80% της κρατικής επιχορήγησης προς τα κόμματα. Τα χρήματα που θα εξοικονομηθούν από την ενέργεια αυτή να μοιραστούν στα νέα ελληνόπουλα. Μόνο για το 2013 το κράτος θα εξοικονομούσε 50 εκατομμύρια ευρώ.

- Επιδότηση της μητρότητας και γενναία ενίσχυση των τρίτεκνων και πολύτεκνων οικογενειών. Προστασία της ανύπαντρης μητέρας και απαγόρευση των αμβλώσεων. Το Εθνικό Κράτος οφείλει πρώτα απ’ όλα να επενδύει στο μέλλον του, δηλαδή στις νέες γενιές Ελλήνων¹¹

Είναι ξεκάθαρη η θέση κατά του φεμινισμού και η αποδοχή της αδιαφιλονίκητης κυριαρχίας του άνδρα. Η επικρατούσα άποψη είναι ότι ο φεμινισμός δεν θα έπρεπε να στοχεύει στην ισότητα με τον άνδρα γιατί κάτι τέτοιο είναι αφύσικο. Αποδέχονται την ναζιστική θεωρία ότι η γυναίκα δεν είναι κατώτερη αλλά φέρουσα ξεχωριστή αποστολή από αυτή του άνδρα, η γυναίκα είναι μητέρα και τροφός ενώ ο άνδρας ο συνεχιστής του έθνους. Χαρακτηριστικό της ρητορικής τους είναι η

¹⁰ Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_20.html τελευταία πρόσβαση 8/1/2020

¹¹ από την επίσημη σελίδα της ΧΑ τελευταία πρόσβαση 10/12/2019 <http://www.xrisiavgi.com/kinima/thesis>

απλοποίηση νοημάτων και η σύνδεση της εγκληματικότητας με την μετανάστευση. Ιδεολογικά πρότυπα αποτελούν η Αρχαία Σπάρτη και η ναζιστική Γερμανία και διεκδικούν μια μη παθητική συμμετοχή στο “κίνημα”. Παρόλα αυτά στον εσωτερικό καταμερισμό της οργάνωσης περιορίζονται σε δευτερεύοντες ρόλους, όπως διανομές τροφίμων μόνο για Έλληνες αλλά και οργάνωση «πυρήνων» για ιδεολογική κατήχηση. Στα πλαίσια της οργάνωσης λειτουργούν πολλά εργαστήρια για αυτοάμυνα, θεωρητικά σεμινάρια, χειροτεχνίες, ενημέρωση για τον καρκίνο του μαστού κ.α., όπως επίσης προβάλλουν θέσεις υπέρ της προστασίας ανύπαντρων μητέρων, της οικονομικής στήριξης μητρότητας και πολυτεκνίας, την απαγόρευση των εκτρώσεων και τέλος τάσσονται υπέρ της στρατιωτικής θητείας γυναικών στα 18 για 14 μήνες, σε αστικές περιοχές περισσότερο ως υποστηρικτικό προσωπικό που δεν προσβάλλει την γυναίκα. Σε οργανωτικό επίπεδο οι τοπικές οργανώσεις προσελκύουν γυναίκες και τις μούν στην εθνικοσοσιαλιστική ακροδεξιά ρητορική τους. Η οργάνωση δε, συσσιτίων μόνο για Έλληνες λειτούργησε θετικά σε μερίδα ψηφοφόρων που στήριξαν εκλογικά την Χρυσή Αυγή. Σε επίπεδο λοιπόν προπαγάνδισης της ιδεολογίας και οργάνωσης δράσεων ο ρόλος των γυναικών υπήρξε αποφασιστικός.

Είναι, εντούτοις, χαρακτηριστικό ότι όταν προφυλακίστηκε ο ηγετικός πυρήνας της Χ.Α. μετά τη δολοφονία του αντιφασίστα Παύλου Φύσσα το 2013, την πολιτική ευθύνη της οποίας ανέλαβε δημόσια ο αρχηγός της Χ.Α., οι γυναίκες της οργάνωσης πήραν τα ηνία ενόψει των εκλογών του 2015, στις οποίες μάλιστα η Χ.Α. ήρθε τρίτη σε ψήφους. Η Ουρανία Μιχαλολιάκου άλλωστε ήταν υπεύθυνη Νεολαίας και υποψήφια με το κόμμα σε εκλογικές αναμετρήσεις. Μέσα από το νορβηγικό ντοκιμαντέρ «Τα κορίτσια της Χ.Α.» προβάλλεται ο ρόλος που διαδραμάτισαν κάποιες ηγετικές μορφές του γυναικείου μετώπου καθώς και το γεγονός ότι πιστεύουν ακράδαντα στην ιδεολογία του κόμματος, είναι μορφωμένες και παρόλο που δεν είχαν βγει στο προσκήνιο μέχρι τότε είχαν σημαντικό οργανωτικό ρόλο στην Χ.Α.. Παράλληλα το ντοκιμαντέρ είναι διάχυτο με τις αντιλήψεις ότι οι γυναίκες «από τη φύσει» τους έχουν πιο ανθρωπιστικές ιδέες, γεγονός που αντικρούεται από τις ίδιες τις συμμετέχουσες. Υποστηρίζουν απόλυτα τόσο το ρόλο τους όσο και τις ιδέες και τις πράξεις των ανδρών μελών της ναζιστικής οργάνωσης, όχι ως παθητικοί δέκτες αλλά ως συνειδητά μέλη μιας οργάνωσης με ακροδεξιά ιδεολογία και δράση. Δεν καταδικάζουν το βίαιο ακτιβισμό και δεν αλλάζουν το πρόσωπο του κόμματος όπως εύχεται ο δημιουργός Håvard Bustnes στην αρχή. Τα στοιχεία περαιτέρω για γυναικείο ακροδεξιό ακτιβισμό είναι ελλιπή, πέρα από την Θέμιδα Σκορδέλη και αναφορές συμμετοχής “γυναικών” σε επιθέσεις σε μετανάστες. Ωστόσο είναι ξεκάθαρο ότι οι γυναίκες της Χ.Α. αποδέχονται πλήρως τη βία και τη δικαιολογούν (Håvard Bustnes Τα κορίτσια της Χ.Α, 2018). Σε ένα άλλο ντοκιμαντέρ για τη Χ.Α. το «Χρυσή αυγή: Προσωπική υπόθεση» της Angeliqe Kourounis, κάποιες γυναίκες που μιλούν σε αυτό αναφέρουν ότι “αφυπνίστηκαν, μελέτησαν” και γι αυτό υποστηρίζουν τη Χ.Α., γεγονός δηλωτικό της σημασίας της ιδεολογικής κατήχησης στις τοπικές οργανώσεις, οι οποίες λειτουργούν και ως χώροι συναναστροφής και κοινωνικοποίησης. Επίσης αναπαράγεται και εδώ ο ρόλος των γυναικών ως μητέρων πρώτα από όλα και ότι θα έπρεπε να μένουν σπίτι να μην εργάζονται ώστε να ανατρέφουν τα παιδιά τους με τις “σωστές εθνικιστικές αρχές”. Τέλος γίνεται ιδιαίτερος λόγος για το βιασμό μιας ανήλικης κοπέλας το 2012 από έναν μετανάστη χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα παραμονής στη χώρα. Προβλήθηκε ιδιαίτερα από όλες τις ακροδεξιές τάσεις και ιδιαίτερα από τη

Χ.Α. ο κίνδυνος βιασμού για τις Ελληνίδες από τους “λαθρομετανάστες”, ενώ δεν αναδεικνύουν γενικότερα ζητήματα βιασμών ή κακοποίησης από Έλληνες.

«Οι άνδρες αισθάνονται πως υπάρχει νόημα στην ύπαρξή τους σε αυτό το κόσμο με το σχηματισμό μιας οικογένειας και της πρόκλησης της εκπαίδευσης και της κάλυψης των αναγκών των παιδιών τους. [Από την άλλη] οι γυναίκες [μέσω το σχηματισμού οικογένειας] θα αποδεχτούν τη φύση τους, την μόνη πραγματική απελευθέρωση, να γεννήσουν και να αναθρέψουν παιδιά»¹²

Με βάση τις παραπάνω διάσπαρτες απόψεις σε άρθρα που αναλύονται στο ιστολόγιο, μπορεί να ειπωθεί πως η ΧΑ ακολουθεί το παράδειγμα του ιστορικού φασισμού όσον αφορά το ρόλο και τη θέση της γυναίκας, που δεν είναι ίση με τον άνδρα, αλλά της ανατίθεται να παίζει ένα «ειδικό» ρόλο, βγαίνοντας από τη φύση της και αφιερώνει τον εαυτό της κυρίως στην ιδιωτική σφαίρα. Οι γυναίκες είναι ενεργές αλλά σε πεδία διαφορετικά από των ανδρών και μόνο εξαιρέσεις γίνονται αποδεκτές σε αυτό το κανόνα

«Εμείς, οι γυναίκες, πρέπει να είμαστε περήφανες για το φύλο μας και το δώρο που μας έκανε η φύση, να δημιουργούμε ζωή. [...] Η μεγαλύτερη ενέργεια που μια γυναίκα μπορεί να προσφέρει σε μια εθνική κοινωνία και το λαό της είναι τα παιδιά της. [...] Πρέπει να ήμαστε πρώτα άξιες ως Σύζυγοι και έπειτα ως Μητέρες. Για άξιους συζήγους, καλύτερα παιδιά και ένα υγιές έθνος».¹³

Η μητρότητα είναι στο επίκεντρο της ανάλυσης του κόμματος σε περιπτώσεις όπως η Διεθνής Ημέρα της Γυναίκας, όταν η σύζυγος του αρχηγού του κόμματος και μέλος της κοινοβουλευτικής ομάδας της ΧΑ, Ελένη Ζαρούλια είπε πως «στον εθνικισμό οι γυναίκες είναι αντικείμενο σεβασμού και αναγνώρισης» και πως η «μητρότητα είναι ιερή υποχρέωση, καθήκον και τιμή». Όπως και σε άλλα ακροδεξιά κόμματα και οργανώσεις, ο πιο σημαντικός ρόλος που έχουν οι γυναίκες είναι η μητρότητα, μια και μέσα από τη μητρότητα οι γυναίκες αναπαράγουν το ελληνικό έθνος. Αυτό είναι παράδειγμα που έχει τις ρίζες του στον ιστορικό φασισμό, αλλά που επανατοποθετεί τη μητρότητα μέσα στη δημόσια σφαίρα μέσα από την «εθνικοποίηση των γυναικών». Από αυτή την άποψη, η δημιουργία οικογένειας και η γέννηση των παιδιών δεν είναι πια ακριβώς ιδιωτικά ζητήματα, αλλά παίζουν σημαντικό ρόλο στη προστασία του έθνους. Με τον τρόπο αυτό, οι γυναίκες προορίζονται για ένα υποτιθέμενο υψηλότερο σκοπό. Την ίδια στιγμή, η ιδεολογική αφήγηση «Φυλή-Οικογένεια-Κόμμα-Κράτος» λειτουργεί ως παράγοντας ενός ιστορικά κληρονομημένου φασισμού και ένας ισχυρός παράγοντας κανονικότητας που τροφοδοτείται από την επίμονη άρνηση διαφορετικών μορφών σεξουαλικότητας.

«Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ομοφυλοφιλία είναι της μόδας. Και επιπλέον είναι γκλάμουρους. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν πρόκειται για γυναίκες. [...] Σε μια εποχή όπου οι διαμορφωτές κοινωνικών τάσεων επικεντρώνουν σκόπιμα και εντατικά στον πλήρη εκφυλισμό του λευκού ανθρώπου, προάγοντας την κάθε παρά Φύσιν ανωμαλία ως "κουλ και γκλάμουρους", είμαστε η παραφωνία στο σύστημά τους. Είμαστε οι υπέρμαχοι της κατά Φύσιν λογικής σε κάθε τομέα και σε κάθε επίπεδο.»¹⁴

¹² Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- <http://whitewomenfront.blogspot.com/>

¹³ Τμήμα Νεολαίας ΧΑ Αντεπίθεση <http://whitewomenfront.blogspot.com/search?q=φεμινισμός> τελευταία πρόσβαση 3/1/2020

¹⁴ Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών-<http://whitewomenfront.blogspot.com/search?q=ομοφυλοφιλία> τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Η ιδεολογία αυτή μοιάζει να έχει εσωτερικοποιηθεί από τις γυναίκες της ΧΑ και γίνεται ξεκάθαρο σε συνεντεύξεις όπου δηλώνουν πως μετανιώνουν που έχουν εργαστεί πολλές ώρες και έχασαν την ευκαιρία να αναθρέψουν σωστά τα παιδιά τους μόνες τους, έτσι συμμορφώνονται με τη ιδεολογία της ΧΑ για τους γυναικείους ρόλους. Αυτό αποτελεί συμμόρφωση με την αρχή της ΧΑ πως οι γυναίκες πρέπει να είναι μητέρες και σύζυγοι πρώτα. Η ΧΑ έχει απορριπτική στάση απέναντι στο φεμινισμό και τον καπιταλισμό επειδή και οι δύο έχουν, σύμφωνα με την άποψη του κόμματος, συμβάλλει σε ένα είδος χειραφέτησης των γυναικών που τις έκανε να ξεχάσουν το ρόλο τους ως μητέρες και αυτό κατά συνέπεια έχει σοβαρές επιπτώσεις για το έθνος. Η ομοφυλοφιλία είναι ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα που συζητείται σε άμεση σχέση με το γυναικείο και το έμφυλο ζήτημα στο λόγο του κόμματος. Όπως έχει ειπωθεί, για την άκρα δεξιά το φύλο είναι βιολογικό γεγονός, που δίνεται από τη φύση, παρά κοινωνικό και πολιτιστικό κατασκευάσμα και ανήκει στο πεδίο της φυσικής ή της θείας τάξης του κόσμου. Για την ΧΑ το φύλο δεν είναι κοινωνικά κατασκευασμένο αλλά «απόλυτα προκαθορισμένο γενετικά και βιολογικά, κατά τον ίδιο τρόπο με τη φυλή». Αυτή η θέση αναφέρεται ως η «ιδεολογία του φύλου». Ευθυγραμμισμένοι με αυτή τη θέση οι συντάκτες των ιστοσελίδων της ΧΑ έχουν πάρει θέση εναντίον της ομοφυλοφιλίας και των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία, λέγοντας πως η ουδετεροποίηση του φύλου, καθώς επίσης η πολιτική ορθότητα και τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ενάντια στις αξίες της χώρας. Όπως ισχυρίζεται ένας από τους συντάκτες της ιστοσελίδας: «η εθνικίστρια γυναίκα και ο εθνικιστής άντρας είναι τα μόνα υγιή κύτταρα ενός λαού που πεθαίνει».

«Δεν είμαστε ούτε ηλίθιες γκόμενες ούτε πουτάνες. Είμαστε γυναίκες έτοιμες να κυβερνήσουμε τις δικές μας ζωές και να μη ζούμε στη σκιά των ανδρών μας. Δεν είμαστε μαριονέτα κανενός. Είμαστε, και θα είμαστε πάντοτε, το άλλο μισό του ουρανού. Η χώρα μας μας έχει ανάγκη!»¹⁵

Μια από τις πολιτικές θέσεις της Χ.Α. είναι η στρατιωτική θητεία των γυναικών, συνήθως ακροδεξιά θέση που υποστηρίζεται και από άλλα ακροδεξιά κόμματα όπως οι Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ). Η ΧΑ ισχυρίζεται πως οι γυναίκες πρέπει να είναι ελεύθερες να καταταγούν στον ελληνικό στρατό ισότιμα με τους άνδρες και πως αυτή η παράμετρος θα οδηγήσει στη χειραφέτηση τους. Σύμφωνα με τις πολιτικές θέσεις του κόμματος, όλοι οι άνδρες και οι γυναίκες πρέπει να κάνουν στρατιωτική θητεία 14 μηνών όταν φτάσουν στην ηλικία των 18, εκτός από τις γυναίκες με παιδιά. Όλες οι γυναίκες θα πρέπει να υπηρετήσουν σε αστικές περιοχές, εκτός από εκείνες που εθελοντικά ζητούν να πάνε κοντά στα σύνορα. Η σκέψη που κρύβεται από πίσω είναι να καλυφθούν οι διοικητικές θέσεις από γυναίκες και όλοι οι άνδρες να τοποθετηθούν σε μάχιμα στρατιωτικά στρατόπεδα σε όλη την Ελλάδα. Φυσικά, οι γυναίκες που θέλουν να πάνε σε αυτά τα στρατόπεδα πρέπει να μπορούν να πάνε, αυτός δεν είναι όμως ο βασικός τους ρόλος. Αυτό δείχνει ξανά πως η ΧΑ αντιλαμβάνεται τη γυναικεία χειραφέτηση προωθώντας τό να είναι οι γυναίκες δραστήριες, αν και χωρίς να παίρνουν ανδρικούς ρόλους, μέσα από ένα ξεκάθαρο καταμερισμό εργασίας. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση των γυναικών υποψήφιων στις εκλογές ή και των βουλευτών. Συμμετέχουν στην πολιτική ζωή αλλά χωρίς ποτέ να θέτουν σε δεύτερη μοίρα τον φυσικό ρόλο της «μητέρας».

---

15 Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών-<http://whitewomenfront.blogspot.com/> τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Οι Bacchetta και Power (2002) έχουν αναγνωρίσει κοινά στοιχεία στο ρόλο των γυναικών σε δεξιές εξτρεμιστικές οργανώσεις. Αυτά περιλαμβάνουν την έμφυλη ουσιοκρατία όπως και την δυαδική αντίληψη δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας (η ανθρώπινη ύπαρξη και δράση διακρίνεται στους χώρους της δημόσιας σφαίρας, που είναι η κοινωνική και πολιτική ζωή, και στην ιδιωτική σφαίρα, η οποία σύμφωνα με τη φεμινιστική θεωρία αναφέρεται στην οικειότητα και την οικογένεια) σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες σχετίζονται με ιδιωτικές, λιγότερο ορατές, και συχνά υποταγμένες πτυχές της καθημερινής και πολιτικής ζωής, ενώ οι δημόσιοι, ορατοί, και κυρίαρχοι χώροι κρατούνται κυρίως για τους άνδρες. Ωστόσο, επίσης τονίζουν πως οι παραδοσιακές δομές της υποταγής της γυναίκας και της εξουσίας του άνδρα μπορούν να προωθηθούν ακόμη και αν οι γυναίκες επιδιώκουν κάποιες φορές πολιτικούς στόχους με δημόσιο, δυναμικό και επιθετικό τρόπο που είναι αντίθετοι από την αντίληψη της «θέσης» της γυναίκας. Οι Blee και Deutsch (2012) επίσης δείχνουν μέσα από μια σειρά μελετών πως το όριο μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, αν και σημαντική διάσταση των γυναικείων πολιτικών της δεξιάς, δεν είναι πάντοτε το ίδιο. Οι ακροδεξιές γυναίκες μπορούν να υπερβούν ακόμη και να σβήσουν, τα όρια μεταξύ αυτών των σφαιρών όπως και να τα προφυλάξουν. Αυτό είναι κάτι που μοιάζει να ισχύει στη Χ.Α. Μερικές γυναίκες είναι πιο δραστήριες και γίνονται υποψήφιες ή εκλέγονται στο βουλευτικό αξίωμα, παίρνουν μέρος στις κομματικές δραστηριότητες, αλλά αυτό που επισημαίνεται από το κόμμα είναι πως οι γυναίκες πρέπει να εστιάζουν κυρίως στην ιδιωτική σφαίρα.

Σύμφωνα με κάποια ελάχιστα δεδομένα, από τις 63 καταγεγραμμένες ατομικές επιθέσεις, μόνο οι δύο δράστες αυτών των επιθέσεων ήταν γυναίκες. Αν και, σε ομαδικές επιθέσεις αναφέρεται ότι συμμετέχουν αρκετές γυναίκες. Έτσι δύσκολα μπορεί να ειπωθεί πως οι γυναίκες παίζουν σημαντικό ρόλο στο βίαιο ακτιβισμό της Χ.Α., ως προς το κομμάτι της εξατομικευμένης βίαιης δράσης. Ωστόσο δεν είναι εντελώς απύσες αφού συμμετέχουν σε ομαδικές επιθέσεις τις οποίες υποστηρίζουν και σε κάθε περίπτωση φαίνεται πλέον πως έχουν αποδεχθεί πλήρως την ύπαρξη της βίας ως μέσο δράσης του κόμματος.

Αν και είναι ενδιαφέρον για κάποιον να κοιτάξει το υπόβαθρο των γυναικών υποψηφίων της Χ.Α. στις εκλογές, που σε πολλές περιπτώσεις είναι νεαρές δραστήριες γυναίκες, δεν μπορεί να καταλήξει στο ότι οι γυναίκες γενικά αισθάνονται κοντά στην ιδεολογία της ΧΑ και ότι υπάρχουν σε μεγάλους αριθμούς στις γραμμές του κόμματος. Στις ευρωπαϊκές εκλογές του 2014, για παράδειγμα, 14 από τους 42 υποψήφιους ήταν γυναίκες (περίπου το 33%) ακριβώς στο απαιτούμενο όριο. Τον Ιούνιο του 2012 στις εθνικές εκλογές, 8 από τους 24 υποψήφιους ήταν γυναίκες (περίπου 33%) και στις εθνικές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, 117 από τους 321 υποψήφιους ήταν γυναίκες (περίπου 36%). Από αυτά τα δεδομένα παραμένει δύσκολο να καθοριστεί αν ο αριθμός των γυναικών υποψηφίων καλύπτει απλά τον απαιτούμενο, από την νομοθεσία ελάχιστο αριθμό γυναικών υποψηφίων, για συμμετοχή στις εκλογές ή αν απλά δεν υπάρχουν άλλες υποψήφιες, έτσι λοιπόν είναι δύσκολο να εξαχθεί ένα ξεκάθαρο συμπέρασμα.

Επιπρόσθετα, οι Α. Κορωναίου και Α. Σακελλαρίου (2017) με βάση τα ποιοτικά ευρήματα του MYPLACE¹⁶, αναλύουν ότι οι νεαρές γυναίκες ψηφοφόροι όταν ρωτήθηκαν γιατί ψήφισαν την Χ.Α. εξέφρασαν απόψεις παρόμοιες με εκείνες των ανδρών υποστηρικτών. Μια συμμετέχουσα είπε πως ήταν πραγματικά εξαγριωμένη με ότι συνέβαινε όσον αφορά τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, ακόμη και χαρακτηρίζοντας τον εαυτό της ως ρατσίστρια: «Έχω αναγκαστεί τα τελευταία χρόνια να γίνω ρατσίστρια. Με έχουν αναγκάσει να γίνω ρατσίστρια επειδή δεν είναι σωστό να φοβάμαι να κινηθώ μέσα στη χώρα που γεννήθηκα και στις γειτονιές όπου μεγάλωσα». Επίσης, είπε πως οι μετανάστες πρέπει να εξοντωθούν: «Γιατί δε τους βάζουν σε ένα πλοίο και να το βυθίσουν κάπου στο Αιγαίο;». Η δεύτερη γυναίκα που έδωσε συνέντευξη είπε πως ψήφισε Χ.Α. γιατί το κόμμα βοηθά το φτωχό και σε ανάγκη ευρισκόμενο ελληνικό λαό, εννοώντας πως όλα τα άλλα κόμματα ενδιαφέρονται μόνο για τους μετανάστες. Επιπλέον, ήταν θυμωμένη με τα προηγούμενα πολιτικά κόμματα που «κατέστρεψαν την Ελλάδα», έτσι στη πραγματικότητα ψήφισε εξαιτίας της οργής της αλλά και για ιδεολογικούς λόγους, αν και διαφωνούσε με τη βία που χρησιμοποιούσε η Χ.Α.. Η τρίτη ψηφοφόρος επίσης είπε πως ψήφισε Χ.Α. εξαιτίας των φιλανθρωπιών του κόμματος που βοηθούσαν μόνο Έλληνες και λόγω του μεταναστευτικού ζητήματος, αλλά επίσης γιατί η ΧΑ πήρε ξεκάθαρες θέσεις όσον αφορά τα εθνικά ζητήματα της Ελλάδας, δηλαδή τις σχέσεις με Τουρκία, Αλβανία και Βόρεια Μακεδονία. Έτσι, φαίνεται πως η ιδεολογική συγγένεια μάλλον είναι σημαντική για τη στήριξη της Χ.Α., ενώ ζητήματα της επικαιρότητας, εθνικά και διεθνή, δημιουργούν ένα γόνιμο έδαφος για τέτοιες ιδεολογίες να εκφραστούν.

Αν και η φυσική διαδικασία της γέννησης είναι συνάρτηση του γυναικείου σώματος και μολονότι η μητρότητα είναι κεντρική στην ύπαρξη του έθνους, είναι ξεκάθαρο ότι, με βάση τα πιστεύω της Χ.Α., οι άνδρες θεωρούνται ως οι συνεχιστές του έθνους. Η κοινωνική ύπαρξη των γυναικών πραγματοποιείται σε πολύ περιορισμένο χώρο. Μπορούν να δραστηριοποιηθούν με πολλούς τρόπους, να συμμετέχουν σε οργανώσεις και εκδηλώσεις. Μπορούν και πρέπει να είναι ισχυρές, αλλά πάντα επειδή προορίζονται να γίνουν μητέρες. Η μητρότητα είναι οικοδομικό υλικό για το έθνος. Φυσικά, αυτή είναι μια χρηστική προσέγγιση στην αξία της γυναίκας στην κοινωνία, αλλά ελάχιστα μια ελληνική καινοτομία. Έχει να κάνει με τον ίδιο τον χαρακτήρα του εθνικισμού και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται τη δύναμη του εθνικισμού σε σχέση με τη λειτουργία του φύλου.

Μια άλλη οργάνωση, ο Μαύρος Κρίνος, με πολύ μικρότερη απήχηση από τη Χ.Α αλλά με πιο ριζοσπαστική δράση, καθώς ανήκει στην κατ' επιλογή εξωκοινοβουλευτική ακροδεξιά, ακολουθεί το μοντέλο σύμφωνα με το οποίο η ισότητα μεταξύ των φύλων αναγνωρίζεται, αλλά η γυναίκα “ελεύθερα” επιλέγει να επιτελέσει τον φυσικό της ρόλο, αυτόν της μητέρας και της συζύγου-στηρίγματος στον άνδρα ώστε αυτός να μεγαλουργήσει και να ολοκληρωθεί:

“Η γυναίκα λοιπόν καλείται να ζήσει σύμφωνα με τα φυλετικά πρότυπα, ν' αγωνιστεί και να προσφέρει. Και μόνο η παρουσία της γυναίκας είναι πηγή έμπνευσης για τον άντρα. Ο άντρας εμπνέεται από τη γυναίκα του. Τον σπρώχνει κυριολεκτικά, ν' αγωνιστεί για να τη κερδίσει και να

---

16 Πρόγραμμα «Μνήμη, Νεολαία, Πολιτική Παράδοση και Κοινωνικο-πολιτική συμμετοχή, «Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement, MYPLACE,» <https://myplaceresearch.wordpress.com/academic-articles/>, το οποίο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή επιτροπή και παρουσιάζει ευρήματα σε σχέση με τη νεολαία και την πολιτική

τη ζήσει. Είναι ικανός να πολεμήσει για να προφυλάξει το μέλλον της φυλής του, προφυλάσσοντας τη γυναίκα του και τα παιδιά του μέσω των όποιων κάνει αιώνια τη παρουσία του στο κορμό της φυλής. Για τον άντρα η γυναίκα είναι ο δρόμος για τη διαιώνιση του. Κάθε άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να κερδίσει την αιωνιότητα, τη διαιώνιση του πνεύματος του μέσα από τους απογόνους του. Αυτό όμως δε μπορεί να συμβεί χωρίς τη γυναίκα. Να λοιπόν τι σημαίνει η γυναίκα για τον άντρα !”

“Οι αρχαίες Σπαρτιάτισσες, πρότυπα φυλετικά φωτισμένης άριας έδιναν στο γιο τους την ασπίδα, λέγοντας το περίφημο «ή ταν ή επί τας» δείχνοντας έτσι, ότι μόνο μια νίκη ή ένας ηρωικός θάνατος είναι δυνατόν να επισφραγίσουν τον αγώνα. Η μάνα αυτή μεγάλωνε το γιο της με σκοπό να τον κάνει, πρώτα από όλα πολεμιστή. Του μάθαινε να είναι πρότυπο ανδρείας, να είναι ο ενάρτετος αγωνιστής.

Και έτσι ερχόμαστε σε μια υπηρεσία που κατ' εξοχήν η γυναίκα καλείται να επιτελέσει: Την ανατροφή και αγωγή των μελλοντικών πολεμιστών. Τα παιδιά είναι πιο συνδεδεμένα με τη μάνα, έρχονται άλλωστε στο κόσμο από αυτήν.”

“Η Εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία τιμούσε τη γυναίκα - μάνα. Είχε φτιάξει ειδικά ιδρύματα όπου μπορούσαν να πηγαίνουν όσες γυναίκες επιθυμούσαν να τεκνοποιήσουν. Τι διαφορά σήμερα αλήθεια! Πολλές είναι οι γυναίκες που επαναλαμβάνουν ότι δεν τις αντιπροσωπεύει η μητρότητα. Η γυναίκα που προτίμα μια άμβλωση από την ευθύνη ενός παιδιού είναι δειλή και ανισόρροπη. Η Εθνικοσοσιαλίστρια είναι κατ' αρχήν μάνα, είναι το φως που φωτίζει τα δειλά βήματα του νέου παιδιού στο φως που χάραξε ο εθνικοσοσιαλισμός. Η μάνα που δεν διστάζει να πεθάνει μαζί με τα παιδιά της για τον εθνικοσοσιαλισμό είναι η ιδεώδης γυναίκα.”¹⁷

Συμπεράσματα

Η αλματώδης άνοδος της ακροδεξιάς στον Ευρωπαϊκό χώρο φαίνεται να αποτελεί πια ένα παγιωμένο γεγονός, το οποίο μάλιστα δείχνει πως θα παραμείνει στο προσκήνιο της πολιτικής ζωής. Η παρουσία των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων δεν αποτελεί σημείο των καιρών, όπως βιάστηκαν πολλοί να εκτιμήσουν, αφού παρουσιάζει ιστορική συνέχεια καθώς και δυνατότητα μετάλλαξης ανάλογα με τις εξελίξεις της κάθε εποχής. Σήμερα, ο ακροδεξιός και εξτρεμιστικός λόγος (που σε πολλές περιπτώσεις συνεπάγεται ξεκάθαρες βίαιες πράξεις) έχει αποστιγματιστεί και έχει εισχωρήσει στην πολιτική καθημερινότητα σε σημείο να επηρεάζει την κοινή γνώμη αλλά και την επίσημη πολιτική ατζέντα. Η Δεξιά φαίνεται να συντηρητικοποιείται ακόμα περισσότερο προκειμένου να μην χάσει την επιρροή της στο συντηρητικό και εθνικιστικό κομμάτι της κοινωνίας, ενώ το Κέντρο και η Αριστερά υιοθετούν πολιτικές αντίθετες με την ιστορική τους ιδεολογική πολιτική (αντιμεταναστευτικά μέτρα κλπ), προκειμένου να ανταγωνιστούν το τρέχον αφήγημα της ακροδεξιάς που έχει πολλούς υποστηρικτές. Αυτό καθιστά την μελέτη και κατανόηση του ακροδεξιού φαινομένου ακόμα πιο σημαντική.

---

17 Από το ιστολόγιο της οργάνωσης http://mavroskrinos.blogspot.com/2009/05/blog-post_28.html τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Η πολυπλοκότητα και οι αντιφάσεις της ευρύτερης οικογένειας της ακροδεξιάς αναγνωρίζονται ως τα μόνα ξεκάθαρα κοινά χαρακτηριστικά που διέπουν όλο ανεξαιρέτως το φάσμα της. Ωστόσο υπάρχει ένα βασικό γνώρισμα που αποτελεί τον σκληρό πυρήνα της ακροδεξιάς ιδεολογίας των αντίστοιχων κομμάτων και οργανώσεων. Η βασική ιδεολογική τους φάρετρα είναι ο εθνικισμός, η ξενοφοβία και ο σοβινισμός, που αποτελούν και τη βάση γύρω από την οποία ανά χρονική και χωροταξική συνθήκη δημιουργείται το αντίστοιχο ακροδεξιό αφήγημα. Στόχος σήμερα των ακροδεξιών κομμάτων και οργανώσεων είναι η πρόταξη της εθνικής κοινωνίας, όπου ο γηγενής πληθυσμός και μόνο θα χαίρεται τα οφέλη ενός κοινωνικού κράτους, η προώθηση των συμφερόντων του ίδιου του έθνους και όχι των “άλλων”, το τέλος της μετανάστευσης και η άρνηση των πολυπολιτισμικών κοινωνιών της αποδοχής και της ένταξης.

Τα ζητήματα που αφορούν το φύλο και τα δικαιώματα των γυναικών ειδικότερα, μέχρι τώρα δεν απασχολούσαν σχεδόν καθόλου τα ακροδεξιά ευρωπαϊκά κόμματα, κάτι που ωστόσο έχει αλλάξει σήμερα, έστω και με έμμεσο τρόπο. Άλλωστε ο εθνικισμός έχει και έμφυλη διάσταση δεδομένου ότι οι έμφυλες σχέσεις αποτελούν σημαντική παράμετρο στη διαμόρφωσή του, καθορίζοντας τις σχέσεις ανδρών και γυναικών. Όπως επίσης μέχρι πρόσφατα η έρευνα για την ακροδεξιά χαρακτηρίζεται από την απουσία της μεταβλητής του φύλου. Για πολλά χρόνια επικρατεί η ιδέα του «χάσματος του φύλου» ως προς την συμμετοχή στην ακροδεξιά καθώς τα εμπειρικά ευρήματα της εκλογικής κοινωνιολογίας δείχνουν ότι οι άνδρες ψηφοφόροι των ακροδεξιών κομμάτων είναι περισσότεροι από τις γυναίκες ψηφοφόρους. Επίσης επικρατεί και η ιδέα ότι η μη συμμετοχή των γυναικών σε αυτή καθώς από τη «φύση» ή απλοϊκά λόγω φύλου δεν έλκονται από αυτή. Ωστόσο από τη στιγμή που η πολιτική θεωρία συμπεριέλαβε τον παράγοντα του φύλου φάνηκε ότι η συμμετοχή των γυναικών στην άκρα δεξιά μετρά χρόνια και διαδραμάτισε σημαντικό οργανωτικό και προπαγανδιστικό ρόλο. Από τις έρευνες λοιπόν σε γενικές γραμμές φαίνεται πως τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες ψηφίζουν ή συμμετέχουν στην ακροδεξιά για τους ίδιους λόγους, αποδεχόμενοι ακριβώς την ιδεολογία της σχετικά με τα φύλα και τους ρόλους της καθώς και όλο το υπόλοιπο εθνικιστικό ιδεολογικό κομμάτι. Μάλιστα τα τελευταία χρόνια η ακροδεξιά χρησιμοποιεί τα δικαιώματα των γυναικών ως όπλο απέναντι στους μετανάστες. Για να δικαιολογήσουν το αντιμεταναστευτικό μένος τους και την εχθρότητά τους προς τον μουσουλμανικό κόσμο, τονίζουν τις επιθέσεις που δέχονται ομοφυλόφιλοι και γυναίκες σε μουσουλμανικούς θύλακες στην Ευρώπη, χαρακτηρίζοντάς τους ένδειξη της ισλαμικής απειλής που αντιμετωπίζουν σήμερα οι ευρωπαϊκές αξίες. Εντούτοις, αυτή η ευαισθησία είναι «οπορτουνιστική». Μολαταύτα, οι γυναίκες φαίνεται ότι όντως έλκονται από τα ακροδεξιά κόμματα και σίγουρα οι γυναίκες αρχηγοί τους και η μέριμνα για την οικογενειακή πολιτική φαίνεται ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτό. Τα μέσα ενημέρωσης παρουσιάζουν τις γυναίκες πολιτικούς ως πιο συναισθηματικές σε σύγκριση με τους άνδρες, το οποίο φαίνεται ότι λειτουργεί, εκλογικά τουλάχιστον. Ο μεταυλισμός και η νεωτερικότητα έβγαλαν από το παρασκήνιο την άκρα δεξιά και μαζί με αυτήν έκαναν ορατή και τη γυναικεία ακροδεξιά πτυχή, η οποία μέχρι πρότινος φάνταζε ανύπαρκτη.

Παράλληλα στα πλαίσια της ανάλυσης της εν λόγω εργασίας αναδείχθηκε ότι το ζήτημα της συμμετοχής των γυναικών γενικότερα στην εκλογική διαδικασία και σε θέσεις λήψης αποφάσεων αποτελεί μία ευρύτερη προβληματική της πολιτικής κουλτούρας ειδικότερα της Ελλάδας. Οι λόγοι

για το φαινόμενο αυτό αποτελούν από μόνοι τους αντικείμενο άλλης εργασίας αλλά η ελλιπής συμμετοχή των γυναικών αποτελεί εν τέλει φαινόμενο όλων των κομμάτων και όχι μόνο του ακροδεξιού φάσματος. Οπότε απορρίπτεται η λογική ότι το φύλο αποτελεί τον επεξηγηματικό λόγο ως προς το φαινόμενο ότι οι γυναίκες υποστηρίζουν λιγότερο την ακροδεξιά. Τίθεται λοιπόν περισσότερο θέμα πολιτικού περιβάλλοντος εν γένει και όχι πολιτικής τοποθέτησης. Έτσι αναλύθηκε το πολιτικό περιβάλλον μέσα στο οποίο πολιτικοποιήθηκαν οι γυναίκες στην Ελλάδα. Οπότε θα πρέπει να μην παραβλέπεται η συμμετοχή και των γυναικών στο ακροδεξιό φαινόμενο, καθώς μέσα από τη συμμετοχή τους και την οργάνωσή τους σε αυτό φαίνεται ξεκάθαρα ότι υποστηρίζουν τις ακροδεξιές θέσεις, αποδέχονται πλήρως τον βίαιο ακτιβισμό άσχετα αν οι ίδιες συμμετέχουν σε αυτόν και είναι γεγονός ότι αποδέχονται όσο και υποστηρίζουν πλήρως τον «ιδιαιτέρo» ρόλο της μητέρας και τροφού που τους επιφυλάσσεται.

Η άνοδος της ακροδεξιάς και η αντίστοιχη αποδοχή που αυτή σημαίνει τόσο από άνδρες όσο από γυναίκες διαγράφει μια δυσοίωνα οπτική. Κρίνεται αναγκαία η κινητοποίηση της κοινωνίας, καθώς η πολυσημεία και η ευελιξία υιοθέτησης “πολιτικών” από την ακροδεξιά την καθιστά πολύ επικίνδυνη. Ένας τρόπος αντιμετώπισης του φαινομένου είναι η εξοικείωση και η γνώση σε βάθος ως προς αυτό, λαμβάνοντας υπόψιν όλοι. Οι αιτίες που το δημιουργούν αναλύθηκαν παραπάνω και ανέδειξαν μια ακόμα πλευρά της ερμηνείας του ακροδεξιού φαινομένου, που πρέπει να φωτιστεί σε ολόκληρο το φάσμα του και υπό όλες τις μεταβλητές.

Πηγές-Βιβλιογραφία

● Πηγές

Υπόμνημα της πολιτικής αγωγής στη δίκη της Χ.Α.:
<https://jailgoldendawn.com/2014/11/11/%ce%bc%ce%b9%cf%87%ce%b1%ce%bb%ce%bf%ce%bb%ce%b9%ce%ac%ce%ba%ce%bf%cf%82-%ce%b5%ce%af%ce%bc%ce%b1%cf%83%cf%84%ce%b5-%ce%b7-%cf%83%cf%80%ce%bf%cf%81%ce%ac-%cf%84%cf%89%ce%bd-%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%b7>

τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών – whitewomenfront : http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_26.html. Τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_26.html. τελευταία πρόσβαση 8/1/2020

Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- <http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/06/savitri-devi.html> τελευταία πρόσβαση 28/12/2019

Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- http://whitewomenfront.blogspot.com/2007/05/blog-post_20.html,τελευταία πρόσβαση 8/1/2020

Από την επίσημη σελίδα της Χ.Α. τελευταία πρόσβαση 10/12/2019
<http://www.xrisiavgi.com/kinima/thesis>

Τμήμα Νεολαίας ΧΑ Αντεπίθεση <http://whitewomenfront.blogspot.com/search?q=φεμινισμός> τελευταία πρόσβαση 3/1/2020

Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- <http://whitewomenfront.blogspot.com/search?q=ομοφυλοφιλία>, τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

Ιστολόγιο Μετώπου Γυναικών- <http://whitewomenfront.blogspot.com/> ,τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

«Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement, MYPLACE,»
<https://myplaceresearch.wordpress.com/academic-articles/>

Από το ιστολόγιο της οργάνωσης “Μαύρος Κρίνος”
http://mavroskrinos.blogspot.com/2009/05/blog-post_28.html, τελευταία πρόσβαση 10/1/2020

● Βιβλιογραφία

- ◆ Avdela, E., 1991. The history of women in Greece. Στο (eds.) Offen, K. & Roach Pierson, R. & Rendall, J. Writing women's history. International Perspectives. London: Palgrave Macmillan
- ◆ Αβδελά, Ε., 2010. (επιμ.) Το Λύκειο των Ελληνίδων. 100 Χρόνια. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς
- ◆ Αβδελά, Ε. Και Ψαρρά, Α., 1985. (επιμ.) Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία. Αθήνα: Γνώση
- ◆ Αβδελά Ε.και Ψαρρά Α., 1997. Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- ◆ Ackerly B. & True J., 2018. Doing feminist research in political and social science. Red Globe Press
- ◆ Althusser, L., 1994. Sur la philosophie.: Gallimard
- ◆ Alvanou M. Chr. et al 2017. Nationalism and women in Greece during 1936-1941 and today: Indicative historical and sociological notes. Στο Köttig M. et al (επιμ.), Gender and far right politics in Europe, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- ◆ Aricoglu, F., 2018. Why equality is of critical importance to Re-politicize Feminism. Στο Feminisms: L'international Books
- ◆ Bacchetta, P. and Power, M., 2002. Right-Wing Women: From Conservatives to Extremists Around the World. New York: Routledge
- ◆ Backer, S., 2004. Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ενωμένη Γερμανία. Στο Hainsworth, P. Η ακροδεξιά ιδεολογία- Πολιτική- Κόμματα. (επιμ. Γεωργιάδου Β μτφ. Αθανασίου Θ.) Αθήνα: Παπαζήσης
- ◆ Βατικιώτης, Π. Γ., 2005. Μια πολιτική βιογραφία του Ιωάννη Μεταξά. Φιλολαϊκή απολυταρχία στην Ελλάδα 1936-1941. Αθήνα: Ευρασία
- ◆ Betz, H.-G., 1994. Radical right-wing populism in Western Europe. New York: St Martin's Press
- ◆ Betz H.-G, 2001. Exclusionary populism in Austria, Italy and Switzerland:, International Journal 56(3) σελ 4
- ◆ Blee K. M., 2002. Inside Organised Racism: Women in the hate movement. Berkeley, CA: University of California Press
- ◆ Blee K. M., 2017. How the study of white supermacism is helped and hindered by social movement research. Mobilization, vol. 22 (1)

- ◆ Blee K. M. & Deutch S., 2012. Women of the Right. Comparisons and interplay across borders. : Pen State University Press
- ◆ Βουγιούκα, Α. Και Παπαγιαννοπούλου, Μ., 2019. Εκλέγειν και Εκλέγεσθαι: Διερεύνηση και καταγραφή στάσεων, αντιλήψεων και πεποιθήσεων για θέματα συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για θέματα ισότητας
- ◆ Βούλγαρης, Γ., 2008. Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην παγκοσμιοποίηση. Αθήνα: Πόλις
- ◆ Γαζή, Ε., 2011. Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια. Ιστορία ενός συνθήματος 1880-1930. Αθήνα: Πόλις
- ◆ Γεωργιάδου, Β., 2008, Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης: Δανία, Νορβηγία, Ολλανδία, Ελβετία, Αυστρία, Γερμανία. Αθήνα: Καστανιώτης
- ◆ Γεωργιάδου Β., 2014. Η ευρωπαϊκή ακροδεξιά υπό το πρίσμα των ευρωεκλογών του 2014. Διεργασίες «ανασχεδιασμού» και «διάχυσης». Αρχαιοτάξιο τ. 16
- ◆ Γεωργιάδου, Β., 2019. Η Άκρα Δεξιά στην Ελλάδα, 1965-2018. Αθήνα: Καστανιώτης
- ◆ Clogg, R., 1999. Σύντομη ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμήτσα
- ◆ Eltchaninoff, M., 2018. Inside the mind of Marine Le Pen. London: Hurst and Company
- ◆ Farris, S. R., 2017. In the name of women's rights. The rise of Femonationalism. Durham and London: Duke University Press
- ◆ Fetzer J. S., 2000. Public Attitudes Toward Immigration in the United States, France and Germany.: Cambridge University Press
- ◆ Fonow, M. M. & Cook, J. A., 2005. Feminist Methodology: New applications in the Academy and Public Policy.: The University of Chicago Press vol. 30 (4)
- ◆ Givens, T. E. 2004. The Radical Right Gender Gap. Comparative Political Studies vol 37 (1) p. 30-54
- ◆ Golder, M. 2003. Explaining Variation in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe: Comparative Political Studies vol 36 (4)
- ◆ Hainsworth, P., 2000. The Politics of the Extreme Right: From the Margins to the Mainstream. London: Pinter.
- ◆ Hainsworth, P., 2004. Η Ακροδεξιά, Ιδεολογία- Πολιτική-Κόμματα. (επιμ.: Γεωργιάδου Β., μτφ: Αθανασίου Θ.) Αθήνα: Παπαζήση;
- ◆ Hainsworth, P., 2008, The extreme right in Western Europe.: Routledge

- ◆ Ignazi, P. (1996). *New Challenges: Post materialism and the extreme right*, Working Paper. Madrid: Centre for advanced study in the social sciences, Juan March Institute
- ◆ Ιωακείμογλου, Η., 2007. *Για τη σημαία και το έθνος*. Αθήνα: Μελάρι
- ◆ Kitschelt, H. McGann, A. J., 1995. *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis* Ann Arbor: University of Michigan Press
- ◆ Klandermans, B. & Mayer, N., 2006. *Extreme Right activists in Europe. Through the magnifying glass.* : Routledge
- ◆ Koronaiou, A. & Sakellariou, A., 2017. *Women and Golden Dawn: reproducing the nationalistic habitus*, Gender and Education.: Gender and Education vol. 29(2)
- ◆ Koronaiou, A & Lagos, E. & Sakellariou, A. & Kymionis, S. & Chiotaki-Poulou, I., 2015. *Golden Dawn, Austerity and Young People: The Rise of Fascist Extremism Among Young People in Contemporary Greek Society: The Sociological Review*
- ◆ Köttig, M. & Bitzan, R. & Petö, A., 2017. (eds) *Gender and far right politics in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- ◆ Lang, J., 2013, μέλος του «Ερευνητικού Δικτύου Γυναίκες και Διξιός Εξτρεμισμός», στη Γερμανία. *Σχετικά με τους έμφυλους ρόλους των ακροδεξιών γυναικών*. Εφημερίδα taz.die tageszeitung (Μάρτιος)
- ◆ Mammone, A. & Codin, E. & Jenkins, B., 2013. *Varieties of Right-Wing Extremism in Europe*: Routledge
- ◆ Manza, J. & Brooks, C. 1999. *Social cleavages and Political change: Voter alignments and US party coalitions*. Oxford, UK: Oxford University Press
- ◆ Mayer, N., 2002. *Ces Français qui votent Le Pen*. Paris: Flammarion
- ◆ Mayer, N., 2012. *From Jean-Marie Le Pen to Marine Le Pen: Electoral change on the Far Right.*: Parliamentary Affairs vol. 66(1) p. 160-178
- ◆ Mavrokordatos, G. T., 1983. *Stilborn republic- Social coalitions and party strategies in Greece 1922-1936*. London: University of California Press
- ◆ Μαχαίρα, Ε., 1987. *Η νεολαία της 4ης Αυγούστου*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας- Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς
- ◆ Mazower, M., 2004. *Salonica, City of ghosts- Christians, Muslims and Jews 1430-1950*. London: Harpel Perennial
- ◆ Meret, S., 2015. *Charismatic female leadership and gender. Pia Kjærsgaard and the Danish People's Party.* : Patterns of Prejudice vol. 49(1-2)
- ◆ Mering, S. & MacCarty, T. W., 2013. *Right-Wing Radicalism today. Perspectives from Europe and the US.* : Routledge

- ◆ Μεταξάς, Ι. 2005. Το Προσωπικό Ημερολόγιο (επιμ. Βρανάς, Φ.). Αθήνα: Γκοβότση
- ◆ Μοσχοβάκου, Ν., 2015. Κατά φύλο παρουσίαση των αποτελεσμάτων των Βουλευτικών Εκλογών του 2015. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για θέματα ισότητας
- ◆ Mudde, C., 2000. *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester, UK: Manchester University Press
- ◆ Mudde, C., 2007. *Populist radical right parties in Europe*. New York: Cambridge University Press
- ◆ Okin, S. M., 1979. *Women in Western Political Thought*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press
- ◆ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ., 1992. Γυναίκες και Πολιτική. Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων. Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος και Κώστας Δαρδανάς
- ◆ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ., 2002. Το φύλο της Δημοκρατίας. Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα. Αθήνα: Σαββάλας
- ◆ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ., 2012. Πολιτική Συμπεριφορά. Θεωρία, έρευνα και ελληνική πολιτική. Αθήνα: Σαββάλας
- ◆ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ., 2014. Φύλο- Κοινωνία-Πολιτική. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για θέματα ισότητας
- ◆ Παπαδημητρίου, Δ., 2006. Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967. Αθήνα: Σαββάλας
- ◆ Perrineau, P., 2016. *The 2012 French election. How the electorate decided* (μτφ. Chantal De Barra). New York: Palgrave Macmillan
- ◆ Pettman, J. J., 1996. *Boundary, Politics: women, nationalism and danger*. Στο Maynard, M. & Purvis, J. (eds) *New frontiers in women's studies: Knowledge, identity and nationalism*. London: Taylor and Francis
- ◆ Reich, W., 1975. *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού*. (μτφ. Λάμπρου, Η.): Μπουκουμάνη
- ◆ Richter, H. R., 2011. *Η μάχη της Κρήτης* (μτφ. Παναγιωτάτου, Ε.). Αθήνα: Γκοβότση
- ◆ Scrinzi, F., 2017. *A new National Front? Gender, Religion, Secularism and the French Populist Radical Right*. Στο Köttig, M. & Bitzan, R. & Petö, A., 2017. (eds) *Gender and far right politics in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan
- ◆ Spierings, N. & Zaslove, A., 2015. *Gendering the vote for Populist Radical- Right parties*. *Patterns of Prejudice* vol. 49(1-2) p. 135-62
- ◆ Studlar, D. J. & McAllister, I. & Hayes, B. C., 1998. *Explaining the gender gap in voting: A cross-national analysis*.: *Social Science Quarterly* vol. 79(4) p. 779-98
- ◆ Taggart, P., 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press

- ◆ Tripp, A. M. & Hughes, M., 2018. Methods, methodologies and epistemologies in the study of gender and politics. : European Journal of politics and gender. Vol. 1(1-2) p. 241-57. European Conference on Politics and Gender.: Bristol University Press
- ◆ Ψαρράς, Δ., 2012. Η μαύρη βίβλος της Χρυσής Αυγής. Αθήνα: Πόλις